

ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΤΕΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πτυχιακή Εργασία

**Επιθετική συμπεριφορά, αυτοκαταστροφική συμπεριφορά και εκρήξεις θυμού
στην νηπιακή ηλικία**

Των φοιτητριών:

Αλεξία Νίκα 14554

Αλεξάνδρα Πανταζή 14917

Ευαγγελία Στριμενοπούλου 14983

Ναταλία-Μαρίνα Σωτηριανού 14820

Επιβλέπων Καθηγητής: Γεωργία Γκαντώνα

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση πτυχίου.

Φεβρουάριος 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΠΙΘΕΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	6
1.1: Επιθετικότητα	6
1.2: Επιθετικότητα στα νήπια.....	8
1.2.1: Προέλευση και θεωρίες	12
1.2.2: Στοιχεία εμφάνισης	13
1.2.3: Αναπτυξιακά στάδια.....	16
1.2.4: Μορφές εκδήλωσης	18
1.3: Ερευνητικά δεδομένα ως προς τις προσεγγίσεις ανατροφής και την επιθετικότητα.....	21
1.4: Παράγοντες εκδήλωσης επιθετικότητας	24
1.4.1: Σχολικοί παράγοντες	24
1.4.2: Κοινωνικοί παράγοντες	27
1.4.3: Μίμηση και ΜΜΕ	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΑΙΤΙΑ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	32
2.1: Βιολογικά αίτια	32
2.2: Ατομικά αίτια	37
2.3: Οικογενειακό περιβάλλον.....	38
2.4: Άλλα αίτια	42

2.4.1: Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά	42
2.4.2: Διαφορές ανά φύλο	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3º: ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΥΤΟΚΑΤΑΣΤΡΟΦΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	46
3.1: Διαφορετικότητα.....	46
3.2: Θλίψη και μοναξιά	47
3.3: Ήσυχο παιδί.....	49
3.4: Βίαιο παιδί	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4º: Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΝΗΠΙΑΚΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	51
4.1: Ο ρόλος του εκπαιδευτικού πλαισίου	51
4.1.1: Παρέμβαση του νηπιαγωγού	53
4.1.1.α: Συνεργατική μάθηση και τεχνικές.....	55
4.1.1.β: Μαθησιακές δυσκολίες και επιθετικότητα	58
4.2: Ο ρόλος της οικογένειας	64
4.2.1: Τεχνικές αντιμετώπισης	67
4.3: Συνεργασία παιδαγωγών και γονέων	74
4.4: Κοινωνικές δεξιότητες	78
4.5: Συνέπειες ανάλογα με τους τρόπους αντιμετώπισης	80
ΕΠΙΛΟΓΟΣ/ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	84
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	87

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ένα τρίτο των περιστατικών που αντιμετωπίζουν σήμερα οι παιδοψυχολόγοι αφορά την επιθετικότητα και την αντιδραστική συμπεριφορά που έχουν τα παιδιά. Τα παιδιά που θεωρούνται ότι είναι επιθετικά, είναι συχνά αρνητικά, ανυπάκουα, έχουν αντιδραστική και πολλές φορές προκλητική συμπεριφορά, χαρακτηρίζονται από απάθεια και αντιδράνε γενικότερα κυρίως προς τα μέλη που απαρτίζουν την οικογένειά τους, ή στους διδασκάλους τους.

Επίσης πολλές φορές οι σχέσεις με τους συνομήλικους τους και γενικότερα οι διαπροσωπικές τους σχέσεις, αντιμετωπίζουν δυσκολίες εξαιτίας αυτής τους της συμπεριφοράς. Η ιδιαίτερα προκλητική συμπεριφορά του παιδιού δεν του παρέχει τη δυνατότητα να έχει κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά, κάτι το οποίο όπως είναι φυσικό, οδηγεί στην απομόνωσή του. Έτσι, αργότερα και με αυτόν τον γνώμονα, οι αντιδράσεις που συνηθίζει να έχει το παιδί, θα αποτελέσουν τη βάση για μια μη ομαλή ένταξή αυτού μέσα στο κοινωνικό σύνολο (Τριβίλα και συν., 1998).

Η επιθετικότητα είναι δυνατό να ξεκινήσει εξαιτίας μιας κακόβουλης κριτικής καθώς και λεκτικής υποτίμησης. Είναι επίσης δυνατό το παιδί αυτό να γίνει στόχος ενός άλλου επιθετικού παιδιού, οπότε να αντιδράει μιμητικά. Συνήθως εκδηλώνει στην αρχή απλά ανυπακοή, έχει χαμηλή επίδοση στα σχολικά του μαθήματα και συνήθως προβαίνει σε καυγάδες ακόμη και εντός του σχολικού χώρου (Γιαννικόπουλος, 1984). Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα επιθετικά παιδιά έχουν πολύ άγχος και είναι απογοητευμένα. Δεν είναι λίγες οι φορές που τα επιθετικά παιδιά κάνουν κακό στον ίδιο τους τον εαυτό.

Η απομόνωση, λόγω αυτής της συμπεριφοράς, μεγαλώνει ακόμη περισσότερο τη δυστυχία, η οποία εξ' αρχής τα είχε κάνει επιθετικά και έτσι δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος. Είναι συνηθισμένο τα υπόλοιπα παιδιά να μην θέλουν να συναναστρέφονται με επιθετικά παιδιά με αποτέλεσμα να τα αποφεύγουν (Herbert, 1998α). Η επιθετικότητα στα νήπια θεωρείται ότι αποτελεί ένα φυσιολογικό τμήμα της διαδικασίας για την πράξη της κοινωνικοποίησης. Είναι σημαντικό να το αντιληφθεί αυτό ένας ενήλικας, έτσι ώστε να μπορέσει να προσφέρει ουσιαστική βοήθεια και να παρέμβει με τον σωστό τρόπο.

Η ψυχοπαθολογική επιθετικότητα διαφέρει εντελώς από τη φυσιολογική επιθετικότητα. Η ψυχοπαθολογική επιθετικότητα αποκαλύπτει ίσως την ύπαρξη κάποιων ψυχοπαθολογικών διαταραχών. Πρέπει να γίνει ο σωστός διαχωρισμός της μίας από την άλλη με τη βοήθεια κάποιου ειδικού (Μπίκος, 2004). Είναι βέβαια αρκετά δύσκολο, μιας και η παιδική επιθετική συμπεριφορά έχει διάφορους τρόπους έκφρασης. Σχετίζεται με την ηλικία, καθώς επίσης σχετίζεται άμεσα και με το γνωστικό στάδιο της ανάπτυξης που έχει το παιδί, όπως επίσης και με το κοινωνικό – οικονομικό περιβάλλον από το οποίο προέρχεται και ζει (Γκονέλα, 2004).

Γενικά, το παιδί χρησιμοποιεί την επιθετικότητα με σκοπό τον «πόννο» προς κάποιο άτομο, είτε αυτός ο «πόννος» είναι σωματικός, είτε ψυχικός. Η σωματική βία μπορεί να εκφραστεί με χτυπήματα, σπρωξίματα, κλοτσιές, χρήση αντικειμένων ως όπλα, ενώ η προφορική βία μπορεί να έχει τη μορφή φωνών ή ουρλιαχτών, άσχημων χαρακτηρισμών και βρισιών. Η ψυχολογική βία από την άλλη, έρχεται μέσω απειλών, ή με την άσκηση υπερβολικής πίεσης. Το παιδί μπορεί να εμφανίσει έντονη καταστροφική συμπεριφορά, όπου μπορεί να πετάει και να σπάει αντικείμενα, ή μπορεί να χτυπάει αντικείμενα, αρκετά συχνά πόρτες. Υπάρχει τέλος και η παθητική επιθετικότητα, που αποτελείται από ειρωνική ομιλία ως προς ανταπόκριση σε αυτά που λέει κάποιος στο παιδί. Όλα τα παραπάνω, αποτελούν διάφορα είδη έκφρασης παιδικής επιθετικότητας (Μπίκος, 2004).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΠΙΘΕΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

1.1: Επιθετικότητα

Η έννοια της επιθετικότητας εμφανίζει πολυπλοκότητα ως προς την ακριβή απόδοση του νοήματός της. Αρκετοί επιστήμονες προσπάθησαν να αποδώσουν ένα συγκεκριμένο ορισμό. Ωστόσο, οι απόψεις που υπάρχουν είναι ποικίλες. Για παράδειγμα ο Stor (1979) όρισε ως επιθετικότητα την απόκριση η οποία ακολουθεί τη ματαίωση κάποιας επιθυμίας. Επίσης διατύπωσε ότι η επιθετικότητα είναι η πράξη που έχει ως στόχο την πρόκληση βλάβης.

Στα κείμενα του Merz (1965) αναγράφεται η θεωρία του Drever ο οποίος κατέγραψε ότι η εχθρική συμπεριφορά γενικότερα, έχει ως χαρακτηριστικό γνώρισμα την επιθετικότητα και την εχθρική διάθεση προς τους συνανθρώπους. Σύμφωνα με τον Dollard (1994), επιθετικότητα υπάρχει μέσα από κάθε συμπεριφορά που έχει ως τελικό σκοπό τον τραυματισμό ενός προσώπου προς το οποίο κατευθύνεται. Τέλος, στα κείμενα του Merz (1965) αναφέρεται ο Mitscherlich ο οποίος σημειώνει πως η επιθετικότητα είναι μια ζωτική δύναμη, ή αλλιώς ένας ορμητικός εξοπλισμός, ο οποίος κατά την κοινωνική πραγματικότητα παθαίνει πολλαπλές μεταβολές.

Γενικότερα, ο όρος «επιθετικότητα» συμπεριλαμβάνει εχθρική συμπεριφορά και επίθεση με πράξεις ή λόγια και μάλιστα είτε στους άλλους είτε στον ίδιο τον εαυτό. Πιο σύνηθες είναι να προορίζεται η επιθετικότητα προς τα άλλα άτομα, τα οποία συχνά χαρακτηρίζονται τα αίτια που προκάλεσαν την επιθετικότητα εξ' αρχής (Βαουϊδάσκης, 1987).

Στο τομέα της ψυχολογίας, με τον όρο «επιθετικότητα» ορίζεται η διαρκής διάθεση που έχει ένα άτομο στο να εμπλακεί σε επιθετικές διαγωγές (Μπεζέ, 1998). Η επιθετικότητα είναι δυνατόν να είναι καταστροφική και κακοήθης, αλλά επίσης, μπορεί να είναι καλοήθης, όταν μέσα από αυτήν εκφράζεται η μαχητικότητα ενός ατόμου και αυτό με την άμιλλα που διαθέτει (Moser, 1987).

Γενικότερα, αναφορικά με τον όρο «επίθεση» δεν υπάρχει κάποια κοινή αποδοχή. Σύμφωνα με τη συμπεριφορική άποψη, επίθεση είναι η συμπεριφορά μέσα από την οποία υπάρχει τραυματισμός ή πρόκληση βλάβης σε κάποιον άλλο. Η

γνωστική άποψη, θεωρεί ως επίθεση τη συμπεριφορά που είναι ταυτόχρονα εκούσια, παραβιάζοντας κάποιον κανόνα, ο οποίος διέπει μια κατάσταση όπου εκεί μέσα εκδηλώνεται αυτή η συγκεκριμένη συμπεριφορά. Σχετικά με την «επιθετική συμπεριφορά», προσδιορίζεται από τον τομέα της ηθολογίας, καλύπτοντας όλες τις στερεότυπες και ευέλικτες απειλές ή διαγωγές αποφυγής (Αρτινοπούλου, 2010).

Μέσα από αυτές τις συμπεριφορές προσδιορίζεται ουσιαστικά ένας προσωπικός χώρος, ο οποίος βρίσκεται στο έσω του ατόμου, δηλαδή μέσα στον εαυτό, όπου δεν μπορεί να γίνει ανεκτή η διείσδυση κάποιου δεύτερου προσώπου. Στον τομέα της ψυχολογίας, μέσα από αυτές τις τρεις έννοιες, γίνεται πολλές φορές η κατανόηση όπως επίσης και η ερμηνεία κάποιων ανθρώπινων εκδηλώσεων και ψυχικών καταστάσεων. Η επιθετικότητα αποτελεί ένα φαινόμενο που σχετίζεται άμεσα με την κοινωνική συμβίωση. Ως συμπεριφορά, είναι δυνατό να μην εμφανιστεί εμφανώς και άμεσα σε κάθε περίπτωση.

Σε αρκετές περιπτώσεις, μπορεί να είναι καλυμμένη και να εμφανίζεται με πιο ήπιο τρόπο. Σε άλλες περιπτώσεις, είναι δυνατό να είναι θετική μέσα δηλαδή στα επιτρεπτά πολιτισμικά ή μπορεί να είναι αρνητική που σημαίνει ανεπίτρεπτη πολιτισμικά (Νέστορας, 1992). Είναι εύκολο να αποκτιέται η επιθετικότητα και αυτό μπορεί να συμβαίνει λόγω της βιολογικής κληρονομιάς. Επίσης, αρκετά είναι τα γεγονότα εκείνα που καθιστούν επιθετικούς τους ανθρώπους στην καθημερινότητά τους και η εκδήλωση της επιθετικότητας είναι σχετική με τη νευροψυχολογική οργάνωση του κάθε ανθρώπου (Καραπέτσας, 1992).

Τα παιδιά από περίπου από 2 έως 4 ετών, έχουν ιδιαίτερα αυξημένες εξάρσεις θυμού οι οποίες αντανακλούν απλά μια στιγμιαία συναισθηματική σύγχυση κατά την οποία υπάρχει έντονη απώλεια ελέγχου του εαυτού τους. Σε εκείνη τη φάση, επιμένουν με μεγάλη ένταση για κάτι, φωνάζουν δυνατά και συνήθως υπάρχει έντονο κλάμα, ακολουθεί θυμός, καμιά φορά έντονος φόβος, συνήθως γκρίνια και σε αρκετές περιπτώσεις εμφανίζονται σπασμωδικές σωματικές κινήσεις, καθώς και αντίσταση σε τυχόν προσπάθειες για ανακούφιση από τους γονείς τους. Η συμπεριφορά τους γίνεται ιδιαίτερα επιθετική και το νήπιο, έχει μεγάλη δυσκολία στο να σταθεί ακίνητο ή απλά να ηρεμήσει, έτσι ώστε να καταφέρει να ακούσει τους γονείς του ή τις συμβουλές τους (Κορδούτης, 1999).

Συνήθως η διάρκεια αυτών των ξεσπασμάτων θυμού, ή αλλιώς κρίσεων μπορεί να διαρκέσει από 10 λεπτά μέχρι και ώρες ολόκληρες. Αυτό συμβαίνει όταν το νήπιο έχει τη στιγμή εκείνη αθροιστικές δυσκολίες. Μερικές δυσκολίες τέτοιου είδους είναι το να είναι πολύ κουρασμένο και άπνοο, εάν δεν έχει φάει καλά, ή εάν γενικότερα υπάρχει βία ή εκνευρισμός στη συμπεριφορά των γονιών, οπότε περιβάλλεται σε διαρκή ένταση καθώς και ενοχλητικά ερεθίσματα. Αυτές οι εκρήξεις θυμού μπορούν να συμβούν οπουδήποτε. Για παράδειγμα, μπορεί να βρίσκεται σε ένα κατάστημα με τους γονείς του, ή στον παιδικό σταθμό, στο σπίτι κ.ά.

1.2: Επιθετικότητα στα νήπια

Το φαινόμενο της επιθετικότητας και ιδιαίτερα όταν παρουσιάζεται στα νήπια και τα παιδιά αποτελεί πιο εξειδικευμένα ένα είδος πρωτογενούς ενστίκτου, το οποίο οφείλεται σε έμφυτες ή εγγενείς τάσεις, κάτι που αποτελεί κατάλοιπο της ζωώδους κληρονομιάς. Θεωρούν ότι είναι για το καλό του επιθετικού ατόμου το να του επιτραπεί να εκτονώσει το ένστικτο αυτό με επιθετικές πράξεις και αυτό επειδή στην αντίθετη περίπτωση, υπάρχει ο κίνδυνος της δημιουργίας επικίνδυνων εσωτερικών εντάσεων. Ο τρόπος βέβαια με τον οποίο μπορεί να γίνει αυτή η εκτόνωση, πρέπει να είναι υπό έλεγχο κάποιου ενήλικα και με συγκεκριμένους τρόπους.

Ένα γενικότερο συμπέρασμα είναι το γεγονός πως η επιθετικότητα που εμφανίζεται κατά την παιδική ηλικία είναι δυνατό να προέρχεται εν μέρει και από ενδογενείς βιολογικούς παράγοντες, που μπορεί για παράδειγμα να είναι κάποιοι μηχανισμοί της λειτουργίας του εγκεφάλου όπως και από τις ορμόνες. Με αυτόν τον τρόπο, η υπόθεση που θέλει τα θηλαστικά να είναι εφοδιασμένα με τέτοιους μηχανισμούς οι οποίοι είναι δυνατό να ενεργοποιούνται σε όλες εκείνες τις περιπτώσεις όπου υπάρχει εχθρική επίθεση, αναφέρεται και στον ίδιο τον άνθρωπο.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και οι επιστήμονες που είναι περισσότερο θεωρητικοί και υποστηρίζουν πως το φαινόμενο της επιθετικότητας δεν οφείλεται κατά βάση στις ενστικτώδεις παρορμήσεις και δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια

συνήθεια που μαθαίνεται. Η βασική θεωρία λοιπόν σε αυτή την περίπτωση, είναι ότι η απογοήτευση που νιώθει το νήπιο ή το παιδί στην περίπτωση που η προσπάθειά του εμποδιστεί, είναι το γεγονός το οποίο δημιουργεί θυμό στο ίδιο και είναι αυτό που πυροδοτεί την επιθετική συμπεριφορά από το μέρος του. Οι πιθανότητες λοιπόν σε αυτήν την περίπτωση για εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς, αυξάνονται σημαντικά μετά από τέτοιου είδους συμβάντα (Cole et al., 2002).

Υπάρχουν κάποιες λύσεις και οδηγίες που έχουν δοθεί σε γονείς και εκπαιδευτικούς, οι οποίες μπορούν να βοηθήσουν ως προς την αποφυγή του φαινομένου. Άλλωστε, ο θυμός, είναι κάτι που εμφανίζεται ήδη από τους πρώτους μήνες της ζωής του ανθρώπου. Στα νήπια είναι σύνηθες το φαινόμενο της εμφάνισης της επιθετικότητας που απευθύνεται κυρίως προς τον ίδιο τους τον εαυτό και όχι προς τους άλλους. Αργότερα είναι που εμφανίζεται μια διαφορετικού είδους εχθρικής συμπεριφοράς, η οποία κυρίως αποβλέπει στο να προκαλέσει βλάβη ή πόνο προς τους άλλους. Είναι συνηθισμένο φαινόμενο όταν ένα νήπιο θυμώνει να χτυπάει με ένταση κάποιον άνθρωπο, ίσως να τον δαγκώνει, να τον τσιμπάει ή να διαπληκτίζεται μαζί του σε πολύ μεγάλο βαθμό. Επίσης, όσο πιο μικρό είναι το νήπιο σε ηλικία τόσο πιο μεγάλη είναι και η απαίτηση του ως προς την ικανοποίηση της επιθυμίας του. Συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις, γίνεται ακόμη πιο ανυποχώρητο ως προς αυτό το οποίο θέλει να κάνει.

Γενικότερα, στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, η συναισθηματική του ζωή είναι κάτι που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση της προσωπικότητας που θα αποκτήσει στο μέλλον του. Μέσα από την ομαλή ή την μη ομαλή εξέλιξη που έχει αυτή, καθορίζεται σε έναν βαθμό η πορεία που θα έχει η ζωή του. Καθορίζεται σε ένα βαθμό ο τρόπος με τον οποίο θα έχει μάθει το παιδί να ανταποκρίνεται στα εξωτερικά ερεθίσματα που του προκαλούνται ή στον τρόπο που θα έχει συνηθίσει να διαχειρίζεται τη ματαίωση των αναγκών του και να αντιδράει στις εσωτερικές του απογοητεύσεις.

Από την στιγμή που θα γεννηθεί ο άνθρωπος, το κάθε βρέφος αποτελεί μια ξεχωριστή οντότητα, που έχει τη δική του ατομική ζωή, ενώ στην πορεία της ζωής του θα υπάρχει μια αυξανόμενη επιβεβαίωση του πόσο μοναδικό είναι (Stor, 1979). Μέσα από τη συμπεριφορά του, το παιδί εναλλάσσεται ανάμεσα στην εξάρτηση και την εξερεύνηση. Η επιθετικότητα με την εξάρτηση έχουν μια αμοιβαία σχέση και

αυτό συμβαίνει επειδή η επιθετικότητα είναι ένα είδος συναισθηματικής αντίδρασης που μπορεί να έχει το παιδί και μάλιστα αποτελεί μια έντονη μορφή συναισθηματικής συμπεριφοράς, η οποία μάλιστα εμφανίζεται κυρίως όταν το παιδί κλείσει το πρώτο έτος της ζωής του (Ευαγγελοπούλου – Βαμβακερού, 1998).

Ως «παιδική επιθετικότητα» εννοείται η εχθρική διάθεση που έχει το παιδί το οποίο συγχρόνως θέλει να προκαλέσει πόνο σε άλλα παιδιά ή ενήλικες και έχει την πρόθεση να το κάνει. Παράλληλα το νήπιο μπορεί να εμφανίσει έντονες τάσεις αυτοκαταστροφικότητας, το οποίο είναι μία μορφή εσωστρεφόμενης επιθετικότητας. Άρα η επιθετικότητα μπορεί να εκδηλωθεί με πράξεις προς τρίτους ή προς το ίδιο τον εαυτό του νηπίου.

Τα τελευταία χρόνια, η παιδική επιθετικότητα αποτελεί μεγάλο πρόβλημα και μάλιστα έχει πάρει διάφορες μορφές. Οι κοινωνιολογικές συνθήκες, τα πρότυπα μίμησης, ο λιγότερος χρόνος που περνάει ένα παιδί με τους γονείς του και άλλοι πολλοί παράγοντες, ενίσχυσαν το φαινόμενο της παιδικής επιθετικότητας το οποίο μελετάται έντονα τα τελευταία χρόνια μέσα από διάφορα φαινόμενα, όπως αυτό του σχολικού εκφοβισμού. Το πρόβλημα, κυρίως αγγίζει τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς αλλά και όλους εκείνους τους ανθρώπους που έρχονται σε επαφή με παιδιά που εμφανίζουν επιθετικές συμπεριφορές (Cole, et al., 2002).

Ειδικά ο τομέας της ψυχολογίας που ασχολείται με την επιθετικότητα φαίνεται τα τελευταία χρόνια να αναλύει τις συμπεριφορές αυτές στα παιδιά. Δεν είναι ακόμη ξεκαθαρισμένοι οι ακριβείς λόγοι αυτού του φαινομένου καθώς και οι τρόποι με τους οποίους μπορεί ένας γονιός να βοηθήσει απόλυτα το παιδί του (Αρτινοπούλου, 2010).

Οι διάφορες απόψεις που είχαν οι θεωρητικοί περί ενστίκτων άνοιξαν δρόμους για τους στοχαστές, όπως ήταν και ο Freud, στο να αποδεχθούν την άποψη πως η βία και το μίσος είναι κάτι που είναι αναπόφευκτο, υποθέτοντας πως το καλύτερο που μπορούν να κάνουν οι άνθρωποι, είναι το να καταφέρουν να βρουν εκείνες τις διεξόδους που δεν είναι κοινωνικά επιβλαβείς, για να μπορέσει έτσι να κατευθυνθεί το μίσος που είναι αναπόφευκτο κάποιες φορές.

Αυτή η θεωρία βοηθάει έως ένα βαθμό τα παιδιά εκείνα που εμφανίζουν επιθετικές συμπεριφορές, διότι δικαιολογούν μέχρι κάποιο σημείο την ανάγκη που έχουν στο να συμπεριφερθούν με αυτόν τον τρόπο. Έτσι, αρκετοί άνθρωποι πιστεύουν ότι το νήπιο από τη φύση του μπορεί να είναι «κακό» και πως πρέπει να καταβληθεί ιδιαίτερα μεγάλη προσπάθεια για να καταφέρει να γίνει «κοινωνικό» ή «καλό» με εξωτερικό εξαναγκασμό, κάτι που σαν πεποίθηση και πάλι ενισχύει την ανάγκη της αλλαγής της εικόνας του παιδιού αυτού προς την θετική κατεύθυνση (Παπαδόπουλος, 1992).

Είναι άλλωστε γνωστό ότι οι άνθρωποι με το πέρασμα των χρόνων ανεβαίνουν την εξελικτική κλίμακα των ειδών, κάτι που αυτόματα συνεπάγεται με την όλο και μικρότερη τάση για ροπή προς τις ενστικτώδεις και αντανάκλαστικές συμπεριφορές. Για αυτούς του λόγους, η εικόνα ενός νηπίου που μπορεί να συμπεριφερθεί ως «άγριο ζώο», δεν είναι επιτρεπτή μέσα σε αυτήν την κοινωνία. Απεναντίας, η εμπειρία και η μάθηση, είναι δυο βασικά στοιχεία που μπορούν να βοηθήσουν το παιδί αυτό να αλλάξει συμπεριφορές και εικόνα. Έτσι προκύπτει και η πολυμορφία, καθώς και οι ατομικές διαφορές που εμφανίζονται γενικότερα στην συμπεριφορά του ανθρώπου.

Οι ενδογενείς βιολογικοί παράγοντες, οι ορμόνες καθώς και οι διάφοροι μηχανισμοί της λειτουργίας του εγκεφάλου, κατέχουν σημαντικό ρόλο όσον αφορά την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς. Αυτό ισχύει και για τους ανθρώπους όπως και για τα ζώα. Οι εσωτερικές μεταβολές οι οποίες συμβαίνουν όταν υπάρχουν τα «συναισθήματα έκτακτης ανάγκης» όπως είναι η οργή, ο φόβος, η ταραχή καθώς και ο πόνος, είναι πράγματα που πρέπει να μάθει το νήπιο να ελέγχει. Γενικότερα πρέπει να μάθει να ελέγχει την συμπεριφορά του και να προσέχει την εικόνα του.

Όταν φυσικά, το παιδί παρατηρεί κυρίως γαλήνιους ανθρώπους και οι εικόνες που λαμβάνει είναι χωρίς βία, συνήθως επειδή ακριβώς σε αυτήν την ηλικία έχει την τάση να μιμείται, υιοθετεί αυτές τις εικόνες. Με αυτόν τον τρόπο όταν υπάρχουν ειρηνικές και γενικότερα ήρεμες συνθήκες, τα «άγρια ένστικτά του», παραμένουν σε λανθάνουσα κατάσταση (Νοβα – Καλτσούνη, 1995).

1.2.1: Προέλευση και θεωρίες

Πιο συγκεκριμένα, οι λόγοι για τους οποίους παρουσιάζεται η παιδική επιθετικότητα χωρίζονται σε:

1. **Εγγενής λόγους**, που σημαίνει ότι η επιθετικότητα αποτελεί βιολογικό φαινόμενο και είναι το αποτέλεσμα των ενδογενών παραγόντων, όπως παραδείγματος χάριν το κληρονομημένο ένστικτο, η ορμή κ.ά. Αυτή τη θεωρία υποστηρίζουν οι ψυχαναλυτές που ασχολούνται με τη ψυχαναλυτική θεωρία (Freud), επίσης με την εθολογική θεωρία (Lorenz), με την Ψυχολογία του βάθους (Adler) και με τις Βιοχημικές θεωρίες -σωματοτυπική προσέγγιση.

2. **Επίκτητους λόγους**. Σε αυτήν την περίπτωση η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να είναι αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων. Δηλαδή κάποιων περιβαλλοντικών επιδράσεων, καθώς και βιωμάτων που μπορεί να έχει το παιδί και αυτή είναι μια βασική θεωρία την οποία υποστηρίζουν οι συμπεριφοριστές. Ποιο συγκεκριμένα ο μηχανισμός λειτουργίας υποστηρίζεται από τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης (Bandura), θεωρία της μάθησης με υποκατάσταση, καθώς και από τη θεωρία της ματαίωσης ή αλλιώς αποστέρησης (Dollard, 1944).

Δεν υποστηρίζονται οι παραπάνω απόψεις από την ανθρωπολογική θεωρία (Frown, Kaiser, Rogers, Maslow) που θέλουν τον άνθρωπο ως μια ολότητα που έχει ελεύθερη βούληση.

Οι θεωρίες συνοψίζονται με τον εξής τρόπο:

1. Η επιθετικότητα μπορεί να συμβαίνει λόγο του ενστίκτου του ανθρώπου και της ορμής που έχει. Θεωρείται ότι είναι έμφυτη ορμή και κληρονομώμενη.

2. Η αποστέρηση μπορεί να προκαλέσει διάφορες αντιδράσεις, όπως για παράδειγμα επιθετικότητα και γενικότερα επιθετική συμπεριφορά.

3. Η επιθετικότητα μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της μάθησης που γίνεται μέσω της μίμησης. Άλλωστε είναι κοινό δεδομένο ότι τα μικρά παιδιά

μιμούνται συχνά τις επιθετικές συμπεριφορές, οι οποίες τα εντυπωσιάζουν (Παπαδόπουλος, 1992).

Μία από τις σπουδαιότερες μεταβλητές στην εξέλιξη της επιθετικότητας είναι και η διαδικασία της κοινωνικοποίησης του παιδιού. Μερικές φορές, μια επιθετική πράξη μπορεί να είναι πιο πολύ το αποτέλεσμα της αντίδρασης του παιδιού σε διάφορες ματαιώσεις και παρεμποδίσεις και γενικότερα σε αρνητικές επιδράσεις που δέχεται λόγω των συνθηκών που επικρατούν στο περιβάλλον του, ή μπορεί να είναι απλά το αποτέλεσμα των μορφών μάθησης που δέχεται.

Τέλος, αρκετοί ερευνητές θεωρούν ότι η παιδική επιθετικότητα έρχεται ως αποτέλεσμα παρεμπόδισης μιας εμπρόθετης ενέργειας, αποτελεί μια συντελεστική αντίδραση που αποσκοπεί στην επίτευξη αναμενόμενης αμοιβής και μπορεί να μαθευτεί μέσω της μίμησης προτύπων και της ενίσχυσης. Οι επιθετικές ενέργειες στις οποίες προβαίνουν τα παιδιά, αποτελούν τελετουργίες για αυτά και είναι ουσιαστικά ένα συμβολικό «παιχνίδι» (Lorenz, 1963). Γενικά είναι αρκετά δύσκολο να γίνει η ακριβής διατύπωση κάποιου ορισμού σχετικά με την παιδική επιθετικότητα.

1.2.2: Στοιχεία εμφάνισης

Για να θεωρηθεί επιθετικό ένα παιδί πρέπει να συνυπολογιστούν τα εξής στοιχεία (Κοντοπούλου, 2007):

✓ Η διάρκεια που έχει η επιθετική συμπεριφορά του παιδιού. Σε περίπτωση που αυτή η συμπεριφορά κρατήσει για αρκετό καιρό το παιδί θεωρείται επιθετικό και σε αρκετές περιπτώσεις, αυτό αποτελεί στοιχείο του χαρακτήρα του. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση να εμφανίζεται απλά μια επιθετική συμπεριφορά ανά τακτά χρονικά διαστήματα ή μπορεί επίσης να αποτελεί απλά ένα παροδικό φαινόμενο.

✓ Η ηλικία και σε ορισμένες περιπτώσεις, η ηλικία σε συνδυασμό με το φύλο του παιδιού, έχουν σημασία στον χαρακτηρισμό του παιδιού ως επιθετικό.

✓ Ο βαθμός της εχθρότητας ή της εκδίκησης και του μίσους που έχει το παιδί προς τους άλλους, παίζει ρόλο στον χαρακτηρισμό του παιδιού ως επιθετικό. Όλα τα παραπάνω στοιχεία και ανάλογα με τον βαθμό που ισχύουν και καθορίζουν τις επιθετικές ενέργειες του παιδιού, μπορεί να σχετίζονται με την προσωπικότητα ή απλά να αποτελούν κάποιες εξαιρέσεις επιθετικής συμπεριφοράς σε σχέση με τη συνήθη συμπεριφορά του παιδιού. Σε περίπτωση που τέτοιου είδους ενέργειες συνοδεύονται συχνά από αυτά τα συναισθήματα, που εκδηλώνονται φανερά από το ίδιο το παιδί και έχουν μεγάλη ένταση, τότε υπάρχει επιθετικότητα στο παιδί σε ανησυχητικό βαθμό και οι γονείς πρέπει να απευθυνθούν σε κάποιον ειδικό.

✓ Τέλος, ένα άλλο στοιχείο που καθορίζει το εάν το παιδί μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιθετικό, είναι η δύναμη την οποία έχει το ίδιο το παιδί στο να ελέγξει τις κινήσεις του και γενικότερα τον εαυτό του, έτσι ώστε να μπορέσει να σταματήσει την πρόκληση πόνου στους άλλους, επειδή νιώθει και κατανοεί ότι κινδυνεύει η ασφάλεια τους.

Μερικά σημάδια που μπορούν να δείχνουν κάποια πιθανή εκδήλωσης επιθετικότητας και καθιστούν το παιδί ως επιθετικό, είναι τα εξής (Herbert, 1998):

- ✓ Ο έντονος θυμός
- ✓ Η απογοήτευση που συμβαίνει με το παραμικρό
- ✓ Η συχνή απώλεια του συναισθηματικού ελέγχου
- ✓ Η ανυπακοή
- ✓ Οι διαταραχές της μάθησης
- ✓ Όταν προσπαθούν να μονοπωλήσουν και να κρατήσουν το ενδιαφέρον των υπολοίπων ανθρώπων που βρίσκονται δίπλα τους
- ✓ Όταν έχουν ανεξέλεγκτη παρορμητικότητα

- ✓ *Η απάθεια*
- ✓ *Η προκλητική και αντιδραστική συμπεριφορά*

Το μεγαλύτερο ποσοστό των νηπίων είχε έστω και ελάχιστες φορές κάποια περιστατικά έκρηξης θυμού, επιθετικής συμπεριφοράς και λίγο σπανιότερα εμφάνιση αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς. Αυτό δεν τα καθιστά στο σύνολό επιθετικά ως προς την ιδιοσυγκρασία και τον χαρακτήρα τους. Για τα νήπια ο κόσμος και η κοινωνικοποίηση μέσα σε αυτόν, είναι κάτι το καινούργιο και η προσαρμοστικότητα σε ένα σχετικά καινούργιο περιβάλλον, είναι κάτι που δοκιμάζεται συνεχώς από αυτά. Είναι εντός των φυσιολογικών πλαισίων το να έχουν συμπεριφερθεί με αυτόν τον τρόπο, κάποιες λίγες φορές στην ζωή τους. Δεν χαρακτηρίζονται αυτά τα παιδιά ως επιθετικά, ούτε υπάρχει απαραίτητα κάποιο δείγμα περίπτωσης ψυχοπαθολογίας με την εμφάνιση μεμονωμένων χαρακτηριστικών περιπτώσεων (Herbert, 1998β).

Οι μορφές τις οποίες λαμβάνει η επιθετικότητα στα νήπια (Τσακινάκης, 2004) μπορεί να είναι οι εξής:

- ✓ Το νήπιο μπορεί να έχει **εκρήξεις οργής και θυμού**. Μπορεί επίσης να είναι ξαφνικές και το νήπιο να γίνεται έξαλλο μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Μπορεί να χτυπάει τα πόδια του, ή να κοκαλώνει το σώμα του. Σε αρκετές περιπτώσεις κάποια νήπια κρατάνε την αναπνοή τους, ή βρίζουν και ουρλιάζουν κ.τ.λ.
- ✓ Αρκετές αντιδράσεις είναι φυσιολογικό να συμβαίνουν σύμφωνα με τους θεωρητικούς και σε πολλές περιπτώσεις, όταν το νήπιο αντιδράει, στρέφει την επιθετικότητα συγκεκριμένα προς τον εαυτό του, δημιουργώντας την εντύπωση της **αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς**.
- ✓ Σε περίπτωση που διαταραχθεί μια σχέση αγάπης που έχει το νήπιο προς κάποιο πρόσωπο, είναι δυνατό να εκδηλωθεί **επιθετική συμπεριφορά** με σκοπό την βλάβη ή την πρόκληση πόνου.
- ✓ Είναι δυνατόν το νήπιο να έχει **παρανοϊκή εχθρότητα**, πιστεύοντας πως οι γύρω του είναι εχθρικοί ως προς το ίδιο. Τα συναισθήματα που δημιουργούνται στο νήπιο σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι δυνατό να το καθοδηγήσουν στο να συνδυάσει τις παραπάνω συμπεριφορές.

✓ Τέλος, μπορεί να μην είναι τόσο σοβαρό όπως τις παραπάνω περιγραφές, αλλά το νήπιο απλά να δημιουργήσει μια **θεατρική μονοπώληση** με σκοπό απλά την απόλυτη προσοχή των άλλων προς το ίδιο.

Οι τρόποι αντιμετώπισης είναι αρκετοί και είναι ανάλογοι ως προς την κάθε περίπτωση. Είναι σημαντικό να προσέξουν οι υπεύθυνοι ενήλικες την περίπτωση της υπέρ-αντίδρασης όπως επίσης και το εάν γενικότερα οι επιθετικές ενέργειες του νηπίου είναι υπερβολικές.

Έτσι ανάλογα με την περίπτωση, πρέπει να υπάρχει η αποδοκιμασία της επιθετικότητας, ή η ανάλογη τιμωρία ή ο φοβισμός, ή διάφορες άλλες τεχνικές που ταιριάζουν στην κάθε περίπτωση των επιθετικών νηπίων. Ένας από τους καταλληλότερους τρόπους της αποφυγής της επιθετικότητας, είναι το να υπάρχει ένα στοργικό οικογενειακό περιβάλλον, όπου μέσα από τη διαδικασία της συζήτησης, το νήπιο θα μπορεί να κατανοήσει σε βάθος το γεγονός ότι η επιθετικότητα είναι ο πιο ακατάλληλος τρόπος με τον οποίο θα μπορέσει να πετύχει τους στόχους που έχει.

Μια λανθασμένη τεχνική, μπορεί όχι απλά να μην σταματήσει την επιθετική συμπεριφορά του νηπίου, αλλά επειδή είναι αυτό ακριβώς το οποίο τελικά επιθυμούσε το νήπιο, να αυξήσει τις πιθανότητες της επανάληψης αυτής της συμπεριφοράς.

1.2.3: Αναπτυξιακά στάδια

Στην παιδική ηλικία, η επιθετικότητα μπορεί να χαρακτηριστεί από κάποια αναπτυξιακά στάδια, κριτήρια ή τάσεις τα οποία παρατηρούνται συνήθως σχεδόν σε όλα τα παιδιά. Καθώς μεγαλώνουν και ωριμάζουν, όλα τα παιδιά, αν και σε διαφορετικό βαθμό, εμφανίζουν κάποιου είδους επιθετικής συμπεριφοράς. Υπάρχουν κάποια στάδια, σύμφωνα με τα οποία, μπορεί να θεωρηθεί το εάν η επιθετικότητα είναι υπερβολική, είναι αντιπαραγωγική και σε μεγάλο βαθμό δυσλειτουργική. Αυτά τα στάδια και κριτήρια, είναι τα εξής (Χαραλαμπίδης, 1987):

✓ Η ένταση, η συχνότητα και η διάρκεια που έχει το φαινόμενο της επιθετικότητας που ασκείται από το παιδί.

✓ Ο βαθμός του μίσους και της εχθρότητας που έχουν οι ενέργειες του παιδιού.

✓ Ο βαθμός του αυτοελέγχου που έχει το παιδί κατά την διάρκεια της επιθετικότητάς του.

Κάποιες από τις αναπτυξιακές τάσεις που φάνηκαν μετά από σχετικές έρευνες που αφορούν την παιδική επιθετικότητα (Hartup, 1987) είναι και οι εξής:

✓ Καθώς μεγαλώνει το παιδί, η ένταση καθώς και η συχνότητα της επιθετικής συμπεριφοράς που έχει μειώνεται σε σημαντικό βαθμό.

✓ Συνήθως στα αγόρια παρουσιάζεται πιο μεγάλη επιθετικότητα συγκριτικά με τα κορίτσια. Σε αρκετές περιπτώσεις, όσο μεγαλώνει σε ηλικία το αγόρι, η επιθετικότητα είναι δυνατόν να γίνει μεγαλύτερη. Υπάρχουν κάποια πιθανά αίτια και αναφέρονται στην αναλογία της ανδρογόνου ορμόνης, όπως επίσης και στους κοινωνικούς λόγους, που μπορεί να είναι ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο ανατρέφονται τα δύο φύλα.

✓ Στα μικρότερα παιδιά, παρατηρείται επιθετικότητα συντελεστικής μορφής, ενώ στα μεγαλύτερα εμφανίζεται εχθρική επιθετικότητα.

✓ Με την πάροδο του χρόνου, η ένταση της επιθετικότητας παραμένει σταθερή στα αγόρια, ενώ αυτό δεν συμβαίνει στην περίπτωση των κοριτσιών.

✓ Όσο περνάει η ηλικία, εμφανίζονται και άλλες μορφές έκφρασης επιθετικότητας, οι οποίες μάλιστα υπερισχύουν.

1.2.4: Μορφές εκδήλωσης

Τα κυριότερα είδη της παιδικής επιθετικότητας είναι τα εξής (Herbert, 1998β):

1. *Η λεκτική και η φυσική ή αλλιώς σωματική*
2. *Η άμεση και η έμμεση*
3. *Η ενδοστρεφής και η εξωστρεφής*
4. *Η εχθρική ή αλλιώς εκδικητική και η συντελεστική*
5. *Η καλυμμένη ή αλλιώς λανθάνουσα και η έκδηλη*
6. Τέλος, είναι η *θετική και η αρνητική*, οι οποίες εκδηλώνονται με τον εξής

τρόπο:

✓ Με εκρήξεις θυμού και οργής, όπου μπορεί να συμβούν μετά από έντονο εκνευρισμό και το παιδί να στραφεί προς τον εαυτό του.

✓ Με συναισθήματα μίσους, όπου υπάρχει πάντα ένα στοιχείο εκδίκησης. Μπορεί να συμβεί έπειτα από ματαίωση ή απόρριψη.

✓ Μπορεί να εκδηλωθεί επίσης με παρανοϊκή εχθρότητα, όπου το παιδί, έχοντας παρανοϊκές τάσεις, χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό την προβολή, πιστεύοντας ότι υπάρχει εχθρότητα από τους άλλους ως προς αυτό.

✓ Μπορεί επίσης να εκδηλωθεί με πειράγματα ή με «ψευτοπαλικαρισμούς». Δεν ανήκει στην σωματική βία, αλλά στην ψυχολογική και λεκτική βία.

✓ Μπορεί να χρησιμοποιήσει «άσχημη γλώσσα» και να εκφράζεται ακατάλληλα. Αυτό είναι ξεκάθαρα μια μορφή λεκτικής βίας.

✓ Μια άλλη μορφή, είναι η θεατρική μονοπώληση που αποσκοπεί στην απόλυτη προσοχή των άλλων. Είναι μια αρκετά συνηθισμένη μορφή, αφού μέσα από

τις προσπάθειες που κάνει το παιδί να αυτονομηθεί, αποκτάει θορυβώδη ορμητικότητα επιδειξιμανίας και αρνητισμού.

✓ Τέλος, υπάρχει και η μορφή της εχθρότητας σε ομάδες. Συνήθως αποτελούνται από συμμαθητές και συνομήλικους.

Έχουν παρατηρηθεί διάφορες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς οι οποίες διαφέρουν ανάλογα με το μέρος στο οποίο έχουν εκδηλωθεί και είναι σχετικές με τα άτομα προς τα οποία απευθύνεται. Για παράδειγμα, διαφορετικές εκρήξεις θυμού έχει ένα νήπιο προς τους γονείς του, διαφορετικές προς τους νηπιαγωγούς του και τους συμμαθητές ή φίλους του. Έχουν δε, παρατηρηθεί τέτοιου είδους συμπεριφορές στον οικογενειακό χώρο, σε δημόσιες περιοχές όπως π.χ. καταστήματα και σούπερ μάρκετ, ακόμη και στον σχολικό χώρο. Δεν είναι όλες οι περιπτώσεις παθολογικές, επειδή όπως προαναφέρθηκε, τα νήπια έχουν την τάση να έχουν βίαια ξεσπάσματα, έντονα, ξαφνικά και συχνά, είναι δυνατό να εμφανιστούν ανά πάσα στιγμή και με οποιοδήποτε ερέθισμα και συνήθως σε χώρους που το νήπιο ξοδεύει αρκετές ώρες και νιώθει πιο άνετα (Κανάκη, 1999).

Είναι πιο συνηθισμένες οι εξής μορφές επιθετικής συμπεριφοράς στα νήπια (Cohen, et al., 1996):

Οι διάφορες εκρήξεις οργής ή θυμού, που συνήθως τέτοιου είδους εκρήξεις είναι οι στριγκλιές, οι βρισιές, το «κοκκάλωμα», τα χτυπήματα του κεφαλιού ή των ποδιών στο πάτωμα ή στον τοίχο. Αυτή είναι μια συνηθισμένη επιθετική συμπεριφορά, η οποία αποτελεί περισσότερο μια αυτοκαταστροφική συμπεριφορά και εμφανίζεται στα νήπια, ενώ δεν αποτελεί κάποια σοβαρή ένδειξη παθολογικής περίπτωσης. Αυτό συμβαίνει επειδή τα νήπια, διακατέχονται συχνά από έντονα αισθήματα συμπάθειας, αγάπης, μίσους και ζήλιας προς τους συμμαθητές τους, ή τους γονείς, ή το δάσκαλο κ.ά. Έτσι, για να μην τους βλάψουν κάποιον, γεμίζουν από απογοήτευση και ματαιώση και η επιθετικότητα τους στρέφεται προς τον ίδιο τους τον εαυτό.

Σε περιπτώσεις όπου συμβαίνουν ενέργειες στοχευόμενης εχθρότητας και μίσους, ειδικά όταν αυτό συμβαίνει κατ' επανάληψη, τότε ίσως να πρόκειται για

μορφές επιθετικής συμπεριφοράς που διαφέρουν με την προαναφερθείσα περίπτωση και είναι δυνατό να αποτελούν κάποια ένδειξη παθολογικής συμπεριφοράς από μέρους των νηπίων. Η μεγάλη διαφορά μεταξύ στην απλή και αυθόρμητη επιθετική συμπεριφορά, με την προβληματική, επίμονη και στοχευμένη επιθετικότητα, είναι ότι ο «θύτης» τρέφει μίσος και γνωρίζει σε μεγάλο βαθμό την έννοια της εκδίκησης. Το παραπάνω σημαίνει ότι υπάρχει η αντίληψη από την μεριά του νηπίου και η πράξη θεωρείται εσκεμμένη. Σε αυτήν την περίπτωση συνήθως, οι πράξεις δεν είναι απλά ξεσπάσματα θυμού και ευερεθιστικότητα που έχει την μορφή κρίσης αλλά συμβαίνουν ξυλοδαρμοί και σωματικές βλάβες και θεωρούνται μορφές παθολογικής παιδικής επιθετικότητας. Συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις, μπορεί να υπάρχει σωματική βλάβη στο αντικείμενο της εκτόνωσης που μπορεί εκτός από τους ανθρώπους να είναι και ζώα. Κάποιο νήπιο που χαίρεται ενώ προκαλεί δυστυχία και πόνο σε κάποιο συμμαθητή του ή τυραννάει ζώα ή ακόμη και που ταλαιπωρεί το νηπιαγωγό του με συνεχόμενες και χωρίς αιτία εκδηλώσεις εκρηκτικής και επιθετικής συμπεριφοράς, τότε είναι πολύ πιθανό να «βασανίζεται» επειδή έχει κάποιο ψυχολογικό πρόβλημα. Η κινητήριος δύναμη των πράξεων του είναι το πάθος για εκδίκηση ή το μίσος, ακόμη και οι ιδέες που περικλείουν εμμονές όπως το ότι περιβάλλεται από ανθρώπους που θεωρούνται «εχθροί» ή ότι θέλουν το κακό του.

Η τελευταία περίπτωση είναι τα χτυπήματα, τα δαγκώματα, τα τσιμπήματα, τα φτυσίματα, οι κλοτσιές, οι τρικλοποδιές, το σπάσιμο αντικειμένων και άλλες πράξεις που είναι ενέργειες φυσικής επιθετικότητας. Μπορεί τα παιδιά να βρίσουν, λειτουργώντας συχνά μιμητικά προς τους μεγαλύτερους, να πειράξουν, να προσβάλλουν και να εκδηλώσουν γενικότερα λεκτική επιθετικότητα. Όταν δεν γίνονται συνεχόμενα και για μεγάλα χρονικά διαστήματα, μη εμπεριέχοντας την έννοια του μίσους, συνήθως δεν αποτελούν ανησυχητικές καταστάσεις (Νοβα – Καλτσούνη, 1995).

1.3: Ερευνητικά δεδομένα ως προς τις προσεγγίσεις ανατροφής και την επιθετικότητα

Τέσσερις έρευνες διεξήχθησαν από την ερευνητική ομάδα της Narvaez και απευθυνόταν σε νήπια από την ώρα της γέννησής τους μέχρι 5 ετών, στις χώρες της Κίνας και των ΗΠΑ. Κατά την διαδικασία των ερευνών αυτών, εξετάστηκαν αναλυτικά οι διάφορες προσεγγίσεις ανατροφής που ακολούθησαν οι γονείς των παιδιών αυτών. Λήφθηκαν υπόψη τα προηγούμενα χαρακτηριστικά ανατροφής τα οποία αναφέρθηκαν. Στην συνέχεια, τα νήπια εξετάστηκαν με μια σειρά από διάφορα τυποποιημένα τεστ που αφορούσαν διάφορες δεξιότητες και ήταν σχετικά με την ψυχοκινητική τους ανάπτυξη.

Τα αποτελέσματα έδειξαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Πιο συγκεκριμένα, συσχετίστηκε ο μητρικός θηλασμός με καλύτερες συμπεριφορές σε κοινωνικό επίπεδο στην ηλικία των 18 μηνών, καθώς επίσης και πιο λίγα προβλήματα στη συμπεριφορά και μικρότερο ποσοστό κατάθλιψης που εμφανίστηκε περίπου στην ηλικία των 2 ετών. Επίσης το αξιοθαύμαστο ήταν η μεγαλύτερη ανάπτυξη της συνείδησης περίπου στην ηλικία των 3 ετών. Όταν υπήρχε έγκαιρη έναρξη του θηλασμού, υπήρχε και σημαντικά μειωμένη επιθετικότητα που εμφανίζονταν περίπου στην ηλικία των 2 ετών. Επίσης το νήπιο, έδειχνε μεγαλύτερη συνεργασία στις περισσότερες κοινωνικές δραστηριότητες και δεξιότητες.

Όταν ήταν έντονο το άγγιγμα όπως επίσης και η αγκαλιά, υπήρχαν πιο λίγα προβλήματα συμπεριφοράς στα νήπια που ήταν στην ηλικία μεταξύ 2 και 3 ετών, ενώ εμφάνιζαν πιο καλή νοητική ικανότητα περίπου στις ηλικίες των 2 και 3 ετών. Η συμμετοχή των νηπίων αυτών που είχαν την ηλικία των 3 ετών, στις διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες, ήταν μεγαλύτερη.

Όταν υπήρχε από τους γονείς θετικό άγγιγμα το οποίο ανταποκρινόταν στις διάφορες ανάγκες που είχε το βρέφος, τότε φάνηκε στα μετέπειτα αυτά νήπια, ότι η ικανότητα της αναστολής, της ενσυναίσθησης, της αυτό-ρύθμισης και της συνείδησης, ήταν μεγαλύτερη. Τέλος, τα προβλήματα της συμπεριφοράς από τα νήπια που ήταν σε αυτήν την κατηγορία, ήταν ελάχιστα (Cole et al., 2002).

Όταν γίνονταν έγκαιρα η απάντηση του γονέα στο κλάμα και την ανησυχία που είχε το βρέφος, το ποσοστό της ύπαρξης της ικανότητας της ενσυναίσθησης, της

αυτό-ρύθμισης, της αναστολής, της κοινωνικότητας, της νοητικής ικανότητας ήταν πιο μεγάλο. Επίσης τα προβλήματα συμπεριφοράς ήταν λιγότερα.

Επίσης, όταν υπήρχε ελεύθερο παιχνίδι στη ζωή των βρεφών και των νηπίων αυτών, φάνηκε να υπάρχει σε σημαντικό ποσοστό πιο μεγάλη ικανότητα για αυτό-ρύθμιση και ενσυναίσθηση, αναστολή και συνείδηση.

Μέσα από την έρευνα φάνηκε ότι με την παρουσία αρκετών ανθρώπων που φροντίζουν το βρέφος και γίνονται αγαπημένα πρόσωπα για το νήπιο, η ικανότητα για κοινωνικότητα, αυτό-ρύθμιση, συνείδηση, καθώς και για εμφάνιση λιγότερων προβλημάτων συμπεριφοράς, είναι πιο μεγάλη.

Με τη φυσική γέννηση, συνδέθηκαν οι πιο πολλές πιθανότητες για πιο καλή ρύθμιση του εαυτού καθώς και μεγαλύτερη ενσυναίσθηση.

Με την κοινωνική υποστήριξη που μπορεί να έχει η μητέρα, ευοδώνονται πιο πολλές κοινωνικές δεξιότητες για το νήπιο και αυτό περίπου στην ηλικία των 2 ετών, ενώ εμφανίζει πιο μικρή επιθετικότητα όπως και πιο μεγάλη συνεργατικότητα περίπου στην ηλικία των 3 ετών.

Είναι μέσα στη φύση του ανθρώπου να χρειάζεται την εγγύτητα ειδικά στα πρώτα χρόνια της ζωής του, τα οποία είναι κρίσιμα για την μετέπειτα ομαλή ανάπτυξή του. Όταν ο άνθρωπος απομακρύνεται από αυτό, επειδή επιβάλλεται πλέον μέσα από τον σύγχρονο τρόπο ζωής μια διαφορετική πρακτική ανατροφής, τότε ο άνθρωπος που δημιουργείται έχει μικρότερη κοινωνική και συναισθηματική επένδυση. Ο άνθρωπος αυτός, βασίζεται κυρίως στα ένστικτα που έχει, ενώ ενεργοποιείται η αυτό-προστασία και ο εγωκεντρισμός του. Σε αυτόν τον άνθρωπο, είναι πολύ πιθανό να δημιουργούνται μόνιμες καταστάσεις φόβου, στρες και άμυνας.

Η ενσυναίσθηση που μπορεί να νιώσει το άτομο για άλλο άτομο περιορίζεται, ενώ η επιθετικότητα, η ενοχή, η μη ικανοποίηση και ο θυμός πολλαπλασιάζονται. Ο ανθρώπινος εγκέφαλος είναι ένα μυστήριο και τα ερεθίσματα που δέχεται είναι χιλιάδες. Ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να επιλέξει τι θα κρατήσει και θα επεξεργαστεί και τι θα απορρίψει, είναι ακόμη ένα μυστήριο και σε αυτό λαμβάνουν μέρος και άλλοι παράγοντες, όπως για παράδειγμα είναι οι περιβαλλοντολογικοί λόγοι.

Όταν τα ερεθίσματα είναι διαφορετικά από αυτά που πρέπει να λάβει ένας άνθρωπος, δηλαδή από τα πρότυπα της ασφάλειας, της φροντίδας, της ψυχαγωγίας κ.τ.λ. η εξελικτική πορεία αυτού του ανθρώπου θα είναι διαφορετική. Στην περίπτωση που εξαιρεθούν οι προαναφερθείσες πρακτικές ανατροφής, τότε οι άνθρωποι που γαλουχούνται απέχουν αρκετά από τον άνθρωπο που τον χαρακτηρίζει η ενσυναίσθηση, η αυτό- παρατήρηση, η ρύθμιση του εαυτού, η κοινωνικότητα κ.ά. Μετά από μελέτη και πειραματικές μεθόδους, φαίνεται να εμφανίζονται άνθρωποι με συμπεριφορές που μπορεί να αγγίζουν τα άκρα, όπου υπάρχει η πιθανότητα να παρεκτρέπονται και αυτό συμβαίνει είτε εξαιτίας της υπερβολικής τους παθητικότητας, ή του φόβου και της απόσυρσης, της επιθετικότητας και της αυτοκαταστροφικότητας, του εγωισμού κτλ.

Μια κοινωνία αντικατοπτρίζεται στη ζωή των ανθρώπων που ζούνε μέσα σε αυτήν και ειδικά στο αγέννητο παιδί ή στα 3 πρώτα έτη της ζωής του. Στην σύγχρονη εποχή, διαφαίνεται μια «αναπηρία» στη δομή των σύγχρονων κοινωνιών. Συγχρόνως, έχει αλλάξει και ο τρόπος με τον οποίο γαλουχούνται τα βρέφη, έπειτα τα νήπια και τελικώς τα παιδιά. Έπειτα, η ύπαρξη ενός ανεπαρκούς περιβάλλοντος, μπορεί να ενισχύσει τις αναπηρίες που σχετίζονται με τους τομείς του συναισθήματος, της ηθικότητας, της κοινωνικότητας κ.ά. Ωστόσο, είναι εφικτή, μια άλλη ανάπτυξη των ανθρώπων που είναι μη παραβιασμένη και υγιέστερη, με αποτέλεσμα την εφικτά καλύτερη κοινωνία (Μάνος, 1997).

Γενικά, είναι δεδομένο ότι ο φλοιός του εγκεφάλου παίζει ρόλο στην δημιουργία επιθετικής συμπεριφοράς και πιο συγκεκριμένα ασκεί έλεγχο, είτε όταν την αναστέλλει, είτε όταν την αποδεσμεύει. Μέσα από αυτό το επιστημονικό συμπέρασμα ωστόσο που αφορά τον έλεγχο που ασκεί ο εγκεφαλικός φλοιός στην ανθρώπινη συμπεριφορά, δημιουργείται μια ιδιαίτερη αισιοδοξία όσον αφορά την ανθρώπινη φύση.

Ο λόγος είναι ότι μέσα από αυτό το συμπέρασμα, οι επιστήμονες που ασχολούνται με σχετικές μελέτες που αφορούν την επιθετικότητα η οποία μπορεί να εκδηλώνεται απλά από μεμονωμένα άτομα ή από μεγαλύτερες κοινωνίες, προκύπτει το πόρισμα πως δεν υπάρχει ενστικτώδης παρόρμηση για πράξεις βίας γενικότερα μέσα στον άνθρωπο.

Με άλλα λόγια, το συναίσθημα του θυμού και η τάση για επιθετικότητα είναι πολύ πιθανό να δημιουργηθούν εξαιτίας ακούσιων εσωτερικών διεργασιών, ωστόσο οι αντιδράσεις που έχει ένας άνθρωπος σε διάφορες συναισθηματικές καταστάσεις δεν είναι στερεοτυπικού είδους, κάτι που συμβαίνει στα καθαρά ένστικτα.

Έχουν γίνει διάφορα πειράματα σε ζώα και έχουν εντοπιστεί διάφορα κέντρα-σημεία μέσα στον εγκέφαλο, τα οποία έχουν σχέση με την επιθετική συμπεριφορά και την εκδήλωση οργής. Πιο συγκεκριμένα, ο J.M.R. Delgado, από το Πανεπιστήμιο του Yale, εμφύτευσε σε εκείνα τα σημεία του εγκεφάλου κάποιων πιθήκων, όπου βρίσκονται τα κέντρα που σχετίζονται με την επιθετική συμπεριφορά, κάποια μικροσκοπικά ηλεκτρόδια. Στην συνέχεια, πίεξε ένα κουμπί το οποίο έστελνε μικροκύματα σήματα προς το ηλεκτρόδιο έτσι ώστε να δημιουργήσει θυμό σε ένα ήρεμο ζώο το οποίο θα ήταν ικανό να επιτεθεί σε άλλους πιθήκους. Επίσης μπορούσε ανά πάσα στιγμή και συγκεκριμένα με το να πατήσει ξανά το κουμπί να διακόψει την επιθετική αυτή αντίδραση (James, 1890).

1.4: Παράγοντες εκδήλωσης επιθετικότητας

1.4.1: Σχολικοί παράγοντες

Αρκετά προβλήματα κυρίως προέρχονται από το ότι σε ένα συνηθισμένο σχολείο, όπως επίσης πολύ περισσότερο και σε ένα ειδικό σχολείο, είναι αναγκαία πλέον η συνεργασία και η συνύπαρξη ατόμων τα οποία έχουν διαφορετική ηλικία, σε αρκετές περιπτώσεις διαφορετική κοινωνική προέλευση, πολύ συχνά διαφορετικό και άνισο πνευματικό επίπεδο, μπορεί να υπάρχουν εντελώς διαφορετικά ενδιαφέροντα, καθώς και πολιτιστικό επίπεδο. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια είναι δυνατό να προστεθεί και ο παράγοντας της ανταγωνιστικότητας, η οποία είναι πολύ έντονη στην νηπιακή ηλικία και μπορεί να αποτελεί κίνητρο γνωστικής επίδοσης, ή κίνητρο συναισθηματικής συμπεριφοράς, η οποία μπορεί να αντανakλά και το βαθμό της ανταγωνιστικότητας, κάτι που γενικότερα επικρατεί στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Σε περιπτώσεις που συνυπάρχει η σχολική αποτυχία, η οποία μπορεί να έρχεται ως αποτέλεσμα κάποιων μαθησιακών δυσκολιών, σε συνδυασμό με τους περιβαλλοντολογικούς παράγοντες, τότε σε εκείνες τις περιπτώσεις, η κατάσταση επιδεινώνεται και περιπλέκεται όσο πιο πολύ θα μπορούσε να συμβεί. Το νήπιο, έχει συχνότερα και εντονότερα ξεσπάσματα θυμού, μπορεί να γίνεται εμφανώς αυτοκαταστροφικό και στην πλειοψηφία των περιπτώσεων γίνεται άμεσα επιθετικό.

Κάποιες ακόμη αιτίες που υποβοηθούν την επιθετικότητα των νηπίων και μπορεί να αφορά το σχολικό περιβάλλον, είναι κάποια μικροπροβλήματα τα οποία δεν είναι ξεκάθαρα από την αρχή, αλλά παίζουν κάποιο σημαντικό ρόλο σε μια ήδη επιβαρυνμένη κατάσταση. Για παράδειγμα, η συγκέντρωση πολλών παιδιών που μπορεί να γίνεται σε σχετικά μικρούς χώρους, όπου μπορεί να υπάρχει περιορισμός της κινητικότητάς τους, καθώς και της φυσικής για την ηλικία αυτή δυναμικής τους εκτόνωσης.

Σε κάποιες περιπτώσεις, μπορεί να υπάρχει επιθετική συμπεριφορά από τον ίδιο τον εκπαιδευτικό- νηπιαγωγό, ο οποίος «εισπράττει» σε αρκετές περιπτώσεις σε προσωπικό επίπεδο την επιθετικότητα που εκδηλώνει το νήπιο, οπότε οι επιβαλλόμενες ποινές, δεν έχουν σε πολλές περιπτώσεις θετικά αποτελέσματα, αλλά αντιθέτως, οδηγούν σε αποξένωση, πλήττοντας καίρια τις διαπροσωπικές σχέσεις που μπορεί να έχει ο νηπιαγωγός με το νήπιο.

Επίσης, είναι σημαντικό να υπάρχει στον σχολικό χώρο τουλάχιστον ένα θετικό κλίμα, το οποίο πρέπει να διατηρείται και έχει άμεση σχέση με την υλικοτεχνική υποδομή, αλλά και με τις κατάλληλες διαπροσωπικές σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στον νηπιαγωγό με τα νήπια. Αν υπάρχει ο κατάλληλος και ανάλογος «ζωτικός χώρος» όπως και η αίσθηση ότι υπάρχει κάποια ξεχωριστή προσωπική γωνία που προορίζεται για κάθε ένα νήπιο, είναι δυνατόν να προστατευτεί το παιδί από ανεπιθύμητες εκδηλώσεις ξαφνικής και επιπόλαιας επιθετικότητας.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που βοηθάει εντός του σχολικού –νηπιακού χώρου, είναι οι ξεκάθαροι θεσμοθετημένοι κανόνες που αφορούν την αποδεκτή συμπεριφορά και έρχονται μετά από «συμφωνία» ανάμεσα στους νηπιαγωγούς και τα

νήπια. Φυσικά, δεν πρέπει να λείπουν και κάποια μικρά συγκεκριμένα περιθώρια ανεκτικότητας.

Η αιτία της ανταγωνιστικότητας που αναπτύσσεται ιδιαίτερα ανάμεσα στα νήπια, μπορεί να εξαλειφθεί, εάν ο νηπιαγωγός καταφέρει να λειτουργεί την τάξη του, με όσο το δυνατόν χαμηλότερο ανταγωνιστικό επίπεδο. Φυσικά, παρ' όλα τα μέτρα και τις προσπάθειες, που μπορεί να καταβάλει ένας νηπιαγωγός για να βοηθήσει τα νήπια για τα οποία είναι υπεύθυνος, είναι δυνατό να αντιμετωπίσει διάφορα φαινόμενα ανεπιθύμητης συμπεριφοράς και φαινόμενα επιθετικότητας. Παρακάτω, καταγράφονται διάφοροι ιατρικοί λόγοι που μπορεί να ενέχουν το έναυσμα παρακίνησης των νηπίων για ανάρμοστες συμπεριφορές και έντονα ξεσπάσματα θυμού, επιθετικότητα και αυτοκαταστροφικότητα.

Είναι σημαντικό το κλίμα που επικρατεί στο νηπιακό σταθμό να διακατέχεται από γαλήνη και ηρεμία. Να υπάρχει συζήτηση ανάμεσα στον εκπαιδευτικό και τα παιδιά και σε καμία των περιπτώσεων να μην υπάρχει αυταρχικότητα από μέρους του νηπιαγωγού ο οποίος θα μπορεί να καταλαβαίνει το παιδί και να εντοπίζει τυχόν μαθησιακές δυσκολίες, οι οποίες αποτελούν έναν ακόμα λόγο για τον οποίο το παιδί μπορεί να φορτιστεί αρνητικά.

Για παράδειγμα, η υπερκινητικότητα του νηπίου θεωρείται ότι είναι μια προβληματική συμπεριφορά. Ίσως και η συχνότερη. Αυτό το φαινόμενο αναφέρεται επίσης και με τον όρο *Υπερκινητικό Σύνδρομο* και έχει σχέση με το συνδυασμό ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας. Για να γίνει η διάγνωση της διαταραχής, παρατηρείται εάν υπάρχουν συγχρόνως τα συμπτώματα της υπερκινητικότητας και της απροσεξίας. Είναι πιο συχνά εμφανιζόμενο αυτό το σύνδρομο στα αγόρια και σπανιότερα στα κορίτσια, ενώ υπάρχουν ποιοτικές και ποσοτικές διαφορές ως προς το φαινόμενο αυτό. Επίσης, εάν υπάρχει αυτό το σύνδρομο, τα συμπτώματα αυτά και φυσικά η γενικότερη συμπεριφορά του παιδιού, παραμένει και στην εφηβεία όπως και αργότερα στην ενηλικίωση (Wilens, et al., 2002).

Εκτός από την προηγούμενη περίπτωση, είναι δυνατό να προκαλείται ανεπιθύμητη συμπεριφορά σε ένα παιδί εξαιτίας κάποιας άλλης αιτιολογίας, εκτός

από την περίπτωση της διαταραχής της υπερκινητικότητας. Μπορεί το παιδί να είναι υπερκινητικό και να παρουσιάζει εκρήξεις θυμού και επιθετική συμπεριφορά, εξαιτίας νοητικής υστέρησης, ψυχοπαθολογίας ή ακόμη και λόγο συναισθηματικής διαταραχής. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι δυνατότητες για παρέμβαση πρέπει να γίνεται κατά βάση από ειδικούς, ψυχιάτρους και ψυχολόγους, καθώς και από ειδικούς παιδαγωγούς (Herbert, 1998α).

1.4.2: Κοινωνικοί παράγοντες

Επιγραμματικά, γενικοί παράγοντες και αίτια που ενισχύουν την εκδήλωση της βίαιης συμπεριφοράς των νηπίων καταγράφονται παρακάτω:

- Όταν υπάρχει άμεση έκθεση αυτών σε επιθετικά πρότυπα όπως η βία που παρουσιάζεται στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, στον κοινωνικό περίγυρο όπως είναι οι γειτονιά, οι φίλοι, οι συγγενείς, οι συμμαθητές και οι γνωστοί (Hebberecht, et al., 2004).
- Όταν το παιδί στερείται ιατρικής φροντίδας και τροφής είναι σύνηθες να αντιδράσει υιοθετώντας επιθετική συμπεριφορά επειδή πιθανά θεωρεί αυτόν το καλύτερο τρόπο ώστε να εισακουστεί η ανάγκη του.
- Όταν έχει υποστεί σεξουαλική κακοποίηση παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά ως αντίσταση στα όσα έχει ζήσει και ως πιθανή αντίδραση στα παραπάνω..
- Η συνεχόμενη έκθεση του νηπίου σε σωματική βία φέρει ως κατάληξη την αντίδραση του παιδιού με επιθετικότητα προς τρίτους αλλά και προς τον εαυτό του (αυτοκαταστροφική αντίδραση).

- Η απομόνωση και η συναισθηματική παραμέληση δημιουργούν επιθετικές συμπεριφορές προς τρίτους λόγω της ελλιπούς επικοινωνιακής ικανότητας (Faulkner, et al., 1999).
- Οι τοξικές ουσίες όπως η χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών στα παιδιά, επιφέρουν συμπεριφορές που ενέχουν επιθετικότητα.
- Η έκθεση των νηπίων σε συχνές σκληρές βίας, είτε από το οικογενειακό περιβάλλον είτε από θέαση στην τηλεόραση ή χρήση διαδικτύου είτε στο σχολείο, είναι καίριας σημασίας αίτια παρουσίας επιθετικών συμπεριφορών στα νήπια (Dollard, 1994).
- Οι άσχημες οικονομικές συνθήκες σε συνδυασμό με τις κοινωνικές στρεσογόνες συνθήκες.
- Η ύπαρξη κάποιας εγκεφαλικής βλάβης (Μάνος, 1997). Στον τομέα της Ψυχιατρικής, παρουσιάζονται διάφορες ψυχικές διαταραχές, όπως σχιζοφρένεια και μανία, όπως και διαταραχές από εγκεφαλική βλάβη ή και διαταραχές προσωπικότητας. Η «αλεξιθυμία» ως όρος αναφέρεται σε λειτουργικές διαταραχές των ανθρώπων που δυσκολεύονται να εκφράσουν τα συναισθήματα τους μέσω του λόγου καθώς και έχουν περιορισμένη δυνατότητα χρήσης της φαντασίας τους. Τα παραπάνω πιθανά οδηγούν ακόμη και το νήπιο που παρουσιάζει αυτά τα σημεία σε επιθετικές συμπεριφορές.
- Η ύπαρξη όπλων και αντικειμένων που προσθέτουν εξουσία σε κάποιο άτομο, μέσα σε ένα σπίτι (Balier, 1998).
- Διάφορα περιβαλλοντολογικά αίτια (Azmitia, 1999) όπως:
 - Οι συγκρούσεις που αφορούν θέματα καθημερινής φροντίδας.
 - Οι διάφορες συγκρούσεις που σχετίζονται με τις απαγορευτικές εντολές από τους γονείς (Σταυριανάκη, 2000) και τέλος,

- Τα προβλήματα που προκύπτουν από τις διαπροσωπικές σχέσεις (Χρηστάκης, 2001).
- Η ανεπιθύμητη συμπεριφορά, που μπορεί να εμφανίζεται εξαιτίας κάποιων δυσμενών περιβαλλοντικών παραγόντων, πχ ένα χαοτικό και διαταραγμένο οικογενειακό περιβάλλον ή γενικότερα το ευρύτερο περιβάλλον, συμβαίνει από την πλευρά του νηπίου, έτσι ώστε να καταφέρει να ισορροπήσει συναισθηματικά και το πιο σημαντικό, υιοθετεί αυτή τη συμπεριφορά για να καταφέρει να επιβιώσει. Το νήπιο, όταν αναπτύσσεται το ίδιο μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, είναι πολύ πιθανό να αναπτύξει διάφορες τεχνικές και στρατηγικές, οι οποίες μπορεί να μην είναι αποδεκτές μέσα στον χώρο του σχολείου ή σε άλλες φιλικές οικογένειες.

Ωστόσο, όταν οι δυσάρεστες καταστάσεις συμβαίνουν στο οικογενειακό περιβάλλον και στο σχολείο επικρατεί ένα περιβάλλον που είναι περισσότερο απρόσωπο και μη ευέλικτο, είναι κάτι που είναι δυνατό να συντελέσει και μάλιστα σε σημαντικό βαθμό, είτε στην εμφάνιση και περισσότερο στην ένταση της προβληματικής συμπεριφοράς, η οποία πιθανά προϋπήρχε ως προδιάθεση (Ευαγγελοπούλου – Βαμβακερού, 2001).

Περιβαλλοντικοί παράγοντες μπορούν να εννοηθούν και η κακοποίηση στην παιδική ηλικία, η ύπαρξη βίαιου έστω και ενός εκ των δύο γονέων, ο σκληρός τρόπος διαπαιδαγώγησης του νηπίου από γονείς, κηδεμόνες ή ακόμη και δασκάλους, ο αλκοολισμός εντός της οικίας, η παραμέληση, ακόμα και η συνεχής παρατήρηση σκηνών βίας από το παιδί (εντός του περιβάλλοντος του σπιτιού, του σχολείου και αργότερα της παρέας).

Είναι σημαντικό να υπάρχει συνεχόμενη προσπάθεια από την πλευρά των ενηλίκων και απόλυτη κατανόηση, μιας και το νήπιο όποιες και να είναι οι αιτίες, υιοθετεί μια συμπεριφορά που στις περισσότερες περιπτώσεις δεν μπορεί καν να ελέγξει. Είναι καλό να υπάρχει αλληλοενημέρωση ανάμεσα στους γονείς και στους νηπιαγωγούς. Μάλιστα αυτή η κίνηση έχει πρωταρχική σημασία. Ο κατάλληλος νηπιαγωγός που αντιμετωπίζει ένα νήπιο με επιθετική και ανάρμοστη συμπεριφορά,

όπου οι αιτίες μπορεί να είναι κάποιες από τις παραπάνω, οφείλει να γνωρίζει τις ιδιαιτερότητες που μπορεί να έχουν τα νήπια για τα οποία είναι υπεύθυνος, να προσπαθήσει να εντοπίσει την αιτία που μπορεί να είναι κάποια από τις παραπάνω και να ενημερώνει συνεχώς τους προϊσταμένους του και τους γονείς για τα προβλήματα αυτά και τις αιτιολογίες τους (Αρτινοπούλου, 2010).

1.4.3: Μίμηση και ΜΜΕ

Πέρα όμως από τις προαναφερθείσες αιτίες, υπάρχει στην σύγχρονη εποχή, ακόμη ένας παράγοντας, ο οποίος υποβοηθάει και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό καμιά φορά, ακόμη και τη κρυμμένη επιθετικότητα που μπορεί να βρίσκεται μέσα σε ένα νήπιο. Αυτός ο παράγοντας είναι η τηλεόραση μέσω της οποίας γίνεται προβολή ηρώων και προτύπων που είναι επιθετικοί, οπότε γίνεται πιο εύκολο το να ελευθερωθεί η βία που μπορεί να υπάρχει μέσα στο παιδί και να εκφραστεί. Επιπρόσθετα, εκτός από την τηλεοπτική διασκέδαση, υπάρχουν πλέον και τα διάφορα ηλεκτρονικά παιχνίδια, με τα οποία ασχολούνται τα παιδιά από την νηπιακή ηλικία ακόμη και σε πολλές περιπτώσεις προωθούνται και μέσα από αυτά, επιθετικά πρότυπα (Hebberecht, et al., 2004).

Δεν υπάρχει ωστόσο παθολογία στο ότι τα παιδιά μιμούνται και αντιγράφουν τους επιβλητικούς χαρακτήρες και ήρωες της τηλεόρασης. Είναι φυσιολογικό για ένα νήπιο να επηρεάζεται άμεσα από αυτά τα πρότυπα, μια και αυτή η ηλικία είναι ιδιαίτερη ευαίσθητη σε εξωτερικά ερεθίσματα. Αργότερα, καθώς μεγαλώνουν και γίνονται παιδιά και ιδιαίτερα στην εφηβική ηλικία, ωριμάζουν, αποκτούν ορθότερη κρίση και πιο αντικειμενική αντίληψη, οπότε απορρίπτουν όλα εκείνα τα αντιπαραγωγικά και άχρηστα πρότυπα που έχουν υιοθετήσει πριν. Είναι πολύ πιθανό δε, ότι η τηλεόραση και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, βοηθάνε στο να μεγαλώσει η ήδη εκδηλωμένη επιθετικότητα που έχουν κάποια παιδιά και δεν δημιουργούν σε παιδιά που δεν βασανίζονται από διάφορες εσωτερικές συγκρούσεις σε τόσο μεγάλο βαθμό, όσο κάποια άλλα (Stephenson, et al., 1989).

Ωστόσο, είναι σημαντικό οι γονείς πάντα να ελέγχουν και να προστατεύουν τα νήπια από εξωτερικά ερεθίσματα, να ασχολούνται με παιδιά περισσότερες ώρες, ακόμη και να παρακολουθούν μαζί με αυτά τα τηλεοπτικά προγράμματα τους, καταδικάζοντας τη βία, ή συζητώντας για αυτή με τα παιδιά, εξηγώντας όσο περισσότερο μπορούν τις συνέπειες και τους μηχανισμούς που την πρώτο δημιουργούν.

Πολλοί γονείς δεν ελέγχουν τον χρόνο χρήσης τηλεόρασης ή διαδικτύου του παιδιού τους όπως επίσης δεν ελέγχεται και το είδος των προγραμμάτων που παρακολουθεί το παιδί. Έτσι, τα νήπια εκτίθενται σε βίαιες εικόνες καθημερινά, ακόμη και στα κινούμενα σχέδια τα οποία προορίζονται εξ αρχής για παιδιά. Οι συνέπειες αυτής της έκθεσης γίνονται άμεσα εμφανείς σε αρκετές περιπτώσεις αφού οι νευρολογικές προσαρμογές όπως επίσης και η απευαισθητοποίηση είναι γεγονός που οδηγεί σε βία και επιθετικότητα στην πραγματική ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΑΙΤΙΑ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

2.1: Βιολογικά αιτία

Οι αιτίες που οδηγούν σε προβληματική συμπεριφορά, είναι αρκετές και πολύπλοκες. Για τους περισσότερους επιστήμονες που ασχολούνται με αυτό το θέμα, τα αίτια είναι πολυπαραγοντικά και σε αρκετές περιπτώσεις ακαθόριστα. Πολύ συχνά, σε κάποιες περιπτώσεις τα οργανικά προβλήματα που οδηγούν σε τέτοιου είδους συμπεριφορές, επικαλύπτονται και ο λόγος είναι ότι εμφανίζονται συγχρόνως με άλλα προβλήματα που είναι ίσως περισσότερο περιβαλλοντολογικά και έτσι αλληλεπιδράνε.

Είναι πιθανόν, τα προβλήματα συμπεριφοράς, να οφείλονται κατά ένα ποσοστό και σε γενετικά αίτια, προγεννητικά αίτια, όπως επίσης σε περιγεννητικά και μεταγεννητικά αίτια.

Τα **γενετικά** αίτια, μπορεί να είναι κάποιες χρωμοσωμικές ανωμαλίες, καθώς και ανωμαλίες του μεταβολισμού (Μαρκέλλα, 2007). Σε έρευνες παρουσιάστηκαν μονοζυγωτικοί δίδυμοι που είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα να έχουν την ίδια επιθετικότητα σε σχέση με διζυγωτικούς. Άλλα παραδείγματα παρουσιάζονται σε υιοθετημένα παιδιά των οποίων η έκφραση της επιθετικότητάς τους μοιάζει περισσότερο με αυτή των βιολογικών γονέων τους παρά των θετών τους. Παρόλα αυτά υπάρχει ασάφεια αναφορικά με την κληρονομικότητα πιθανά όμως να υπάρχει συσχέτιση ορισμένων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας όπως η ανάγκη της αποφυγής του κακού ή η αναζήτηση νέων εμπειριών. Χρωμοσωματικές ανωμαλίες, όπως οι XYY, XXY, δεν σχετίζονται με αυξημένη επιθετικότητα.

Τα **προγεννητικά** αίτια, αφορούν την περίοδο πριν από τη σύλληψη. Οι γονείς που πάσχουν από κάποιες μεταδοτικές σωματικές ασθένειες ή ακόμη και ψυχικές, όταν υπάρχουν χρόνιες λοιμώξεις όπως για παράδειγμα είναι η φυματίωση, η σύφιλη, κ.ά, αν υπάρχουν χρόνιες δηλητηριάσεις όπως για παράδειγμα από μόλυβδο, αν υπάρχει εξάρτηση από αλκοόλ ή γενικότερα γίνεται κατάχρηση άλλων τοξικών ουσιών, αν υπάρχει ασυμφωνία Rhesus του αίματος, είναι αιτίες που επηρεάζουν προγεννητικά το έμβρυο.

Τα **περιγεννητικά** αίτια, θα μπορούσαν να αφορούν την παρατεταμένη κύηση, την περιγεννητική ασφυξία, τα εγκεφαλικά τραύματα, όπως και την ανοξαιμία του εγκεφάλου κ.ά.

Κάποια οργανικά αίτια που μπορεί να επιβαρύνουν το έμβρυο, αφορούν γεγονότα που συμβαίνουν κατά τη περίοδο της κύησης. Μερικά από αυτά είναι η προσβολή της μητέρας από κάποιες μολυσματικές ασθένειες, κάτι το οποίο είναι ιδιαίτερα επικίνδυνο όταν συμβαίνει κυρίως μέσα στους πρώτους τρεις μήνες της εγκυμοσύνης. Άλλο γεγονός που μπορεί να επηρεάσει το έμβρυο κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, είναι η χρήση διαφόρων φαρμακευτικών σκευασμάτων, κάποια τραύματα που μπορεί να συμβούν στην κοιλιακή χώρα, η έκθεση σε ακτινοβολίες, το κάπνισμα, ο αλκοολισμός, η κακή διατροφή, η κακή συναισθηματική ζωή ο πρόωρος τοκετός, διάφορες ανωμαλίες των χρωμοσωμάτων κ.α.

Οι περιγεννητικοί παράγοντες που παρουσιάζουν επίδραση στο γενετικό υπόστρωμα, παίζουν κάποιο ρόλο στην πιθανότητα σε περιπτώσεις νηπίου που είναι επιρρεπές στη βία. Πολλοί θεωρούν ότι είναι πιο σημαντικοί αυτοί οι παράγοντες ακόμη και από τις αναπτυξιακές διαταραχές. Ανάμεσα στους παράγοντες που αυξάνουν τη βίαιη συμπεριφορά είναι: η έκθεση του εμβρύου σε αλκοόλη και φάρμακα, προβλήματα στην κύηση ή τον τοκετό, νευροκινητικά ελλείμματα, εγκεφαλίτιδα ή επιληψία στα παιδιά.

Στα **μεταγεννητικά** αίτια, ανήκει ο παρατεταμένος πυρετός ο οποίος πρέπει να είναι υψηλός, διάφορες κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις, τοξικές ουσίες και δηλητηριάσεις από μόλυβδο, κάποιες περιβαλλοντικές τοξίνες, για παράδειγμα αλλεργικές αντιδράσεις και τοξικές αντιδράσεις σε διάφορες χρωστικές ουσίες όπως για παράδειγμα ακόμα και στη ζάχαρη, κάποιες ενδοκρινικές ανωμαλίες, εγκεφαλίτιδα, μηνιγγίτιδα, κακή διατροφή και διάφορα άλλα σχετικά (Barkley, 1990).

Σε γενικές γραμμές, υπάρχουν διάφορα αίτια τα οποία προέρχονται από βιολογικούς παράγοντες και μπορεί να επηρεάσουν την συμπεριφορά. Είναι δηλαδή δυνατό να επηρεαστεί η συμπεριφορά του νηπίου, από νευρολογικούς ή γενετικούς παράγοντες, από βιοχημικούς παράγοντες ή σε κάποιες περιπτώσεις και από τον συνδυασμό όλων των παραπάνω. Άλλωστε, έχουν αναφερθεί σε πολλές έρευνες, το πόσο σημαντικά είναι τα αίτια που βασίζονται σε γενετικούς λόγους και το πόσο επηρεάζουν το άτομο δημιουργώντας κάποιες παθολογικές διαταραχές, π.χ

μανιοκαταθλιπτική ψύχωση, σχιζοφρένεια κ.ά. Αρκετά νήπια και παιδιά λόγω επιβαρυσμένου ιστορικού βιολογικού προβλήματος, εμφανίζουν συσσωρευμένο θυμό και επιθετικές συμπεριφορές.

Επιπροσθέτως, τα ανθρώπινα βρέφη αφού γεννηθούν και μετά, εμφανίζουν αυξημένες ανάγκες από αναπτυξιακής απόψεως, ειδικά στην περίπτωση που η γέννησή τους είναι κατά περίπου 9 με 18 μήνες πρόωμη. Ο όγκος που εμφανίζει ο εγκέφαλος ενός τελειόμηνου και υγιούς βρέφους, το οποίο έχει ολοκληρώσει και τις 40 εβδομάδες της κύησης, έχει μόλις το 25% του τελικού εγκεφαλικού όγκου. Στη συνέχεια και μέχρι την ηλικία των 3 ετών, εκτινάσσεται στο 80%. Οι επιστήμονες μελέτησαν αυτή την ιδιαιτερότητα που έχει το ανθρώπινο είδος και την περιέγραψαν σαν μια ανάγκη για συνέχιση της κύησης έξω από την μήτρα ή αλλιώς *extragestation* (Campbell, 1985)..

Κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, αλλά και μετά από τη γέννηση του ανθρώπου, υπάρχει μια συνεχή και δυναμική αλληλεπίδραση του ίδιου με τη φύση. Κάτι σαν «ανατροφή» των γονιδίων από το περιβάλλον, έτσι ώστε να διαμορφωθεί τελικώς ο άνθρωπος.

Οι βαθιές επιγενετικές επιδράσεις αυτής της πρώιμης εμπειρίας, αφορούν στο σύνολο τους, το φάσμα της σωματικής και νοητικής λειτουργίας, την ανάπτυξη της κοινωνικότητας, την ανάπτυξη του συναισθήματος, την ικανότητα της αίσθησης του εαυτού και της απόλαυσης κ.ά.

Μέσα στα τελευταία 40 εκατομμύρια χρόνια, υπάρχει ο συνεχόμενος αγώνας για εξέλιξη των πρωτευόντων καθώς και του ανθρώπινου είδους. Υπάρχουν διάφορες λοιπόν πρακτικές ανατροφής, οι οποίες συνοδεύουν αυτήν την εξέλιξη και ωστόσο περιλαμβάνουν τα εξής σταθερά χαρακτηριστικά στοιχεία:

- ✓ Το άγγιγμα και την επαφή. Οι άνθρωποι, κρατάνε τα βρέφη αγκαλιά, τα μεταφέρουν μαζί με τους ενήλικες ακόμα από τα αρχικά στάδια της ύπαρξής τους, σχεδόν συνεχώς.
- ✓ Τον μητρικό θηλασμό. Το βρέφος θηλάζεται από την ώρα της γέννησής του, με την συχνότητα που θέλει το ίδιο και αυτή η πράξη διαρκεί καμιά φορά και την νηπιακή ηλικία, όπου ξεκινάει να λαμβάνει συγχρόνως και τροφή.

✓ Η αλληλεπίδραση που υπάρχει ανάμεσα στους ενήλικες και τα βρέφη. Για παράδειγμα, όταν το βρέφος κλαίει, ο ενήλικας αντιδράει αμέσως, ψάχνοντας να καλύψει τις ανάγκες που έχει το βρέφος, όπως για παράδειγμα είναι η ένδυση και η αλλαγή πάνας, η παροχή τροφής και ύπνου κ.ά.

✓ Υπάρχουν εκτός από τους γονείς και άλλοι φροντιστές για το παιδί. Από την ώρα που γεννιέται και μετά, στην ζωή ενός παιδιού υπάρχουν συνήθως και κάποια άλλα άτομα τα οποία φροντίζουν για την ασφάλεια, την ψυχαγωγία και την κάλυψη των αναγκών του. Έτσι, η κοινωνικοποίηση του παιδιού, ξεκινάει από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ζωής του.

✓ Η ψυχαγωγία και το παιχνίδι. Το παιδί, μαθαίνει μέσα από το παιχνίδι. Ιδιαίτερα όταν αυτό γίνεται σε ελεύθερους χώρους και κοντά στη φύση, βοηθάει στο να εκτονώσουν τα παιδιά την ενέργεια τους και να μην συσσωρεύουν άγχος, κάτι το οποίο είναι πολύ πιθανό να τα οδηγήσει σε επιθετική συμπεριφορά, αυτοκαταστροφική και σε συχνές ξαφνικές εκρήξεις θυμού.

✓ Συνήθως, μετά από τη διαδικασία της γέννας, τα βρέφη δεν αποχωρίζονται την μητέρα τους. Έχουν δηλαδή, φυσική γέννηση ή αλλιώς natural childbirth .Στην αντίθετη περίπτωση, δηλαδή στον άμεσο αποχωρισμό τους από την μητέρα τους, οι επιστήμονες μέσα από μελέτες επισήμαναν το κατά πόσο αυτή η πρώιμη εμπειρία, είναι δυνατόν να καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τη λειτουργία της φυσιολογίας του ανθρώπου. Ο άνθρωπος δυσκολεύεται περισσότερο σε αυτή την περίπτωση να αποκτήσει την ικανότητα της διαχείρισης του στρες. Καθυστερεί σε κάποιες περιπτώσεις η ανοσολογική του ανάπτυξη καθώς επίσης και η άμυνα του οργανισμού, το ενδοκρινικό του σύστημα κ.ά. Όλα αυτά με την σειρά τους επηρεάζουν τους νευροδιαβιβαστές του εγκεφάλου και με αυτόν τον τρόπο παρεμποδίζεται η ανάπτυξη εκείνων των συστημάτων που αφορούν το συναίσθημα. Έτσι, γενικότερα, δημιουργείται μια ιδιάζουσα δομή στο μεσαίο τμήμα του εγκεφάλου, δηλαδή στο corpus callosum και στις συνδέσεις ανάμεσα στα δύο ημισφαίρια.

Πιο συγκεκριμένα, η καθηγήτρια Ψυχολογίας D Narvaez του Πανεπιστημίου του Notre Dame των ΗΠΑ διατύπωσε την θεωρία, ότι η σύγχρονη φροντίδα που παρέχεται στα μικρά παιδιά και ιδιαίτερα στα παιδιά αυτά που μεγαλώνουν μέσα σε βιομηχανικές κοινωνίες δεν είναι επαρκής. Για την ακρίβεια, η φροντίδα, έχει

παρεκτραπεί και σχεδόν έχουν εξαλειφθεί και τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά στοιχεία τα οποία έχουν καθορίσει στο σύνολο της ανθρώπινης ιστορίας, την ανατροφή των βρεφών, σχεδόν δεν υπάρχουν (Ross, 1982).

Η ψυχοκινητική ανάπτυξη των σημερινών παιδιών, σύμφωνα με την ίδια, δεν υποβοηθάτε από την επικρατούσα φροντίδα που δίδεται στα παιδιά από τα πρώιμα χρόνια της ζωής τους. Ίσα- ίσα, ο τρόπος με τον οποίο γαλουχούνται τα σημερινά παιδιά, υποσκάπτει την φυσιολογική ψυχοκοινωνική λειτουργία που θα μπορούσαν να αποκτήσουν, δημιουργώντας τους ανεπαρκή ολοκλήρωση όλων εκείνων των δομών του εγκεφάλου τους, καθώς και ανεπαρκή ορμονική ρύθμιση, όπως και ανεπαρκή ωρίμανση έτσι ώστε να αποκτήσουν μια ωφέλιμη και ορθή κοινωνικότητα.

Στις δυτικές κοινωνίες, εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια, διάφορες επιδημίες ψυχικών προβλημάτων τα οποία μάλιστα είναι χρόνια. Το αξιοπερίεργο είναι ότι αυτό το φαινόμενο εμφανίζεται πλέον σε όλες τις ηλικίες. Μερικά χρόνια και μερικές φορές αρκετά σοβαρά ψυχικά νοσήματα, όπως για παράδειγμα είναι και η κατάθλιψη, η μανία, το γενικότερο στρες κ.ά, είναι μερικά τα οποία υποδηλώνουν τις ευρέως διαδεδομένες ανεπάρκειες.

Μέσα από κάποια στατιστικά δεδομένα που προήλθαν από το Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων που βρίσκεται στις ΗΠΑ, διαφαίνεται ότι, σε παιδιά τα οποία έχουν ηλικία από 3 έως και 17 χρόνων, μέσα στα τελευταία δέκα χρόνια, δηλαδή από το 1997 έως και το 2008, παρουσιάστηκε αύξηση στο ποσοστό του συνδρόμου ελλειμματικής προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα και μάλιστα σε ποσοστό που αγγίζει το 33%. Στα παιδιά αυτά, έχει επίσης αυξηθεί το ποσοστό των διαταραχών μάθησης και πιο συγκεκριμένα κατά 5.5%, κατά 289% αυξήθηκε το ποσοστό της αυτιστικής διαταραχής, γενικότερα κατά 9% αυξήθηκε το ποσοστό των σπασμών όπως επίσης και κατά 25%, αυξήθηκε το ποσοστό των διάχυτων αναπτυξιακών διαταραχών.

Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι μέσα στα πρώτα χρόνια στα οποία διαμορφώνεται η ανθρώπινη ζωή συντελείται η ανάπτυξη της σταθερής σύνδεσης που μπορεί να έχει ένα άτομο με άλλα αγαπημένα πρόσωπα. Αλλιώς λέγεται secure attachment και είναι κάτι που καθορίζει ένα γενικότερο εύρος ικανοτήτων, παραδείγματος χάριν:

✓ Το χαρακτηριστικό της ενσυναίσθησης. Η ενσυναίσθηση, είναι η ικανότητα του να αισθάνεται κάποιος άνθρωπος έναν άλλο άνθρωπο. Να μπορεί να κατανοήσει το πώς νιώθει ο άλλος, ποιες ανάγκες έχει και ποια είναι τα συναισθήματα που του δημιουργούνται.

✓ Μια άλλη ικανότητα που διαμορφώνεται τα πρώτα χρόνια της ζωής ενός βρέφους μέσα από την σταθερή σύνδεση που έχει με διάφορα αγαπημένα πρόσωπα, είναι η ρύθμιση του εαυτού. Αυτό συνεπάγεται με την ικανότητα που έχει κάποιος να μπορεί να ελέγχει γενικά τον εαυτό του, είτε αυτό είναι σε ομαλές, είτε σε αντίξοες καταστάσεις οι οποίες είναι δυνατό να του συμβούν.

✓ Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η κοινωνικότητα, κάτι που χαρακτηρίζεται από την ικανότητα που έχει ένας άνθρωπος να συνάπτει πολλαπλές και υγιείς σχέσεις με άτομα του περιβάλλοντός του.

✓ Τέλος, είναι το χαρακτηριστικό της συνείδησης και είναι κάτι που αφορά την ικανότητα του ανθρώπου στο να αναλαμβάνει ευθύνες, αναπτύσσοντας ενοχές που μπορεί να προέρχονται μέσα από τις συνέπειες που έχουν οι πράξεις του, προς τους άλλους ανθρώπους.

2.2: Ατομικά αίτια

Ένας από τους λόγους που μπορεί να υπάρχουν αυτές οι εκρήξεις σε ένα νήπιο, είναι η ματαίωση που νιώθει για κάποιες από τις ανάγκες που έχει, βλέποντας ότι δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν. Έχει κάποιες ανάγκες τις οποίες τις νιώθει έντον αλλά δυσκολεύεται στο να τις εκφράσει, ίσως επειδή οι γλωσσικές του ικανότητες δεν είναι επαρκείς και αυτό εξαιτίας της ηλικίας του (Balier, 1998).

Σε εκείνη την ηλικία, το νήπιο νιώθει μια ανάγκη να κάνει κάποια πράγματα μόνο του. Προσπαθεί να αυτονομηθεί, αποκτώντας τον έλεγχο της ζωής του, αλλά στη συνέχεια κατανοεί ότι δεν μπορεί να τα καταφέρει μόνο του, οπότε αυτός ο μηχανισμός είναι που δημιουργεί μια σύγκρουση μέσα του. Άλλωστε, σε εκείνη την ηλικία, η σωματική κούραση και η αδυναμία μέσα στη διάρκεια της ημέρας, είναι

συχνά φαινόμενα. Έτσι, το νήπιο έχει παραπάνω δυσκολίες στο να διαχειριστεί τα συναισθήματά του και δυσκολεύεται στο να επεξεργαστεί τις διάφορες απρόβλεπτες καταστάσεις, όπως είναι για παράδειγμα οι επισκέψεις, ή οι ξαφνικές μετακινήσεις. Τέτοια περιστατικά είναι πολύ συχνό να πυροδοτούνε εκρήξεις θυμού και ένταση στο νήπιο (Herbert, 1998α).

Πολύ συχνά ένα νήπιο νιώθει έντονο θυμό που συνοδεύεται από χαμηλή αυτοεκτίμηση του ίδιου προς τον εαυτό του. Τότε συχνά ακολουθεί απώλεια συναισθηματικού ελέγχου. Ειδικά όταν το παιδί είναι παρορμητικό σε ανεξέλεγκτο βαθμό. Ο συνδυασμός της απογοήτευσης του νηπίου με το παραμικρό και η έλλειψη επιβράβευσης συχνά οδηγούν στην ανυπακοή και την απάθεια. Αυτή η εσωτερική ανασφάλεια οδηγεί σε αρκετές περιπτώσεις στην προσπάθεια μονοπωλήσεως του ενδιαφέροντος των άλλων.

Οι αιτίες που οδηγούν σε προβληματική συμπεριφορά είναι δυνατό να είναι εγγενείς στο παιδί, δηλαδή να είναι οργανική η προέλευσή τους, ή μπορεί να είναι περιβαλλοντικής φύσεως. Τέτοιες εγγενείς αιτίες μπορεί να είναι η χαμηλή νοημοσύνη, η υπερκινητικότητα, οι διάφορες συναισθηματικές διαταραχές, ιδιαίτερη ψυχοπαθολογία κ.ά (Κορδούτης, 1999).

2.3: Οικογενειακό περιβάλλον

Η επιθετικότητα και οι εκρήξεις θυμού στα νήπια μπορεί να οφείλεται σε οικογενειακούς λόγους (Ευαγγελοπούλου – Βαμβακερού, 2001). Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι γονείς και ο στενότερος οικογενειακός κύκλος μπορεί να στερήσει κάτι σε κάποιο παιδί σε υπερβολικό όμως βαθμό. Μπορεί να απαγορεύονται αρκετά πράγματα στα παιδιά αυτά ενώ συγχρόνως να επιβάλλονται κάποια άλλα πράγματα και να υπάρχουν συνεχόμενα «μη» και «όχι», τα οποία είναι δυνατό να φέρουν μεγάλη ψυχική αναστάτωση, καθώς και απογοήτευση ιδίως στις περιπτώσεις που νοιώσουν ότι δεν θα μπορούσαν να εκπληρώσουν κάποια επιθυμία ή όνειρό τους.

Τότε, είναι πολύ πιθανό η απογοήτευση αυτή, να δημιουργήσει έκρηξη από την πλευρά τους και βίαιη αντίδραση.

Ειδικά σε περιπτώσεις που οι γονείς είναι υπερβολικά αυστηροί, με αποτέλεσμα να τιμωρούν πολύ συχνά το παιδί τους (ανάλογα με τη διάθεση που έχουν οι ίδιοι και την συναισθηματική κατάστασή τους), δεν αφήνουν στα παιδιά τους τα κατάλληλα περιθώρια για ώριμη συναισθηματική έκφραση και αντίδραση. Έτσι, ενισχύονται οι επιθετικές τάσεις που έχει το παιδί χωρίς να το καταλάβουν. Ωστόσο, το ίδιο μπορεί να συμβεί και στην αντίθετη περίπτωση, όπου οι πολύ παραχωρητικοί γονείς, δεν θέτουν τα κατάλληλα όρια ως προς τη συμπεριφορά των παιδιών τους, καλλιεργώντας επίσης την επιθετική τους συμπεριφορά (Riesch, 2006).

Είναι δυνατό να έχει ένα παιδί έντονα επιθετική συμπεριφορά και δυνατές εκρήξεις θυμού, όταν οι γονείς τα παραμελούν ή τα απορρίπτουν για διάφορους λόγους ή ακόμη και όταν τα υποβάλλουν σε σκληρούς και έντονους ανταγωνισμούς. Στα περισσότερα παιδιά, η στέρηση της αγάπης από την πλευρά των γονιών, τους δημιουργεί δυστυχία και εσωτερική ανασφάλεια. Οπότε, σε αρκετές περιπτώσεις, κάνουν την προσπάθειά τους στο να ξανακερδίσουν αυτή την προσοχή και την αγάπη που μπορεί να ένιωθαν ότι υπήρχε κάποτε, με το να προβούν σε βίαιες ενέργειες και να ξεσπάσουν έντονα τον θυμό που έχουν μέσα τους, μήπως και καταφέρουν να μονοπωλήσουν το ενδιαφέρον τους.

Μια πολύ συνηθισμένη αιτία για την οποία τα παιδιά γίνονται επιθετικά είναι η μίμηση. Σε περίπτωση που στο οικογενειακό τους περιβάλλον υπάρχουν άτομα που συμπεριφέροντε με τον ίδιο τρόπο, τότε και τα παιδιά λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο, υιοθετώντας το γονικό πρότυπο συμπεριφοράς. Σε αρκετές περιπτώσεις, μπορεί να μην υπάρχει σε γενικότερο πλαίσιο βία μέσα σε μια οικογένεια, όμως απλά επειδή τα παιδιά μπορεί να είναι ζωηρά, είναι πολύ πιθανό οι γονείς να προσπαθούν να ελέγξουν τα παιδιά αυτά με επιθετικό τρόπο. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, το παιδί πολύ συχνά, μιμείται ακριβώς αυτή τη συμπεριφορά.

Οι γονείς που είναι γενικότερα βίαιοι στη ζωή τους, επικριτικοί και αυστηροί, πολύ συχνά χρησιμοποιούν την μέθοδο της σωματικής τιμωρίας, έτσι ώστε να καταφέρουν να λύσουν τα προβλήματα τους. Συνήθως, καταφέρνουν να διδάξουν στα

παιδιά τους, χωρίς να το θέλουν πολλές φορές, τον τρόπο που τα παιδιά τους μπορούν να φέρονται βίαια. Όταν κάποιος τιμωρεί το παιδί του με σωματική βία, στην περίπτωση που το νήπιο έσπρωξε ή χτύπησε κάποιο άλλο παιδί, τότε η πράξη αυτή είναι απλά μια επιβεβαίωση ότι του ότι η βία αποτελεί δύναμη και εξουσία. Επειδή το νήπιο φοβάται εκείνον που του επιτίθεται, για να αποφύγει το αυτό το φόβο, καταφέρνει να εξωτερικεύει το πρότυπο του επιτιθέμενου, κάνοντας το ίδιο ακριβώς.

Τα παιδιά, μπορεί να εξωτερικεύουν τον θυμό τους με επιθετικότητα, εκρήξεις θυμού, ή ακόμη και αυτοκαταστροφικές πράξεις, όταν δεν νιώθουν καλά τα ίδια μέσα τους. Σε αρκετές περιπτώσεις, η οικογένεια μέσα στην οποία μεγαλώνουν κάποια παιδιά, έχει χαμηλό εισόδημα και γενικότερα υπάρχει αδυναμία από την πλευρά των γονιών στο να ικανοποιήσουν τις διάφορες ανάγκες που έχουν αυτά τα παιδιά. Τα παιδιά αυτά, συχνά συσσωρεύουν απογοήτευση και θυμό. Εκτός αυτού, πολλές φορές οι γονείς που το αντιλαμβάνονται αυτό, συνεχίζουν αντιδραστικά να έχουν αρνητικό τρόπο επικοινωνίας με τα παιδιά τους.

Η αιτία της αυξημένης επιθετικότητας, αυτοκαταστροφικότητας και εκρήξεων θυμού, που μπορεί να έχει ένα νήπιο μπορεί να προέρχεται και από την βία ανάμεσα στους γονείς. Εκτός αυτού, πολύ συχνά, οι διαμάχες ανάμεσα στους γονείς οδηγούν επίσης σε επιθετική συμπεριφορά προς το παιδί και αυτό ως μέσο εκτόνωσης αυτής της σύγκρουσης.

Ο γονέας γενικότερα, εκτός από πηγή ζωής που δημιουργήσε και πέρα από το ότι παρέχει τροφή και απολαύσεις, βρίσκεται σε μια θέση απόλυτης ισχύος που κάποιες φορές αποτελεί συγχρόνως για το παιδί και την πηγή απογοητεύσεων και καταναγκασμού. Για τους παραπάνω λόγους, είναι δυνατόν, σε πολλές περιπτώσεις, να εκφράζει την επιθετικότητά του όπως και να διακρίνεται ξεκάθαρα η θέση ισχύος και εξουσίας στο παιδί, είτε ασκώντας βία, ή με λεκτική κακοποίηση.

Ο γονέας λοιπόν, κατέχει σημαντικό ποσοστό ευθύνης για την τυχόν επιθετικότητα, ή την αυτοκαταστροφικότητα που μπορεί να εμφανίζει το παιδί του. Δεν είναι άλλωστε λίγες οι φορές που εξαιτίας της βάνανσης και επιθετικής συμπεριφοράς μέσα στον οικογενειακό χώρο, αποκτούν τα παιδιά αρνητικές εμπειρίες και αυτό έχει επιβεβαιωθεί με χιλιάδες έρευνες ανά τα χρόνια. Με αυτόν

τον τρόπο, μεταβιβάζονται στις περισσότερες περιπτώσεις δυσάρεστες μορφές κοινωνικοποίησης, επειδή τα παιδιά τα οποία βλέπουν και βιώνουν επιθετική συμπεριφορά, μέσα στην ίδια τους την οικογένεια, τη μεταφέρουν αργότερα και στην ευρύτερη κοινωνική ομάδα στην οποία μπορεί να βρεθούν, κάτι που δυσχεραίνει σε μεγάλο βαθμό την προσαρμοστικότητά τους μέσα στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (Fialka, 1996).

Συχνά, η επιθετικότητα που εμφανίζουν τα νήπια, είναι η μακροπρόθεσμη συνέπεια μιας στάσης ζωής που συνηθίζουν, καθώς επίσης και του τρόπου ανατροφής τους. Είτε υπάρχει χαλαρή πειθαρχία, είτε εχθρική στάση από την πλευρά των γονέων, δημιουργείται στα παιδιά έντονη επιθετική συμπεριφορά που είναι ελάχιστα ελεγχόμενη. Με το πέρασμα του χρόνου και χωρίς την ορθή παρέμβαση των ειδικών και των γονέων, υπάρχει αύξηση του προβλήματος και όταν το νήπιο γίνει παιδί και έφηβος, γίνεται πιο δύσκολη η αλλαγή της συμπεριφοράς που έχει μάθει να έχει και του γενικότερου τρόπου που λειτουργεί (Νέστορος, 1996).

Υπάρχει περίπτωση η ανεπιθύμητη συμπεριφορά του νηπίου, να προκαλείται εξαιτίας κάποιων δυσμενών περιβαλλοντικών παραγόντων, για παράδειγμα, από ένα χαοτικό και διαταραγμένο οικογενειακό περιβάλλον. Έτσι, το παιδί για να καταφέρει να βρει την ισορροπία του σε συναισθηματικό επίπεδο και να καταφέρει να επιβιώσει, πρέπει να καταφέρει να αναπτύξει κάποιες τεχνικές και ειδικές στρατηγικές που δεν είναι όμως αποδεκτές (Herbert, 2000)

Είτε στην περίπτωση που οι γονείς είναι πολύ παραχωρητικοί οπότε και τα όρια ζωής των νηπίων αυτών είναι χαλαρά, είτε είναι υπερβολικά αυστηροί οι γονείς μπορεί να διαταράσσεται η συναισθηματική σταθερότητα των νηπίων, δημιουργώντας επιθετικές ακόμη και αυτοκαταστροφικές τάσεις σε αυτά. Επιπροσθέτως, οι πιθανοί κληρονομικοί παράγοντες μπορεί να ενισχύουν την τάση αυτή. Γενικότερα, η οικογενειακή ζωή των νηπίων πρέπει να διακατέχεται από ασφάλεια, σταθερότητα και οι γονείς πρέπει να συζητούν και να επικοινωνούν με τα παιδιά που βρίσκονται σε αυτή την ηλικία, ώστε να αποτραπούν πιθανά περιστατικά ξεσπάσματος και επιθετικής συμπεριφοράς.

2.4: Άλλα αίτια

2.4.1: Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά

Ένα μεγάλο ποσοστό της επιθετικότητας στα νήπια οφείλεται στην προσπάθεια για κοινωνικοποίηση τους και στην εξερεύνηση της άγνωστης έως τώρα επέκτασης των κοινωνικών ορίων. Από τη στιγμή της γέννησης και μετά, υπάρχουν διάφορες ατομικές διαφορές, σχετικά τόσο με τη διεκδικητικότητα, όσο και με την παθητικότητα. Αυτές οι διαφορές, σε αρκετά παιδιά, τείνουν να διατηρούνται και να εμφανίζονται κατά τη διάρκεια που αναπτύσσονται. Σε πολλά νεογέννητα παρουσιάζεται η οργή. Ένα βρέφος δεν ανέχεται εύκολα να ανατρέπονται οι διαφορές επιθυμίες που έχει, ενώ συγχρόνως, έχει την τάση να απογοητεύεται, ακόμη και να επιτίθεται.

Αργότερα, στα νήπια οι διάφορες εκδηλώσεις θυμού που έχουν συνήθως δεν κατευθύνονται προς κάποιο άλλο πρόσωπο αλλά είναι αυτοκαταστροφικής μορφής. Κατά την διάρκεια πολλών τέτοιων εκδηλώσεων, μπορεί να κρατάνε την αναπνοή τους και να κοκκινίζουν, είναι δυνατό να χτυπούνε τον εαυτό τους με κάποια αντικείμενα ή να χτυπούνε το σώμα τους επάνω σε τοίχους και πόρτες, μπορεί να πηδούν νευριασμένα δεξιά αριστερά ή πιο συνηθισμένα πάνω-κάτω, κάποιες φορές στέκονται ακίνητα κοκαλώνοντας το σώμα τους, ή ξεφωνίζοντας και ουρλιάζοντας για πολύ ώρα κ.ά. (Κουράκης, 1989).

Επιπροσθέτως, σε μεγαλύτερη ηλικία κάνει την εμφάνισή της μια πιο εχθρική ή αλλιώς εκδικητική συμπεριφορά. Αυτού του είδους η συμπεριφορά έχει σκοπό το να προκαλέσει πόνο ή βλάβη σε ένα άλλο πρόσωπο. Επίσης σε αυτήν την περίπτωση, αυτού του είδους η επιθετικότητα εμφανίζει μια αρκετά μεγάλη ποικιλία. Υπάρχει περίπτωση να σπρώχνει πράγματα ή να τα πετάει προς κάποιο άλλο άτομο, να δαγκώνει ή να τσιμπάει, να αρπάζει δυνατά με τα χέρια, τα χέρια ή τα πόδια κάποιου άλλου ανθρώπου, να επιμένει ανυποχώρητα, να χτυπάει, κ.ά.

Πολύ συχνά, όταν ένα νήπιο νιώθει ότι δεν ικανοποιούνται οι επιθυμίες τους είναι δυνατό να δαγκώσει κάποιον, ενώ ένα πιο μεγάλο παιδί, όταν νιώθει το ίδιο, είναι πιο συνηθισμένο να πετάξει κάτι ή να χτυπήσει το άτομο το οποίο το παρεμποδίζει. Όσο πιο μικρό είναι το παιδί, δηλαδή σε νηπιακή ηλικία, τόσο πιο

έντονα απαιτεί στο να ικανοποιηθούν άμεσα οι επιθυμίες του. Όσο μεγαλώνει το νήπιο και γίνεται παιδί, οι άσκοπες συναισθηματικές εξάρσεις που δεν έχουν στόχους εμφανίζονται σπανιότερα ενώ η επιθετικότητα και η αντεκδίκηση προς άλλα άτομα, γίνεται συχνότερη. Είναι πιο δύσκολο για τα μικρά παιδιά να μάθουν να έχουν περισσότερο υπομονή και να ζητάνε κάτι με ευγενικό τρόπο, από ότι συμβαίνει με τα μεγαλύτερα παιδιά. Τα νήπια σπάνια δείχνουν αυτοθυσία και γενναιοδωρία και ενδιαφέρονται για τους άλλους, μιας και είναι μια περίοδος που αναπτύσσεται το εγώ και η προσωπικότητά τους και είναι πιο εγωκεντρικά. Φυσικά, δεν είναι ακατόρθωτο και σε αυτήν την περίπτωση η ευθύνη βαρύνει τους γονείς ή το αντίθετο, δηλαδή τους κολακεύει. Ένα ευγενικό παιδί, συνήθως έχει διδαχθεί στο να συμπεριφέρεται με αυτόν τον τρόπο (Ευαγγελοπούλου – Βαμβακερού, 2001).

Σε αρκετές περιπτώσεις, μειώνεται σταθερά η συχνότητα των εξαναγκαστικών συμπεριφορών, γύρω στην ηλικία των 2 ετών. Οι γονείς από την άλλη, συνήθως με την πάροδο του χρόνου, δεν είναι τόσο ανεκτικοί με κάποιες εξαναγκαστικές συμπεριφορές, παραδείγματος χάριν με τα κλάματα, τις φωνές και τα νευρικά ξεσπάσματα. Με αυτόν τον τρόπο, αυτές οι συμπεριφορές, προκαλούν συνήθως την προσοχή των γονέων και γίνονται στόχος για επιβολή κυρώσεων και παρατήρησης. Έτσι, με το πέρασμα των χρόνων, ελαττώνεται η συχνότητα και η ένταση αυτής της συμπεριφοράς. Το αποτέλεσμα είναι, τα παιδιά να μαθαίνουν κάποιες εναλλακτικές τακτικές, οι οποίες είναι κοινωνικά αποδεκτές, έτσι ώστε να καταφέρουν να εκφράσουν τις επιθυμίες τους, πετυχαίνοντας τους στόχους που έχουν. Το συμπέρασμα είναι ότι για να γίνει η εκμάθηση των κοινωνικών δεξιοτήτων, είναι πολύ σημαντικό το να περιοριστεί η επιθετική συμπεριφορά.

Μπορεί να υπάρξει ουσιαστική βελτίωση στην συμπεριφορά του νηπίου και στη γενικότερη ικανότητα που έχει αυτό, στο να ασκεί αυτοέλεγχο, κυρίως έως την ηλικία των 4 ετών. Μπορεί να μάθει αρκετά εύκολα το να ελέγχει την αυτοκαταστροφικότητα του και να μάθει να μην προσπαθεί να εξαναγκάσει με επιθετικό τρόπο τους άλλους. Μέχρι τα 5 έτη, τα πιο πολλά παιδιά, μπορούν να κατορθώσουν να επιδεικνύουν πιο λίγο αρνητισμό, περισσότερη συμμόρφωση και πιο λίγες αρνητικές σωματικές ενέργειες, συγκριτικά με τα μικρότερα νήπια. Είναι δυνατή λοιπόν η μείωση των ξεσπασμάτων του θυμού. Αργότερα, στην εφηβεία οι

εκρήξεις οργής είναι διαφορετικές, έχουν άλλες αιτίες και υπόβαθρο, αλλά κατά ένα τρόπο, σχετίζονται με τις συμπεριφορές που έχουν μαθευτεί σε ένα παιδί από όταν αυτό ήταν νήπιο.

Πρέπει λοιπόν να μάθει το παιδί και να υιοθετήσει κάποιες συμπεριφορές, από την νηπιακή ηλικία, για να μπορέσει να αντιληφθεί την θέση του μέσα στην κοινωνία που το περιβάλλει. Η κοινωνία αυτή, μπορεί να είναι αρχικά το σπίτι του, το σχολείο του στην συνέχεια, οι παρέες του κ.ά. Για να μπορέσει να κοινωνικοποιηθεί και στην συνέχεια της ζωής του να ενταχθεί σωστά μέσα στην κοινωνία, παρακάτω θα αναλυθούν οι τρόποι παρέμβασης με τους οποίους μπορεί να γίνει η εκμάθηση των συμπεριφορών που θα τα βοηθήσουν να προσαρμοστούν με το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο (Thio, 1999).

2.4.2: Διαφορές ανά φύλο

Από το 2^ο έτος της ζωής τους, τα αγόρια συγκριτικά με τα κορίτσια, είναι πιο επιθετικά. Επίσης, είναι διαφορετικός ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνουν την εχθρότητά τους τα δύο φύλα. Συνήθως, στα κορίτσια εκδηλώνεται η επιθετικότητα με λεκτικό τρόπο, ενώ πολύ συχνά στρέφουν την επιθετικότητά τους προς τον εαυτό τους και αυτό μέσα από διάφορες μορφές αυτοτιμωρίας ή ακόμη και πρόκλησης αυτοζημιάς. Στην αντίθετη περίπτωση, τα αγόρια φανερώνουν την επιθετικότητά τους, με βίαιες πράξεις κυρίως προς άλλα άτομα που συνήθως είναι αγόρια.

Κάποιες διαφορές που παρουσιάζονται ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια, αναφορικά με την επιθετικότητα, μπορεί να έχουν την βάση τους στον διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης των δύο φύλων από τους ίδιους τους γονείς. Υπάρχουν κάποια κοινωνικά γενικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε γενικό πλαίσιο στα κορίτσια, στο θέμα της συμπεριφοράς και κάποια διαφορετικά «στάνταρ» που αφορά την συμπεριφορά των αγοριών. Για παράδειγμα, όταν μια κοινωνία θέλει τα αγόρια πιο απαιτητικά και διεκδικητές, οι γονείς έχουν την τάση να αποδέχονται και να επιδοκιμάζουν ίσως την επιθετική συμπεριφορά που μπορεί να έχουν τα αρσενικά παιδιά τους, θεωρώντας την σημαντικό συστατικό στοιχείο που αποτελεί την

«ανδροπρέπεια». Σε αυτές τις περιπτώσεις δε, τις περισσότερες φορές, δεν υπάρχει επίγνωση από την πλευρά των γονέων του πόσο «ενισχυτική» για την επιθετική συμπεριφορά του παιδιού τους, είναι αυτή τους η συμπεριφορά (Καψάλης, 1995).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΥΤΟΚΑΤΑΣΤΡΟΦΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

3.1: Διαφορετικότητα

Αναπόφευκτα, ο ρατσισμός είναι ένα φαινόμενο που υπάρχει σε έντονο βαθμό πλέον μέσα σε μια σύγχρονη κοινωνία. Ένας άνθρωπος που δεν έχει ισορροπία, που έχει πολύ συχνά βίαια ξεσπάσματα, είναι αυτοκαταστροφικός και έχει γενικότερη επιθετική συμπεριφορά, είναι θύμα ρατσισμού και παράδειγμα προς αποφυγή.

Η συμπεριφορά αυτή για αυτούς τους ανθρώπους, είναι κάτι που πολύ συχνά έχουν υιοθετήσει από την παιδική τους ηλικία. Αρκετά επιθετικά παιδιά και νήπια, θεωρούνται ότι είναι προβληματικά και σε αρκετές περιπτώσεις, όταν δηλαδή υπάρχει η υποδομή, παραπέμπονται σε διάφορες ψυχολογικές υπηρεσίες έτσι ώστε να τους γίνει μια κάποια σχετική διάγνωση και έπειτα κάποια θεραπεία.

Αυτά είναι τα παιδιά που συνήθως οι γονείς τα ονοματίζουν «άτακτα», «δύσκολα», «βάσανα» και πολλά άλλα και τους κάνουν να υποφέρουν. Επίσης, όπως είναι φυσικό συνήθως κάνουν και τους δασκάλους να υποφέρουν. Επίσης, κάνουν τα άλλα παιδιά και νήπια που είναι στον περίγυρό τους και δεν είναι τόσο «δυναμικά», να υποφέρουν δίνοντας τους μπουνιές, κλωτσιές, αγκωνιές, τσιμπιές κ.ά. Μερικές φορές, εκδηλώνουν την επιθετικότητά τους με παθητική επίθεση και «κακοποιούν» λεκτικά, ή βρίζουν, βάζουν τρικλοποδιές,

Τα παιδιά και τα νήπια αυτά, προκαλούν δυσάρεστα συναισθήματα και κάνουν και τους γονείς των «θυμάτων», δηλαδή των επιτιθέμενων να υποφέρουν επίσης. Έτσι λοιπόν, μερικά παιδιά ή νήπια, τα οποία έχουν γίνει «στόχος» των επιθετικών παιδιών, φοβούνται να πάνε στο σχολείο, ή να πάνε στην αυλή να παίξουν με τα άλλα παιδιά ή νήπια. Αυτά τα παιδιά και νήπια, για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις δικές τους προσδοκίες, που μπορεί να είναι η φιλία, η κοινωνικότητα κ.ά, αποφασίζουν να υιοθετήσουν παρόμοιες συμπεριφορές έτσι ώστε να καταφέρουν να «επιβιώσουν». Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται ένα είδος «ντόμινο» το οποίο αφορά τον επηρεασμό και την μίμηση συμπεριφορών. Επίσης καμιά φορά, όλο αυτό ξεκινάει και από τους γονείς των «επιτιθέμενων» όταν οι συμβουλές τους προς τα παιδιά τους είναι «απλοϊκές» και αναφέρονται στην ανταπόδοση και στην επίδειξη της δικής τους δύναμης και μόνο.

Άλλωστε, η ίδια η εικόνα των επιθετικών παιδιών είναι σε αρκετές περιπτώσεις μια εικόνα παιδιών που είναι γεμάτα άγχος, είναι απογοητευμένα, νιώθουν ματαίωση και αυτό φαίνεται στην εξωτερική τους εικόνα, όπου τελικά με τις πράξεις τους και με την επιθετική τους συμπεριφορά, η ζημιά που γίνεται γυρνάει στον ίδιο τους τον εαυτό, ενισχύοντας και άλλο αυτή την εικόνα.

3.2: Θλίψη και μοναξιά

Όταν εξαιτίας της επιθετικής συμπεριφοράς που έχουν, ή εξαιτίας της εγωκεντρικής εικόνας που δείχνουν όταν διαφαίνονται οι αυτοκαταστροφικές τους τάσεις, τα υπόλοιπα παιδιά δεν θέλουν να συναναστρέφονται μαζί τους, τότε η δυστυχία που τα διακατέχει φαίνεται ακόμη περισσότερο. Η μοναξιά που νιώθουν τα ίδια και ο φόβος που νιώθουν τα άτομα που δέχονται την επίθεση, δημιουργούν σχέσεις που κάθε άλλο παρά «υγιείς» δεν είναι για την πορεία της ζωής αυτών των παιδιών (Campbell, 1985).

Τα παιδιά αυτά συνήθως μεταφέρουν αυτήν την απογοήτευση και την επιθετικότητα μαζί τους όπου και να βρίσκονται. Όταν για παράδειγμα ένα επιθετικό νήπιο βρεθεί με ένα άλλο παιδί, είτε αυτό είναι στο φιλικό του περιβάλλον, είτε στο συγγενικό, τότε θα λειτουργήσει με την παραμικρή αφορμή που θα του δοθεί ξανά με αυτόν τον τρόπο. Θα επιτεθεί επειδή δεν έχει καταλάβει καν το βάθος της σοβαρότητας της ίδιας του της πράξης με την παραμικρή αφορμή. Όλος ο μηχανισμός αυτής της συμπεριφοράς θα ενεργοποιηθεί αμέσως και αρκετά συχνά, οι ενήλικες που βρίσκονται στον περίγυρο δεν έχουν την παιδεία και την γνώση σχετικά με τον τρόπο που πρέπει να χειριστούν αυτά τα γεγονότα.

Υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι ίδιοι οι γονείς χτυπάνε τα παιδιά τους επειδή αυτά χτύπησαν κάποιο άλλο παιδί. Αυτό είναι ακόμη πιο δυσάρεστο και λειτουργεί εναντίον της βοήθειας που θα μπορούσε να δοθεί σε αυτό το παιδί για να μπορέσει να σταματήσει να έχει αυτές τις συμπεριφορές. Ίσα- ίσα, με αυτήν την πράξη των γονέων, η επιθετικότητα ενισχύεται. Το παιδί αργότερα, μετά από την επιρροή και την δημιουργία απωθημένων από την πράξη του γονέα, θα πάει στο σχολείο, θα κάνει

το ίδιο και ο δάσκαλος ή ο νηπιαγωγός εξαιτίας του γεγονότος ότι έχει υπό την ευθύνη του πολλά ακόμη παιδιά είναι πολύ πιθανό να λειτουργήσει με έναν πιο ρηχό τρόπο και να μην παρατηρήσει ότι η πράξη αυτή δεν ήταν της στιγμής, αλλά απόρροια βαθύτερων κινήτρων. Η συμπεριφορά αυτή θα συνεχιστεί από το παιδί με μαθηματική ακρίβεια και η εικόνα του παιδιού έχει ήδη «χαλάσει», κάτι που κάνει την «επανόρθωσή» της πολύ πιο δύσκολη. Είναι δυνατόν, το παιδί αυτό να εμφανίσει από εκεί και πέρα επιθετική συμπεριφορά προς όλες τις κατευθύνσεις. Ακόμη και προς τις αρχές και σε άτομα εξουσίας. Είναι δυνατόν να επιτεθεί σε γείτονες, σε φιλικούς κύκλους των γονέων κ.ά. Συνήθως σε τέτοιες περιπτώσεις, το παιδί γίνεται εριστικό και επιθετικό, αναιδές και ατρόμητο, ακόμη και στην περίπτωση που γίνει κάποια σχετική παρατήρηση για την συμπεριφορά του από τρίτα άτομα, μπροστά στους ίδιους του τους γονείς. Το παιδί, είναι πολύ πιθανό να συνεχίσει την ίδια συμπεριφορά, μπροστά σε όλα τα άτομα ανεξαιρέτως.

Το αποτέλεσμα πολύ συχνά σε αυτές τις περιπτώσεις είναι η εικόνα ενός θλιμμένου και απομονωμένου παιδιού που δεν θέλει κανέναν να ασχολείται μαζί του. Ωστόσο, είναι φυσικό έως ένα βαθμό, όλα τα νήπια να δείχνουν κάποιου είδους επιθετικότητα. Η ηλικία αυτή αφορά συγκεκριμένο στάδιο της ανάπτυξής τους, που όπως έχει περιγραφεί προηγουμένως τα νήπια δοκιμάζουν όλα τους τα συναισθήματα στο έπακρον.

Έτσι, η εικόνα των συστηματικά επιθετικών νηπίων διαφέρει από την εικόνα των παιδιών που έχουν εντός των «φυσιολογικών» ορίων κάποια μορφή επιθετικότητας στην συμπεριφορά τους. Ορισμένα νήπια, συνηθίζουν σε συμπεριφορές και όσο περνάει ο καιρός χωρίς την κατάλληλη παρέμβαση, γίνονται όλο και πιο δυστυχισμένα και αυτό φαίνεται επάνω τους. Η μακράς διάρκειας επιθετικότητα αφήνει μια αρκετά μεγάλη ένταση η οποία διαφαίνεται, καθώς μοιάζει να υπάρχει μια συνεχόμενη εχθρότητα εν' αναμονή. Στην συνέχεια, η αδυναμία τους στο να ελέγξουν τις μαθημένες πλέον καταστροφικές και εχθρικές τους παρορμήσεις, γίνεται όλο και πιο μεγάλη.

Βέβαια, ο γενικός και ηχηρός όρος, όπως είναι για παράδειγμα ο όρος «επιθετικότητα», συνήθως συμπεριλαμβάνει αρκετές και ποικίλες διαφορετικές έννοιες και αναφέρεται σε διάφορα είδη συμπεριφοράς. Έτσι, ένα νήπιο μπορεί να είναι επιθετικό με το να χτυπάει και να προκαλεί φόβο. Αυτό το παιδάκι συνήθως έχει

την εικόνα του «μάγκα», ενός παιδιού που δείχνει να μην φοβάται τίποτα και έχει την αυτοπεποίθηση και την δυναμικότητα να προκαλέσει ότι αυτό επιθυμεί.

3.3: Ήσυχο παιδί

Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, ένα παιδί που έχει έντονα ξεσπάσματα και εκρήξεις θυμού και εμφανίζει περιοδικά βίαιες συμπεριφορές, συνήθως εμφανίζει την εικόνα ότι είναι ένα ήσυχο και συνεσταλμένο παιδί και ξεσπάει μόνο όταν αυτό νιώσει ότι «ξεχειλίζει» από θυμό και όταν η υπομονή του τελειώσει.

Υπάρχουν και τα παιδιά που μπορεί να είναι στεναχωρημένα μονίμως, θλιμμένα και να φαίνεται ότι αποζητάνε την απομόνωση από μόνα τους. Αυτά τα παιδιά είναι που σε αρκετές περιπτώσεις εμφανίζουν αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές.

Σε όλες τις περιπτώσεις, υπάρχει μια θεωρία που θέλει αυτά τα παιδιά να εμφανίζουν επιθετική συμπεριφορά εξαιτίας της αγωνιστικής και διεκδικητικής προσπάθειας που καταβάλουν με σκοπό την άσκηση του ελέγχου μέσα στο περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται. Μέσα σε αυτόν τον τόσο ευρύ ορισμό, είναι δυνατό να συμπεριληφθεί η οποιαδήποτε εικόνα μπορεί να εμφανίσει ένα παιδί. Μπορεί δηλαδή το παιδί να εμφανίσει μια εικόνα που είναι ένας συνδυασμός όλων των παραπάνω, καθώς επίσης να περάσει από όλα τα παραπάνω στάδια, αφού ο σκοπός του είναι ένας συγκεκριμένος. Έτσι για να το επιτύχει αυτό, θα δοκιμάσει διάφορες συμπεριφορές και θα αποκτήσει τις αντίστοιχες εικόνες που αρμόζουν σε κάθε μία από αυτές (Τσακιράκης, 2004).

Ωστόσο η εικόνα που εμφανίζει σε κάθε περίπτωση είναι αρνητική, αφού η ίδια η έννοια της επιθετικότητας συμπεριλαμβάνει κυρίως στοιχεία καταστροφικά και αρνητικά. Όταν ένα νήπιο έχει την επιθετικότητα ως έντονο «ένστικτο» και το χαρακτηρίζει αυτό, τότε αυτό διαφαίνεται στην γενικότερη εικόνα του και σε άλλες συμπεριφορές του. Για παράδειγμα, η τάση για εξουσία και η δυναμικότητα, η μη εύκολη συμμόρφωση, η αντιδραστικότητα κ.ά, είναι στοιχεία που καθορίζουν τη γενικότερη συμπεριφορά του. Όλα αυτά τα στοιχεία, είναι δυνατό να φανούν και

μέσα στο παιχνίδι, χωρίς όμως να φανούν ξεκάθαρα επειδή το παιδί θα πράξει με επιθετικό τρόπο.

Η επιθετικότητα που είναι πιθανό να εκδηλώσει το νήπιο και που οφείλεται στο πρωτογενές του ένστικτο μπορεί να συμβεί ξαφνικά και τότε είναι που πρέπει να γίνει η προσπάθεια για την αλλαγή αυτής της εικόνας που δείχνει το νήπιο. Με την αλλαγή της εικόνας του ιδίου προς τους υπόλοιπους υποβοηθείται και το ίδιο, επειδή αντιλαμβάνεται το σωστό από το λάθος. Άλλωστε, η εικόνα είναι κάτι που αφήνει τις εντυπώσεις που στην συνέχεια γίνονται αντικείμενο μίμησης, από τους άλλους, αλλά ακόμα και από το ίδιο προς τον εαυτό του.

3.4: Βίαιο παιδί

Οι ενήλικες χαρακτηρίζουν κάποια παιδιά που βρίσκονται στον περίγυρό τους, ως «βίαια» οπότε και η συμπεριφορά αυτών δυστυχώς εμφανίζει μια προκατάληψη προς αυτά τα παιδιά. Συχνά πιστεύουν ανεπιστρεπτί ότι ένα νήπιο «έχει τη βία μέσα του», οπότε ότι και να κάνουν οι ίδιοι αυτό δεν μπορεί να αλλάξει. Με αυτόν τον τρόπο, η κάθε πράξη του νηπίου αυτού δίνει την γρήγορη και άμεση εντύπωση ότι είναι αδικαιολόγητα λανθασμένη, χωρίς να υπάρξει στην πορεία το πολύ σημαντικό εργαλείο της συστηματικής παρατήρησης και διόρθωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΝΗΠΙΑΚΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ο ρόλος που έχει ο εκπαιδευτικός- νηπιαγωγός, είναι πολύτιμος. Οφείλει να βοηθήσει όσο μπορεί το βίαιο και επιθετικό παιδί, το παιδί που αντιμετωπίζει μεγάλο άγχος και έχει ξεσπάσματα θυμού, ή το παιδί που εξαιτίας των άσχημων συσσωρευμένων συναισθημάτων έχει αυτοκαταστροφική συμπεριφορά. Αυτό, καλείται να το κάνει ο νηπιαγωγός κυρίως μέσω της ενσυναίσθησης (Τσακιράκης, 2004).

Η καλή συνεργασία που πρέπει να έχει ο νηπιαγωγός με το επιθετικό νήπιο είναι ότι σημαντικότερο, καθώς επίσης σημαντική είναι και η ικανότητα που πρέπει να έχει ο νηπιαγωγός στο να δείχνει κατανόηση σχετικά με την προβληματική συμπεριφορά που έχει το νήπιο. Αυτό ίσως και να είναι η ουσία της συνεργασίας έτσι ώστε να μπορέσει να λυθεί το σοβαρό αυτό πρόβλημα.

Καταρχάς, ο νηπιαγωγός πρέπει να έχει την ικανότητα της υπομονής και της αυτοσυγκράτησης, έτσι ώστε να μπορεί να παραμείνει κοντά στο παιδί την στιγμή που αυτό βιώνει ξεσπάσματα θυμού, παρατηρώντας το, για να καταφέρει με αυτόν τον τρόπο να εντοπίσει την έναρξη που έχουν τα αρνητικά συναισθήματά του.

Όταν ο νηπιαγωγός, καταφέρει να αποδεχτεί τα συναισθήματα του νηπίου τότε ίσως καταφέρει να χειριστεί τα συναισθήματα αυτά, ηρεμώντας το νήπιο. Έτσι, είναι δυνατόν να τεθεί μια κάποια βάση επάνω στην οποία είναι δυνατό το νήπιο να καταφέρει να μάθει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να διαχειρίζεται από μόνο του τα ίδια του τα συναισθήματα.

4.1: Ο ρόλος του εκπαιδευτικού πλαισίου

Υπάρχουν κάποιες βασικές τεχνικές, που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο νηπιαγωγός, έτσι ώστε να καταφέρει όλα τα παραπάνω. Μερικές είναι και οι εξής:

- ✓ Πρέπει να υπάρξει συντονισμός των συναισθημάτων του νηπιαγωγού με αυτά του νηπίου.

✓ Πρέπει να εστιάσει την προσοχή του ο νηπιαγωγός, στη γλώσσα του σώματος καθώς και στις διάφορες εκφράσεις που έχει το πρόσωπο του νηπίου.

✓ Σε περίπτωση που ο νηπιαγωγός θελήσει να μιλήσει στο νήπιο, πρέπει να κατέβει στο επίπεδο που βρίσκεται αυτό, έτσι ώστε να είναι στο ύψος του. Η αίσθηση που δίδεται στο νήπιο από αυτήν την πράξη, είναι η ασφάλεια, η σοβαρότητα, η ευθύτητα, η υπευθυνότητα και πολλά άλλα, που το οδηγούν σε συναισθηματική ηρεμία, φεύγει ο φόβος και το άγχος ότι είναι «πολύ μικρό», μπροστά σε κάτι που αλλιώς θα του προκαλούσε φόβο και μπορεί να ακούσει και να αντιληφθεί καλύτερα.

✓ Ο νηπιαγωγός, πρέπει να συγκεντρωθεί απόλυτα σε όσα του λέει το νήπιο και πρέπει να δείξει ότι καταλαβαίνει και να έχει σοβαρή αντιμετώπιση στα προβλήματα που έχει αυτό.

✓ Πρέπει ο νηπιαγωγός να χαρακτηρίσει την συμπεριφορά του νηπίου, αλλά όχι το ίδιο.

Ο νηπιαγωγός, μπορεί να φαίνεται στο νήπιο ότι έχει μια θέση εξουσίας, ωστόσο, μπορεί συγχρόνως να αποτελεί πρότυπο για αυτό και να του δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας. Αν το θέλει πραγματικά, ο νηπιαγωγός έχει τη δυνατότητα να καταφέρει να βοηθήσει ένα νήπιο στο να εκφράσει τα συναισθήματά του, μαθαίνοντας το κάποιους τρόπους για να χαλαρώνει και να διώξει την επιθετική συμπεριφορά, την αυτοκαταστροφικότητα και να μειώσει αν όχι να εξαλείψει τα ξεσπάσματα θυμού.

Ο νηπιαγωγός, περνώντας αρκετές ώρες τα νήπια για τα οποία είναι υπεύθυνος, μπορεί να τα βοηθήσει να κατανοήσουν τα ίδια τους τα συναισθήματα και όλους εκείνους του λόγους που μπορεί να κρύβονται πίσω από μια επιθετική συμπεριφορά. Μπορεί μέσω της ενσυναίσθησης, αλλά και με την χρήση επιχειρηματολογίας να μάθει στα νήπια το γεγονός ότι κάποιες συμπεριφορές δεν είναι αποδεκτές, έτσι ώστε να ενισχύσει την εκδήλωση των αποδεκτών συμπεριφορών από την πλευρά τους.

Πρέπει λοιπόν το νήπιο να καταλάβει πως το πρόβλημα δεν βρίσκεται σε αυτό το συναίσθημα το οποίο το διακατέχει, αλλά βρίσκεται στον τρόπο με τον οποίο το εκφράζει. Είναι καλό για το νήπιο να του δίδονται κάποιες επιλογές, μέσα από τις οποίες θα μπορεί από μόνο του να επιλέξει την πιο κατάλληλη για το ίδιο.

Είναι επίσης σημαντικό, να λαμβάνει ειλικρίνεια από τον νηπιαγωγό, καθώς και επαίνους και όχι απόρριψη. Με αυτόν τον τρόπο, είναι δυνατό να ενισχυθεί η προσπάθειά του που αφορά την αλλαγή του τρόπου με τον οποίο συμπεριφερόταν έως εκείνο το σημείο. Έτσι, μπορεί να κάνει βήματα και να προσπαθήσει να το επιτύχει αυτό.

4.1.1: Παρέμβαση του νηπιαγωγού

Όπως προαναφέρθηκε, ο νηπιαγωγός πρέπει να είναι ειλικρινής και για να το επιτύχει αυτό πρέπει να έχει παρατηρήσει πρώτα τη δική του συμπεριφορά, καταλήγοντας στο εάν αυτή είναι και η πιο κατάλληλη. Τα νήπια έχουν το ένστικτο να καταλαβαίνουν τις αληθινές συμπεριφορές, όπως ακριβώς έχουν την ικανότητα να μιμούνται τις λανθασμένες που παρατηρούν από τους ενήλικες. Έτσι, σε περίπτωση που ένας νηπιαγωγός προσπαθήσει να διδάξει και να μεταδώσει την έννοια της ηρεμίας, πρέπει να είναι και ο ίδιος ήρεμος και να μην εκφραστεί ποτέ επιθετικά μπροστά στα παιδιά. Σε περίπτωση που δεν τα καταφέρει, το παιδί είναι λογικό να μπερδευτεί και να δημιουργηθεί έτσι, μια κατάσταση που θα είναι ακόμη πιο περίπλοκη από την αρχική. Ο λόγος είναι ότι σε αυτήν την περίπτωση θα έχει αναπαραχθεί και η έννοια του ψέματος, της υποκρισίας κ.ά.

Επίσης, κρίνεται απαραίτητη και ζωτικής σημασίας για τις αλλαγές στην συμπεριφορά του παιδιού και την διατήρηση αυτών η συνεργασία του νηπιαγωγού με τους γονείς του νηπίου που έχει «προβληματική» συμπεριφορά. Πρέπει να υπάρχει συμφωνία ανάμεσα σε αυτές τις δύο τόσο σημαντικές ομάδες ανθρώπων που αποτελούν τον άμεσο κοινωνικό κύκλο του νηπίου. Σε περίπτωση ασυμφωνίας δεν μπορεί να υπάρξει το αναμενόμενο αποτέλεσμα.

Ένα από τα πιο ισχυρά μέτρα αντιμετώπισης της επιθετικότητας και της βίας εντός του νηπιακού χώρου είναι η πρόληψη, μέσω της οποίας μπορεί να επιτευχθεί το αναμενόμενο αποτέλεσμα. Έτσι, μέσω της στοχευμένης ενασχόλησης με τα συναισθήματα και τις ανάγκες που έχει το νήπιο, με τη παρατήρηση πρώτα και έπειτα με την αλλαγή των προτύπων που μιμείται αυτό είναι δυνατό να αλλάξει η

ανάρμοστη αυτή συμπεριφορά. Δυστυχώς, όταν δεν υπάρχει πρόγνωση του φαινομένου αυτού, φαίνεται ότι τα επιθετικά νήπια, καταλήγουν σχεδόν πάντα σε επιθετικά παιδιά και αν δεν συντελεστεί μια αρκετά αποτελεσματική παρέμβαση και αντιμετώπιση ακόμη και τότε σε αυτή τη συμπεριφορά, τότε τα παιδιά αυτά εξελίσσονται σε παραβατικούς εφήβους και ίσως αργότερα σε εγκληματικούς ενήλικες.

Είναι πολύ σημαντικό, όταν ο εκπαιδευτικός βρεθεί μπροστά σε μια συμπεριφορά που είναι ανεπιθύμητη, να προσπαθήσει να κάνει ανάλυση των αιτιών που οδηγούν το νήπιο σε αυτού του είδους την αντιμετώπιση των πραγμάτων. Αυτό μπορεί να το επιτύχει μέσα από απλές διαδικασίες συστηματικής παρατήρησης. Μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις, μια απλή και μικρή τροποποίηση μέσα στον σχολικό χώρο και στο ευρύτερο περιβάλλον της τάξης είναι δυνατόν να λύσει κάποια προβλήματα σε σημαντικό βαθμό. Για παράδειγμα, μια μετακίνηση σε άλλη καρέκλα του νηπίου από ένα συμμαθητή του, με τον οποίο υπάρχει μια σχετική ένταση, μπορεί να βοηθήσει και να προλάβει μια αρνητική αλληλεπίδραση ανάμεσά τους.

Επίσης, ο νηπιαγωγός με την εμπειρία που έχει μπορεί να ορίσει κάποιες συνεργασίες ανάμεσα στα νήπια έτσι ώστε να δημιουργήσει μόνο θετικά συναισθήματα σε αυτά και δημιουργικές ενασχολήσεις, αποφεύγοντας την δημιουργία εντάσεων που μπορεί να οδηγήσουν σε μεγαλύτερες πράξεις επιθετικότητας και εκρήξεων θυμού.

Μέσα από αυτήν την πράξη, μπορεί με την παρέμβασή του ο νηπιαγωγός να βοηθήσει ένα νήπιο να βελτιώσει τη θέση του μέσα στο κοινωνιόγραμμα της τάξης, κάτι που μπορεί να έχει ως μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα το να βελτιωθεί και η ίδια του η συμπεριφορά και όχι μόνο.

Ωστόσο, στις περιπτώσεις εκείνες όπου η συμπεριφορά του νηπίου δεν αφορά απλά προβλήματα διαγωγής αλλά ξεκινούν από κάποια διαταραχή που υπάρχει και πάλι η παρέμβασή του νηπιαγωγού θα πρέπει να είναι δυναμική και άμεση με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή με την παροχή διαφόρων ερεθισμάτων, όπως επίσης και κινήτρων για σωστές συνεργασίες. Η επιβράβευση στην κάθε προσπάθεια που καταβάλει το νήπιο για συνεργατικότητα και σωστή συμπεριφορά είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει (Κουρκούτας, 2007).

Είναι επίσης σπουδαία η βοήθεια που μπορεί να προσφέρει η παρέμβαση του νηπιαγωγού όταν έχει να αντιμετωπίσει διάφορα φαινόμενα διαταρακτικής συμπεριφοράς που ξεκινάνε από προβλήματα διαγωγής, όταν η αντιμετώπιση που έχει είναι σταθερή. Στην αντίθετη περίπτωση και σε λανθασμένο χειρισμό από μέρους του νηπιαγωγού σε παρόμοιες καταστάσεις, δημιουργείται σύγχυση στο νήπιο και δεν μπορεί να αντιληφθεί ούτε τον μηχανισμό που πρέπει να έχει ένας σωστός τρόπος αντιμετώπισης των πραγμάτων, ούτε το κατά πόσο η συμπεριφορά που εμφανίζει είναι αποδεκτή. Εκτός από την επιβράβευση των σωστών συμπεριφορών πρέπει ο νηπιαγωγός όταν έχει να αντιμετωπίσει μια δυσάρεστη κατάσταση, μια εχθρική, βίαιη και επιθετική συμπεριφορά, να μην ξεχνάει να κατακρίνει τη συγκεκριμένη συμπεριφορά που ήταν ανάρμοστη και να μην κατακρίνει το πρόσωπο.

Κατά την διαδικασία της επιβράβευσης ωστόσο, είναι καλό να υπάρχει αναφορά όχι μόνο στην θετική συμπεριφορά, αλλά να υπάρχει αναφορά και στο ίδιο το νήπιο και μάλιστα δημόσια. Το να δημιουργήσει συμμάχους στην συνέχεια όπως είναι οι γονείς και να επιδεικνύει μπροστά στο νήπιο, το πόσο καλό χαρακτήρα έχει αυτό, είναι επίσης ενισχυτικό μέσο που λειτουργεί υπέρ της γενικότερης αντιμετώπισης των πραγμάτων. Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, τα νήπια σε αυτήν την ηλικία, εμφανίζουν μια έντονη αντιδραστικότητα και προσπαθούν να δοκιμάσουν τα όρια των ενηλίκων μέχρι εκεί που δεν πάει άλλο για να ελέγξουν το πώς λειτουργεί ο κόσμος. Με την καθοδήγηση λοιπόν και όχι με την απομόνωση και την τιμωρία μπορεί η παρέμβαση του νηπιαγωγού να είναι πολύ αποδοτική.

4.1.1.α: Συνεργατική μάθηση και τεχνικές

Η συνεργασία ανάμεσα στους ίδιους τους συμμαθητές είναι πολύ ωφέλιμη, μιας και αυτή αποτελεί ένα είδος παιχνιδιών ρόλων τα οποία εξυπηρετούν στην καλύτερη κατανόηση των μηχανισμών με τους οποίους λειτουργεί η κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί ένα νήπιο να προσαρμοστεί στα επόμενα χρόνια μέσα στην μικρή κοινωνία που αποτελείται από τους συμμαθητές του και τους συμφοιτητές του, σε μια άλλη μικρή κοινωνία που αποτελείται από τους συναδέλφους του, σε μια

κοινωνία που αποτελείται από την ίδια την οικογένεια που θέλει να δημιουργήσει και ούτω καθεξής.

Το νήπιο είναι πολύ πιο πιθανό να μάθει να μπορεί να ελέγχει την συμπεριφορά του από ότι μπορεί ένας ενήλικας. Βρίσκεται ακόμη στην αρχή της ζωής του και στην διαδικασία όπου μαθαίνει τον κόσμο. Έτσι, ο ρόλος του νηπιαγωγού, καθίσταται δύσκολος επειδή δεν διδάσκει απλά ένα υλικό πληροφοριών και γνώσεων, αλλά διδάσκει και την σωστή συμπεριφορά.

Είναι σημαντικό να τονίζει τα οφέλη που μπορεί να έχει μια καλή συμπεριφορά και τα μειονεκτήματα που μπορεί να επιφέρει μια κακή και επιθετική συμπεριφορά. Σε κάθε περίπτωση, είναι πιο εύκολο να αντικατασταθεί μία ανεπιθύμητη συμπεριφορά με κάποια συμπεριφορά που είναι αποδεκτή, από το να εξαλειφθεί έτσι απλά.

Οι παράγοντες αγάπη, αποδοχή, ενδιαφέρον, εμπιστοσύνη και άλλα θετικά στοιχεία, βοηθάνε πολύ περισσότερο στην αντικατάσταση της ανάρμοστης συμπεριφοράς, από ότι η τιμωρία και η απλή υπενθύμιση της σωστής συμπεριφοράς με έντονο και επιτακτικό τρόπο. Άλλωστε τα νήπια σε αυτήν την ηλικία, είναι γνωστό ότι έχουν μεγάλη συναίσθηση και νιώθουν πάντα τις αληθινές προθέσεις που έχει ένας ενήλικας απέναντί τους. Όταν ένας ενήλικας θέλει απλά να συμμορφώσει το νήπιο, χωρίς να ενδιαφέρεται για αυτό ουσιαστικά, τότε αυτό το αντιλαμβάνεται, κάτι που το κάνει να λειτουργεί στην καλύτερη περίπτωση παροδικά με σωστό τρόπο και να μην αποβάλει ουσιαστικά την αρνητική συμπεριφορά.

Εκτός από όλες τις βασικές γενικές αρχές που προαναφέρθηκαν, υπάρχουν και κάποιες μέθοδοι που είναι συγκεκριμένες, καθώς επίσης και τεχνικές απόσβεσης ή πιο σωστά, τεχνικές τροποποίησης των ανεπιθύμητων συμπεριφορών. Αυτές οι τεχνικές απαιτούν την απόλυτη συνεργασία των εμπλεκόμενων με το νήπιο ανθρώπων, απαιτούν ορθή επιστημονική ανάλυση όλων εκείνων των αιτίων που οδηγούν σε αυτές τις συμπεριφορές, όπως και απαραίτητα συστηματική παρατήρηση. Έτσι, περιλαμβάνουν τις διαδικασίες της καταγραφής των συνθηκών, την επιλογή του κυρίαρχου προβλήματος, στην συνέχεια την δημιουργία γραμμής βάσης, έπειτα την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων και τέλος, απαραίτητα την ανατροφοδότηση της διαδικασίας (Κουρκούτας, 2007).

Ο νηπιαγωγός πρέπει να διδάχεται την προαναφερθείσα τεχνική και την συγκεκριμένη διαδικασία και να την πράξει αποτελεσματικά, μόνο μέσα στα πλαίσια ενός σωστά και ειδικά διοργανωμένου μαθήματος, το οποίο θα συμπεριλαμβάνει και κάποιες εργαστηριακές ασκήσεις. Ουσιαστικά, η ευθύνη είναι μεγάλη και πρέπει να λειτουργεί ένα πρόγραμμα τέτοιου είδους, μόνο μετά από καθοδήγηση ειδικών επιστημόνων.

Φυσικά, όλα τα παραπάνω έχουν διαφορετική σημασία μέσα σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό - κοινωνικό πλαίσιο. Ένα νήπιο θα διαμορφώσει τη συμπεριφορά του κατά βάση με το φαινόμενο της μίμησης. Αν στην χώρα που μεγαλώνει η επιθετικότητα είναι στοιχείο που επιβραβεύεται, τότε θα προσπαθήσει ακόμη και να μην είναι στοιχείο του χαρακτήρα του, να την αποκτήσει για να μπορεί να νιώθει αποδεκτό. Μέσα από έρευνες του Bandura, φάνηκε ότι ένα νήπιο, μπορεί κάλλιστα και με ευκολία να μιμείται τη συμπεριφορά εκείνου του μοντέλου το οποίο παρατηρεί. Αυτό φορτίζεται επιπλέον με την λογική που δημιουργείται σε αυτό όταν οι συμπεριφορές που παρατηρεί έχουν αμειφθεί ή απλά δεν έχουν υπάρξει κάποιες αρνητικές συνέπειες. Ειδικά δε, όταν το άτομο αυτό, είναι κάποιο άτομο που έχει υψηλό κύρος, τότε ο επηρεασμός είναι ακόμη πιο έντονος. Έτσι λοιπόν, όταν ο νηπιαγωγός υιοθετεί συγκεκριμένη συμπεριφορά και στάση απέναντι στα νήπια και τα νήπια θα μιμηθούν αυτήν την συμπεριφορά.

Ο νηπιαγωγός καλείται να παίζει έναν αρκετά δύσκολο ρόλο, μια και η σημερινή κοινωνία, είναι καταναλωτική και βιομηχανική και προωθεί τη βία μέσω της τηλεόρασης, των παιχνιδιών κ.τ.λ, καθώς και την τρομοκρατία, την επιθετικότητα, τα ναρκωτικά και την χρήση άλλων ουσιών που ουσιαστικά οδηγούν στην αυτοκαταστροφικότητα κ.ά. Όλα τα παραπάνω, οδηγούν σε αγχώδεις καταστάσεις, ακόμη και στα πολύ μικρά παιδιά, κάτι που δημιουργεί έντονα ξεσπάσματα θυμού, ή επιθετικότητα, ακόμη και σε κατάθλιψη που μπορεί να αφορά ακόμη και τις πολύ μικρές ηλικίες, επιδρώντας άμεσα στην ψυχική υγεία του νηπίου. Με την συνεργατική μάθηση ο παιδαγωγός οργανώνει το εκπαιδευτικό περιβάλλον με σύστημα μεθόδων μάθησης που επιτρέπει στα παιδιά να εργάζονται μαζί, αλληλεπιδρώντας και με βάση την αλληλεξάρτηση μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν τα παραπάνω προβλήματα.

4.1.1.β: Μαθησιακές δυσκολίες και επιθετικότητα

Εξαιτίας αυτού του άγχους και κάποιων άλλων παραγόντων, δεν είναι σπάνια όπως προαναφέρθηκαν κάποιες μαθησιακές δυσκολίες. Η επιθετικότητα και η αίσθηση της αποξένωσης και της ανικανοποίητης διάθεσης, είναι άμεσα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Όλα αυτά τα συναισθήματα είναι αλληλένδετα και το ένα φέρνει το άλλο σε τέτοιο βαθμό που καμιά φορά δεν μπορεί ένας νηπιαγωγός να ξεχωρίσει την αληθινή ρίζα των προβλημάτων. Έτσι, θεωρεί ότι η συμπεριφορά του νηπίου βασίζεται σε ένα συνονθύλευμα λόγων και αυτό κάνει την προσέγγισή του και την παρέμβασή του πιο ρηχή. Η αλήθεια είναι, ότι το κάθε παιδί αποτελεί μια ξεχωριστή οντότητα και χρήζει διαφορετικής αντιμετώπισης. Για αυτό και ο ρόλος του νηπιαγωγού στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς των νηπίων για τα οποία είναι υπεύθυνος είναι πολύ δύσκολος και συνάμα σπουδαίος.

Πρέπει λοιπόν, να μπορεί να ξεχωρίσει τις μαθησιακές δυσκολίες που προκαλούνε στο νήπιο δυσάρεστες σχέσεις με το σχολικό του περίγυρο, εξυψώνοντας την επιθετική συμπεριφορά, την διαταρακτικότητα, την παρορμητικότητα, την κοινωνική απόσυρση, την αυτοκαταστροφικότητα, τη συναισθηματική ανωριμότητα κ.ά και να ανταποκριθεί σε διαφορετικές προσεγγίσεις και τεχνικές (Barkley, 1990).

Ένας νηπιαγωγός πρέπει οπωσδήποτε να προσεγγίσει εκτός από τα νήπια και τους γονείς με τον σωστό τρόπο και να δώσει κατευθυντήριες οδηγίες σε αυτούς ως προς τις τεχνικές που ακολουθεί και που πρέπει να ακολουθήσουν και οι ίδιοι. Το θέμα αυτό, χρήζει ιδιαίτερα δύσκολης αντιμετώπισης, μιας και οι «ισορροπίες είναι λεπτές». Ένας γονέας δεν πρέπει να νιώσει προσβεβλημένος, ώστε να αντιδράσει και να μην βοηθήσει σε όλη αυτή την θετική διαδικασία, της αλλαγής επιθετικών συμπεριφορών. Είναι πολύ σημαντικό να εξηγήσει ο νηπιαγωγός όλες τις παραμέτρους και να παρουσιάσει μια λογική διαδικασία με την οποία θα μπορούσε να βοηθηθεί η κατάσταση. Πρέπει να υπάρχει πλήρης διαφάνεια από την πλευρά του ως προς τις τεχνικές που χρησιμοποιεί για να μπορέσει έτσι να αποκτήσει έναν αληθινό και σωστό σύμμαχο που έχει την βασικότερη θέση στην ζωή του ανθρώπου που προσπαθεί να βοηθήσει, δηλαδή του νηπίου.

Το εκπαιδευτικό σύστημα δεν θέλει στα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής του νηπίου εξετάσεις, βαθμολογίες, ανταγωνιστικότητα και τιμωρίες ή ποινές. Μέσα από μια πιο προσωπική και ήρεμη διδασκαλία, τα αποτελέσματα μπορεί να είναι πολύ

καλύτερα. Μπορούν οι νηπιαγωγοί να αναπτερώσουν κάποια αισθήματα των νηπίων όπως είναι το αίσθημα της αυτοαξίας, της αυτοπεποίθησης, την αξία της αλληλοβοήθειας, της ειρηνικότητας κ.ά. Με αυτόν τον τρόπο, τα νήπια θα θέλουν να δημιουργούν κοινωνικές επαφές και ομάδες, έχοντας συγχρόνως μια πιο κατάλληλη ενσωμάτωσή μέσα στην τάξη. Είναι σπουδαίο το γεγονός το να μπορεί ένα τόσο μικρό παιδί, να εκφράζει τα συναισθήματά του και να μπορεί να μιλάει ελεύθερα για τους διάφορους φόβους που έχει και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, για τα πράγματα που δεν καταλαβαίνει, γιατί όλα τα παραπάνω είναι πολύ συχνά οι λόγοι που τα οδηγούν σε άγχος και ως αποτέλεσμα του άγχους, σε ξεσπάσματα θυμού, αυτοκαταστροφικότητα και σε επιθετική και βίαιη συμπεριφορά.

Οι διδακτικές ενέργειες που βοηθάνε στην αντιμετώπιση της απρεπούς συμπεριφοράς που μπορεί να έχει ένα νήπιο, ακολουθούν δύο αντίθετες κατευθύνσεις. Από την μια, η ψυχοδυναμική ομάδα υποστηρίζει ότι οι διαταραχές είναι αποτέλεσμα κάποιων ενδοψυχικών συγκρούσεων, οι οποίες είναι απαραίτητο να θεραπευτούν προτού ξεκινήσει η εκπαίδευση του νηπίου, ενώ από την άλλη πλευρά, υπάρχει η ψυχολογία της συμπεριφοράς, όπου το ενδιαφέρον είναι να τροποποιηθεί αυτή και δεν ενδιαφέρουν τα αίτια που την προκαλούνε.

Η δεύτερη θεωρία, είναι αυτή που συνήθως ακολουθείται και ο λόγος είναι ότι δεν υπάρχει πάντα ο χρόνος και η γνώση του νηπιαγωγού για περαιτέρω βοήθεια προς το νήπιο. Συνήθως λοιπόν, οι νηπιαγωγοί επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους μόνο προς τους παράγοντες τους οποίους μπορεί ο ίδιος να μεταβάλλει. Δίδεται δηλαδή έμφαση στο σήμερα όπως επίσης και το αύριο του νηπίου, ενώ το βασικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται κυρίως στο σχολικό περιβάλλον και στο περιβάλλον που υπάρχει μέσα στην τάξη, τα οποία αποτελούν ένα ειδικό και ξεχωριστό οικοσύστημα για το παιδί.

Έτσι, με την βελτίωση των όρων αλληλεπίδρασης μέσα σε αυτόν τον χώρο, ίσως υπάρξει και η ελπίδα να καταφέρει το νήπιο να κρατήσει αυτήν την επιρροή που έλαβε από το σχολείο και στα υπόλοιπα οικοσυστήματα στα οποία ανήκει. Του δίδεται η ευκαιρία να δουλέψει με τους γονείς του έτσι ώστε να βελτιωθούν σημαντικά και οι συνθήκες διαβίωσης μέσα στο σπίτι. Αυτό φυσικά μπορεί να συμβεί όταν έχει γίνει σωστή δουλειά στο σχολείο (Riesch, et al.,2006).

Ο νηπιαγωγός από την άλλη θα πρέπει να αισθανθεί σίγουρος και να επιβεβαιώνει τις γνώσεις και τον τρόπο με τον οποίο παρεμβαίνει από τα αποτελέσματα που λαμβάνει από την ανατροφοδότηση που έχει. Έχει σοβαρό καθήκον προς όλα τα νήπια καθώς και προς το κάθε ένα ξεχωριστά.

Είναι πολύ σημαντικό ο νηπιαγωγός να συνειδητοποιήσει ότι η προβληματική συμπεριφορά ορισμένων νηπίων, είναι αναμενόμενη και σε αρκετές περιπτώσεις είναι πέρα από τη δυνατότητα τους να την ελέγξουν. Πρέπει να εντοπιστούν εκείνοι οι παράγοντες που οδηγούν σε αυτές τις συμπεριφορές, έτσι ώστε να μπορέσουν να αλλαχθούν. Σίγουρα το παρελθόν δεν αλλάζει, ωστόσο, κάποιοι αιτιολογικοί παράγοντες που ανήκουν στο χθες, είναι πολύ πιθανό να μεταβληθούν από το νηπιαγωγό.

Ο κάθε νηπιαγωγός και γενικότερα ο κάθε εκπαιδευτικός είναι δυνατό να ωφεληθεί με το να εφαρμόσει την συμπεριφοριστική προσέγγιση. Άλλωστε οι νηπιαγωγοί και οι γονείς, είναι τα άτομα που μπορούν περισσότερο από τον καθένα να βοηθήσουν ένα νήπιο με το να συμβάλλουν θετικά σε μια τυχόν διαταραγμένη προσωπικότητα που έχει το νήπιο. Είναι οι δύο φιγούρες που αφιερώνουν τον περισσότερο χρόνο με τα παιδιά.

Δυστυχώς σε κάποιες περιπτώσεις, οι νηπιαγωγοί καταβάλλουν προσπάθειες έτσι ώστε να αποφύγουν τις «προβληματικές» συμπεριφορές που βλέπουν μέσα στην τάξη, μη αποδίδοντας έτσι τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Δεν πρέπει σε καμία περίπτωση ο νηπιαγωγός να καταπιέσει την επιθετικότητα, χρησιμοποιώντας ο ίδιος τιμωρίες και απειλές. Πρέπει αν τουλάχιστον δεν μπορεί να βοηθήσει σε βάθος μια κατάσταση, να προσπαθήσει έστω να εξομαλύνει τις διάφορες συγκρούσεις που δημιουργούνται, βοηθώντας έστω με αυτόν τον τρόπο τα νήπια να καταφέρουν να αναπτύξουν όσο το δυνατόν πιο ισχυρή προσωπικότητα.

Η εμπειρία και η καλή γνώση των νηπίων για τα οποία είναι υπεύθυνος ένας νηπιαγωγός, συμβάλει με θετικό τρόπο ως προς την κατεύθυνση αυτή. Αυτό απαιτεί προσωπική προσπάθεια και χρήση επιπλέον ελεύθερου χρόνου, έτσι ώστε να ενισχυθούν οι γνώσεις και η εμπειρία που έχει ένας νηπιαγωγός στην παιδαγωγική, εκτός από την διδακτική ικανότητά του (Κουρκούτας, 2007).

Όπως προαναφέρθηκε, ακόμη και από την νηπιακή και παιδική ηλικία, παρατηρείται έντονα το φαινόμενο της επιθετικότητας και της βίας, αποτελώντας μορφή εκδηλώσεως της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Παρόλο που συμβαίνει από την νηπιακή ακόμη ηλικία, το κοινωνικό αυτό φαινόμενο, είναι άξιο προσοχής. Μέσα από την επιθετικότητα, εκφράζεται το αίσθημα του θυμού, που συνήθως αφορά την ματαίωση ή ακόμη και την αναβολή της εκπλήρωσης κάποιας επιθυμίας ή ανάγκης.

Έτσι, ακόμη και το παιδί που βρίσκεται στη νηπιακή ηλικία, χρησιμοποιεί την επιθετικότητα έτσι ώστε να καταφέρει την εκπλήρωση κάποιας επιθυμίας που έχει, ή έτσι ώστε να μιμηθεί τα διάφορα επιθετικά πρότυπα που έχει αποκτήσει. Πάντως, σε κάθε περίπτωση, η συμπεριφορά που είναι επιθετική, εμπεριέχει την εχθρική διάθεση, η οποία συνοδεύεται κυρίως από διάφορα αρνητικά συναισθήματα. Ο θυμός που έχει το νήπιο, εκδηλώνεται με διαφορετικό τρόπο κάθε φορά και αυτό είναι ανάλογο με τον χαρακτήρα που διαθέτει, καθώς και την ηλικία του, ή το φύλο του κ.ά. (James, 1890).

Πιο ειδικά, η συμπεριφορά που είναι βίαιη και συμβαίνει εντός του σχολικού χώρου, είναι ένα φαινόμενο το οποίο έχει λάβει στην σύγχρονη κοινωνία μεγάλες διαστάσεις και προκαλεί την έντονη ανησυχία των εκπαιδευτικών και των γονέων. Συνήθως εκδηλώνεται από κάποια νήπια και έχει ως αποδέκτες συμμαθητές και σπανιότερα τους εκπαιδευτικούς. Σε ορισμένες περιπτώσεις, δημιουργείται ζημιά ακόμη και στη σχολική περιουσία.

Συνήθως, μια επιθετική συμπεριφορά, η οποία εκδηλώνεται μέσα στο σχολικό χώρο, σχετίζεται με τις αλληλεπιδράσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στα νήπια και τα παιδιά, μπορεί επίσης να οφείλονται σε ένα γενικότερο άγχος και πιέσεις που αφορούν τον τρόπο με τον οποίο εισπράττουν το πρόγραμμα καθώς και τον τρόπο λειτουργίας που έχει το νηπιαγωγείο.

Ο σχολικός χώρος, αν και στην νηπιακή ηλικία ο ειδικά διαμορφωμένος χώρος μοιάζει με δωμάτιο ευχάριστων δραστηριοτήτων, είναι κάτι καινούργιο για τα μικρά παιδάκια που για πρώτη φορά καλούνται να συμμετέχουν σε ομαδικές δραστηριότητες και να συνυπάρξουν απλά με τόσα ακόμη νήπια στον ίδιο χώρο. Το μικρό παιδί, πριν από την ένταξή του σε μια νηπιακή τάξη, γνώριζε μόνο τον χώρο του δωματίου του, ή το δωμάτιο των φίλων του που συνήθως τα είχε επιλέξει το ίδιο. Σε αυτήν την περίπτωση, καλείται να βρεθεί σε έναν μεγαλύτερο χώρο, που μπορεί

μεν να τραβήξει την προσοχή του, εξαιτίας του εξοπλισμού που διαθέτει, δεν παύει όμως να είναι κάτι άγνωστο για το ίδιο και πρέπει εξίσου να το μοιραστεί με άγνωστα παιδάκια (Herbert, (1998β).

Τα νήπια τα οποία αντιμετωπίζουν έντονα προβλήματα επιθετικής συμπεριφοράς, έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό την ανυπακοή και την έλλειψη συνεργατικής διάθεσης, έχουν έναν γενικότερο αρνητισμό σχετικά με τις απαιτήσεις που έχουν από αυτά οι νηπιαγωγοί και οι γενικότεροι κανόνες του σχολείου, συνήθως δείχνουν έντονη απάθεια, ενώ δεν λείπουν οι φορές που η συμπεριφορά τους είναι αντιδραστική και συγχρόνως προκλητική, ακόμη και προς τα άτομα που κατέχουν εξουσία, όπως π.χ ο νηπιαγωγός, ο διευθυντής κ.ά. Σε αυτήν την περίπτωση, τα νήπια αυτά, δεν έχουν διάθεση να εξερευνήσουν τα όμορφα πράγματα που μπορεί να τους προσφερθούν μέσα σε έναν τέτοιο χώρο, δημιουργώντας έτσι ακόμη πιο δύσκολες συνθήκες για τα ίδια αλλά και για τους συμμαθητές τους.

Η κοινωνικότητά τους και ο τρόπος επικοινωνίας που έχουν με τους συμμαθητές και τους νηπιαγωγούς, είναι «προβληματική». Έτσι, είναι δυνατό να δημιουργούνται συχνά επεισόδια στα οποία πρωταγωνιστεί η επιθετικότητα, ενώ δεν είναι δυνατόν να καταφέρουν να διατηρήσουν τα «νεύρα» τους, τα ξεσπάσματα θυμού και γενικότερα την ψυχραιμία τους. Τις περισσότερες φορές, το νιώθουν ακόμη και τα ίδια, ότι δεν ανήκουν σε εκείνο το περιβάλλον, οπότε πολύ συχνά λένε ψέματα και αντιδράνε με το παραμικρό.

Ακόμη μία μορφή που είναι δυνατό να πάρει η σχολική επιθετικότητα, αποτελεί και η αμφίδρομη επιθετική συμπεριφορά που συμβαίνει μεταξύ των ίδιων των νηπίων. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι οι οποίοι οδηγούν στο να δημιουργηθεί αυτή η συμπεριφορά και οι περισσότεροι βρίσκονται στη μίμηση των γονικών και των διδασκαλικών προτύπων, όπως επίσης και στον ανταγωνισμό που υπάρχει μεταξύ των συμμαθητών, στην περιθωριοποίηση και την κατηγοριοποίηση ορισμένων νηπίων που μπορεί να γίνεται με διάφορες αφορμές (Χρηστάκης, 2001).

Πιο ειδικά, ο εκφοβισμός και η θυματοποίηση, σχετίζεται με επιθετικές και βίαιες πράξεις, οι οποίες ασκούνται συνεχόμενα και επανειλημμένα από ένα νήπιο ή ακόμη και από μία ομάδα νηπίων, κάτι που συμβαίνει αρκετά συχνά, εναντίον κάποιου άλλου νηπίου. Ο στόχος είναι να του προκαλέσουν κάποιο ψυχικό ή ακόμη και σωματικό πόνο. Μπορεί ο εκφοβισμός να εκδηλωθεί με άμεση επίθεση που

μπορεί να συμβεί κατευθείαν προς το αδύναμο νήπιο, ή μπορεί να γίνει με έμμεση επίθεση, κάτι που σχετίζεται με τον αποκλεισμό από την παρέα ή την απομόνωση του γενικότερα.

Σε κάποιες μελέτες που έγιναν ανά τα χρόνια, φάνηκε ότι, όσο καλύτερη είναι η εικόνα που έχει ένα νήπιο για τον ίδιο του τον εαυτό, τόσο πιο λίγες είναι οι πιθανότητες στο να γίνει ο στόχος διαφόρων επιθετικών πράξεων. Συνήθως οι αποδέκτες του εκφοβισμού, είναι κάποια αδύναμα νήπια, τα οποία δεν έχουν έντονη αυτοπεποίθηση και δυσκολεύονται έτσι να προστατεύσουν τον εαυτό τους. Το σύνθημα αίσθημα που έχουν αυτά, είναι άγχος και ανασφάλεια, ενώ συνήθως έχουν πολύ λίγους φίλους και το σημαντικότερο, δεν είναι τα ίδια επιθετικά. Έτσι, σε αρκετές περιπτώσεις, θυματοποιούνται και ελκύουν επιθετικές συμπεριφορές, χωρίς φυσικά να φταίνε.

Οι ομάδες μέσα στο νηπιακό χώρο και οι φιλικές παρέες, δημιουργούνται σε κάποιες περιπτώσεις σχεδόν κατευθείαν. Για κάποιους λόγους, τα νήπια αναγνωρίζουν τους «ομοίους» τους και έτσι δημιουργούνε παρέες που μπορούν να κατανοήσουν. Σε κάποιες πάλι περιπτώσεις, κάποια νήπια που δεν θέλουν την περιθωριοποίησή τους, ενώνονται με αυτές τις ομάδες και λειτουργούν και αυτά με τον τρόπο που επικρατεί στην ομάδα. Έτσι, το ένα μέλος της ομάδας, αρχίζει να μιμείται το άλλο. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου ένα νήπιο δεν είναι επιθετικό από την φύση του, δεν έχει περιβαλλοντολογικό λόγο να είναι επιθετικό, παρ' όλα αυτά, για να γίνει αποδεκτό από την ομάδα του, αρχίζει να λειτουργεί μιμητικά ως προς αυτήν. Το ένστικτο του «ανήκειν» και της «κοινωνικής αποδοχής», είναι κάτι που μπορεί να παρακινήσει ένα νήπιο σε συμπεριφορές που δεν του αρμόζουν και δεν του ανήκουν.

Οι συμπεριφορικές και οι συναισθηματικές επιρροές στα νήπια που είναι θύματα, είναι και αυτές αρκετά σημαντικές. Ένα νήπιο που δέχεται επιθετική συμπεριφορά από κάποιο άλλο νήπιο ή κάποια άλλα, μπορεί και αυτό στη συνέχεια να αποκτήσει επιθετικότητα, αυτοκαταστροφικότητα και εξαιτίας της συσσώρευσης φόβου, άγχους και θυμού, να έχει πολύ συχνά ξεσπάσματα θυμού. Αναπτύσσεται χαμηλή αυτοεκτίμηση, το νήπιο που είναι το θύμα επιθετικότητας, απομονώνεται, είναι δυνατό να εμφανιστούν συμπτώματα κατάθλιψης, δυσκολεύεται να

συγκεντρωθεί και το ένα αρνητικό συναίσθημα φέρνει το άλλο. Τα αποτελέσματα, είναι τα προαναφερθέντα (Χρηστάκης, 2001).

Έτσι, είναι δυνατό να παρατηρηθούν οι παραπάνω συμπεριφορές εντός του σχολικού- νηπιακού χώρου, είτε σε νήπια που εκδηλώνουν για διάφορους λόγους επιθετικότητα, είτε στα νήπια αυτά που δέχονται εκφοβισμό και επιθετικότητα από την πλευρά των συμμαθητών τους.

Η εκδήλωση βίας και επιθετικότητας μέσα στο νηπιακό χώρο, μπορεί να προέρχεται ακόμη και από τα νήπια έχοντας ως αποδέκτη, τον νηπιαγωγό. Συνήθως αυτή η επιθετικότητα, η ανυπακοή, τα ξεσπάσματα θυμού που μπορεί να έχουν τα νήπια, προς το νηπιαγωγό, έχει ρίζες στην εξουσία που έχει ο νηπιαγωγός, στην άρνηση ή την αδυναμία (περιπτώσεις διαταραχών) που έχει το νήπιο έτσι ώστε να πειθαρχήσει αποδεχόμενο τη νέα για αυτό, σχολική κουλτούρα, στην καμιά φορά, αγνόηση της προσωπικότητας που έχει το νήπιο κατά τη διαδικασία της αξιολόγησης, ίσως στην απονομή ετικετών και στερεοτύπων, στην ίδια την επιθετικότητα που μπορεί να έχει ο νηπιαγωγός προς τα νήπια, ή στην διάψευση των διαφόρων προσδοκιών που έχει το νήπιο για τον εκπαιδευτικό του.

Τα ίδια τα επιθετικά νήπια λοιπόν, αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα, που είναι εξαιτίας της συμπεριφοράς που έχουν, αφού δεν έχουν τη δυνατότητα απλά να καταλάβουν και να μάθουν τις κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές, που έτσι και αλλιώς θα αποτελέσουν βάση για ομαλή μελλοντική ένταξη μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

4.2: Ο ρόλος της οικογένειας

Η αντίδραση των γονέων στα αλληπάλληλα συναισθηματικά ξεσπάσματα του παιδιού τους, παίζει καθοριστικό ρόλο ως προς την ένταση των κρίσεων των παιδιών αυτών. Κάποιες φορές οι γονείς γίνονται επιθετικοί, προσπαθούν να ελέγξουν και με αυτόν τον τρόπο εντείνουν τις κρίσεις αυτές.

Το πιο βασικό είναι να δεχθούν πως ο θυμός, το ξέσπασμα σε φωνές και το κλάμα ενός νηπίου, δεν είναι δυνατό να ελεγχθεί την στιγμή εκείνη, οπότε είναι καλό

να μην προβούν άμεσα και αυτόματα σε καμία είδους αυστηρή συμπεριφορά, ή παρόμοιο ξέσπασμα όπως του νηπίου ή άμεση τιμωρία (Douglas, 1972).

Ωστόσο, είναι καλό να προσπαθήσουν όσο μπορούν να κατευνάσουν την κρίση. Για να το πετύχουν αυτό, πρέπει να μην φωνάζουν, να είναι όσο το δυνατό πιο ήρεμοι και να μην προσπαθήσουν να έχουν κάποιο διάλογο με το παιδί, το οποίο άλλωστε δεν είναι δυνατό να ακούσει τη στιγμή που φωνάζει. Με όσο λιγότερο εγωισμό καταφέρουν να λειτουργήσουν εκείνη την ώρα και όσο πιο πολύ ελέγξουν τους ψυχαναγκαστικούς ελεγκτικούς μηχανισμούς, τόσο πιο εύκολο θα είναι να επανέλθει η ηρεμία και στο παιδί τους. Θα ήταν το καλύτερο να καταφέρουν να γίνουν κατά την κρίση του νηπίου, ουδέτεροι θεατές. Έτσι, αργότερα, μπορούν να προσπαθήσουν με ψυχραιμία, να θέσουν τα όριά τους. Όταν το νήπιο ηρεμήσει η αγκαλιά που μπορεί να του κάνει ο γονέας τους, το βοηθάει πολύ, καθώς επίσης και η επανάληψη τρυφερών λέξεων. Με αυτό τον τρόπο, μπορεί να προστατευτεί το νήπιο από αυτοτραυματισμούς (Taylor, 1992).

Το νήπιο, βρίσκεται ηλικιακά μετά από την βρεφική περίοδο, πριν από την οποία έχει προηγηθεί η εγκυμοσύνη και η εννέα μήνες μέσα στην μήτρα της μητέρας του. Σε αυτήν την φάση της ζωής του, το νήπιο ανακαλύπτει τον κόσμο, την κοινωνικότητά του και προσπαθεί να προσαρμοστεί, ενώ συγχρόνως αναζητάει την ασφάλεια που είχε ζήσει στις δύο προηγούμενες φάσεις της ζωής του. Ο κόσμος είναι γεμάτος πρωτόγνωρα ερεθίσματα και το νήπιο πασχίζει να τα κατανοήσει.

Το 1/3 των περιπτώσεων που αντιμετωπίζουν σήμερα οι παιδοψυχολόγοι καθώς και οι παιδαγωγοί, αφορά στο σύνολο τις περιπτώσεις επιθετικότητας, αντιδραστικής και αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς των παιδιών και νηπίων. Μέσα στον όρο επιθετικότητα, συμπεριλαμβάνονται οι συμπεριφορές εκείνες που έχουν ως σκοπό την βλάβη κάποιου άλλου ατόμου. Στην αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, το νήπιο ή το παιδί στρέφεται με μανία στον ίδιο του τον εαυτό. Υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις όπου όλα αυτά είναι δυνατόν να συνδυαστούν. Σε περίπτωση που δεν συμβαίνει τίποτα από τα παραπάνω, τότε μια συμπεριφορά δεν προκαλεί κάποια βλάβη και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιθετική.

Σήμερα οι περισσότεροι επιστήμονες που το αντικείμενο ενασχόλησης τους είναι τα νήπια και παιδιά, όπως οι παιδοψυχολόγοι, οι κοινωνιολόγοι και οι παιδαγωγοί, έχουν αποδεχθεί ότι η επιθετικότητα είναι ένα ευρύ φάσμα

αποτελούμενο από επιθετικούς τρόπους και συμπεριφορές που έχουν καταστρεπτικό χαρακτήρα και είτε εκδηλώνονται με πράξεις, είτε απλά με λόγια, ή με τη σιωπή. Αυτές οι πράξεις κατευθύνονται ασυνείδητα ή και συνειδητά σε κάποιες περιπτώσεις προς διάφορα αντικείμενα ή ζώα, ή ανθρώπους, ή προς το ίδιο το άτομο. Συνήθως, έχουν ως σημείο αναφοράς στο οποίο συμβαίνουν σε μεγαλύτερη συχνότητα, κοινωνικούς χώρους, αποτελώντας έτσι σε κοινωνιολογικό επίπεδο, κοινωνικές πράξεις.

Παρόλο που έχει μελετηθεί το φαινόμενο εκτεταμένα και σε όλα τα επίπεδα, για παράδειγμα κοινωνιολογικά, συμπεριφορικά, ψυχοπαθολογικά κ.ά, δεν υπάρχει κάποιος ξεκάθαρος σωστός τρόπος που πρέπει να ακολουθήσει ο γονέας για να έχει εξασφαλισμένη επιτυχία σε περίπτωση που συμβεί ή για να μην συμβεί εξ' αρχής. Αυτό συμβαίνει επειδή το κάθε παιδί είναι μια ξεχωριστή περίπτωση, η κάθε ψυχοσύνθεση είναι μοναδικοί και οι λόγοι οι οποίοι οδηγούν ένα νήπιο ή παιδί να ξεσπάσει τον θυμό του, να είναι επιθετικό ή να εμφανίσει αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, είναι διάφοροι και ανάλογοι με την κάθε περίπτωση. Έτσι λοιπόν, το κάθε πρόβλημά, απαιτεί ξεχωριστή και ειδική αντιμετώπιση. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες αρχές, όπως και τεχνικές, τις οποίες αν γνωρίζει κάποιος, γονέας ή παιδαγωγός, είναι δυνατό να βοηθήσουν έτσι ώστε οι ενέργειες των ενηλίκων απέναντι σε αυτό το θέμα, να φέρει θετικά αποτελεσματικά (Stallard, 2006).

Είναι σχετικά δύσκολο να ανιχνευθούν όλα εκείνα τα ακριβή αίτια που οδηγούν τα παιδιά και να νήπια στην επιθετική συμπεριφορά, στην αυτοκαταστροφικότητα και τις ξαφνικές εκρήξεις θυμού. Για αυτούς τους λόγους, είναι επιπλέον δύσκολο να βρεθούν οι κατάλληλοι χειρισμοί, με τους οποίους μπορούν να αντιμετωπιστούν με ακρίβεια οι παιδικές εκρήξεις ως μεμονωμένα περιστατικά, χωρίς να χρειαστεί περαιτέρω συμβουλευτική προς το παιδί και συζήτηση. Όπως προαναφέρθηκε, πίσω από τις ξαφνικές εκρήξεις θυμού και τα περιστατικά επιθετικότητας, κρύβονται κάποια επιπλέον θέματα που αντιμετωπίζει το παιδί και πρέπει να γίνει η σωστή προσέγγιση για την κάθε περίπτωση.

4.2.1: Τεχνικές αντιμετώπισης

Μερικές πολύ απλές και εύκολες πρακτικές τεχνικές τις οποίες μπορεί ένας γονέας να χρησιμοποιήσει ως προς την αντιμετώπιση της παιδικής επιθετικότητας, σε περίπτωση που αυτή εμφανιστεί είναι και οι εξής (Edward, et al., 1995):

1. Με την θετική ενίσχυση. Για να καταφέρουν τα παιδιά και κυρίως τα νήπια τα οποία επηρεάζονται ακόμη πιο άμεσα συγκριτικά με τα μεγαλύτερα παιδιά, να ξεμάθουν όλες εκείνες τις ανεπιθύμητες συμπεριφορές, μαθαίνοντας όμως συγχρόνως τους κατάλληλους τρόπους με τους οποίους μπορούν να συμπεριφέροντε, πρέπει να δοθεί έμφαση στον τρόπο με τον οποίο αμείβονται και έτσι ενισχύονται συγχρόνως οι σωστές πράξεις τους. Στην αντίθετη περίπτωση, το νήπιο δεν κατανοεί και δεν ξεχωρίζει τις σωστές συμπεριφορές. Με αυτόν όμως τον τρόπο, μαθαίνει να συμπεριφέρεται με τους κατάλληλους τρόπους.

Με αυτόν τον τρόπο, καταλαβαίνουν ότι αξίζει τον κόπο να έχουν καλή συμπεριφορά. Το παιδί μαθαίνει καλύτερα με την επιβράβευση εξαιτίας της καλής συμπεριφοράς, παρά με την τιμωρία εξαιτίας της ανάρμοστης συμπεριφοράς. Κάποιοι γονείς δεν παρατηρούν την σωστή και καλή συμπεριφορά και την προσπάθεια που κάνουν τα παιδιά. Ίσα ίσα, την θεωρούν δεδομένη, χωρίς να προβαίνουν σε επιβράβευση. Αντιδρούν μόνο στην κακή συμπεριφορά και μάλιστα με θυμό ή οποιοδήποτε άλλο τρόπο, δίνοντας έμφαση χωρίς να το θέλουν σε αυτή. Πρέπει λοιπόν, να αντιστρέψουν τις αντιδράσεις τους και να αγνοήσουν λίγο περισσότερο τη κακή συμπεριφορά, φυσικά όσο είναι αυτό εφικτό, ανταμείβοντας την καλή. Αν και ακούγεται αρκετά απλό και λογικό, εγείρει αρκετά ερωτήματα και ενέχει κάποιες πιθανές επιπλοκές. Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, το κάθε παιδί είναι ξεχωριστό και χρειάζεται πιο συγκεκριμένη προσέγγιση που κάθε φορά διαφέρει.

Για να υπάρχουν καλύτερα αποτελέσματα, κάποιοι ενισχυτές που μπορεί να χρησιμοποιηθούν, όπως για παράδειγμα οι περιποιήσεις, η ενθάρρυνση και ο έπαινος, καθώς και το να αφήσουν οι γονείς τα παιδιά τους να επιδοθούν στις αγαπημένες τους δραστηριότητες, οι εκπλήξεις και γενικότερα η καλή συμπεριφορά από μέρους των γονιών προς τα παιδιά, πρέπει να δίνονται προς τα παιδιά αμέσως, δηλαδή σε όσο το δυνατόν πιο σύντομο χρονικό διάστημα από τις καλές συμπεριφορές. Όταν δηλαδή το παιδί επιδεικνύει μιας επιθυμητή συμπεριφορά, πρέπει να λαμβάνει κάτι όμορφο αντίστοιχα σε σύντομο χρονικό διάστημα.

2. Είναι πολύ σημαντικό να αποφεύγεται η σωματική τιμωρία. Σύγχρονες μελέτες, έδειξαν ότι οι σωματική τιμωρία, όπως είναι το χτύπημα, το ξύλο, ή το να αναγκαστεί να προβεί σε μια ενέργεια που θα είναι επίπονη σωματικά, δεν βοηθάει το παιδί να αποφεύγει τις κακές συμπεριφορές, δηλαδή το να είναι επιθετικό, αυτοκαταστροφικό και να έχει έντονα και ξαφνικά ξεσπάσματα θυμού στο μέλλον, ίσα- ίσα, ενισχύει αυτές τις κακές συμπεριφορές και το φέρνει σε πολύ δύσκολη θέση, αφού δεν καταλαβαίνει το τι πρέπει να κάνει. Πρέπει ο γονιός ή ο παιδαγωγός να προσπαθήσει με την χρήση της συζήτησης, να δείξει πολλή κατανόηση και να εξηγήσει, μόνο όμως όταν ηρεμήσει το παιδί, τις συνέπειες που μπορεί να υπάρχουν εξαιτίας αυτής της κακής συμπεριφοράς. Πρέπει να εξηγήσει χρησιμοποιώντας επιχειρήματα, πόσο δυσάρεστη μπορεί να γίνει η επιθετικότητα γενικά και ειδικά για τα ίδια.

Ένα παράδειγμα είναι το επιχείρημα ότι κανένας φίλος τους, στον οποίο έχουν επιτεθεί δεν θα θέλει να συναναστρέφεται με τα ίδια στο μέλλον. Το αποτέλεσμα είναι να χάσουν την παρέα των φίλων τους, κάτι που ενδιαφέρει τα μικρά παιδιά. Ένα άλλο επιχείρημα είναι να παρουσιαστεί ο ίδιος ο πόνος που μπορεί να προκύψει, ή η σωματική βλάβη που μπορεί να είναι σοβαρή, είτε για τα άτομα στα οποία απευθύνεται η επιθετικότητα είτε για τα ίδια τα παιδιά που την προκαλούν. Στην συνέχεια, πρέπει να εξηγηθούν οι γενικότερες συνέπειες που θα υπάρχουν για τα ίδια από τον κοινωνικό τους περίγυρο. Όταν το παιδί είναι ήρεμο, μπορεί να καταλάβει αυτά που ακούει και μάλιστα τα παιδιά έχουν το χάρισμα να εικονοποιούν τις «μικρές ιστορίες» και τις συζητήσεις που τους αφηγούνται οι ενήλικες, κατανοώντας τις καλύτερα.

Επειδή τα παιδιά κοινωνικοποιούνται στην νηπιακή ηλικία, συνήθως τους ενδιαφέρει η εντύπωση που μπορεί να προκαλέσουν και όταν είναι ήρεμα, μπορούν να την αντιληφθούν. Με αυτόν τον τρόπο, μπορούν να ξεχωρίσουν τα ίδια την συμπεριφορά τους, όταν δηλαδή χτυπήσουν ή βρίσουν και δείξουν μια γενικότερη καταστροφική διάθεση και να την κατανοήσουν, προβάλλοντας εικόνες στο μυαλό τους και επιλέγοντας συνειδητά να μην προβούν εκ νέου, στις παραπάνω ενέργειες.

3. Κάτι πολύ σημαντικό που πρέπει να κάνουν οι γονείς ή οι υπεύθυνοι ενήλικες για το νήπιο όταν αυτό παρουσιάσει έντονα ξεσπάσματα θυμού, επιθετικής συμπεριφοράς και αυτοκαταστροφικότητας, είναι να τα απομακρύνουν από το

«ακροατήριο τους» μετά από το επεισόδιο αυτό. Δεν είναι λίγες οι φορές που ενισχύεται αυτό το επεισόδιο εξαιτίας της παρουσίας κάποιων επιπλέον ατόμων.

Σε μερικές περιπτώσεις, τα νήπια, θέλοντας να τραβήξουν την προσοχή των ατόμων που βρίσκονται δίπλα τους, προβαίνουν επίτηδες σε «παραστάσεις» επιθετικής συμπεριφοράς, όπου μπορεί να φωνάζουν ή να στριγκλίζουν, να σπάνε πράγματα, να χοροπηδάνε ή να χτυπούνε κάποιο άλλο άτομο ή ακόμη και τον ίδιο τους τον εαυτό. Με την απομάκρυνση τους σε ξεχωριστό χώρο, σε κάποιο άλλο δωμάτιο, ή σε άλλη σχολική αίθουσα ή όταν συμβαίνει αυτό σε δημόσιο χώρο το νήπιο πρέπει να πηγαίνει λίγα μέτρα μακριά από τον χώρο που έλαβε μέρος το συμβάν, είναι δυνατόν να ηρεμίσει το νήπιο πιο εύκολα και γρήγορα. Είναι ζωτικής σημασίας να απομακρυνθεί από την εστία της έντασης, επειδή το να παραμείνει εκεί θα ενισχύσει τις προηγούμενες αναμνήσεις και το νήπιο θα συνεχίζει να νιώθει άσχημα με ένταση ακόμη και στην περίπτωση που έχει δείξει να ηρεμεί. Στην πραγματικότητα όμως μπορεί απλά να έχει εξαντληθεί και να συνεχίσει αργότερα. Μέσα στο μυαλό του, συνήθως δεν καταφέρνει να αποδεσμευτεί από την ένταση παρά μόνο όταν αλλάξει μέρος και το αντιληφθεί αυτό.

Όταν έχει απομακρυνθεί, χωρίς να του επιβληθεί κάποια σωματική τιμωρία, η οποία θα συνέχιζε την βία που ένιωθε το παιδί και πρωτίτερα, πρέπει να συζητηθούν οι λόγοι καθώς και οι συνέπειες αυτής της έκρηξης που είχε. Αυτή η πράξη, είναι μια αρκετά δύσκολη διαδικασία για τα νήπια ή ακόμη και για τα μεγαλύτερα παιδιά, αλλά με την σωστή επιμονή του ενήλικα, είναι δυνατόν να φέρει αρκετά καλά αποτελέσματα.

Στην συνέχεια, μπορεί να ακολουθήσει μια διαδικασία, κατά την οποία να τοποθετηθεί το νήπιο μέσα σε ένα όσο το δυνατόν πιο θερμό κλίμα, όπου εκεί θα μπορεί να ασχοληθεί με μια χαλαρωτική και ωφέλιμη δραστηριότητα για το ίδιο, η οποία θα το ευχαριστεί. Μερικά παραδείγματα είναι, το άκουσμα μουσικής, η ζωγραφική, η πλαστελίνη ή ο πυλός και διάφορες δραστηριότητες οι οποίες αφορούν την αποδέσμευση ενέργειας με τα χέρια κ. ά.

Σε περίπτωση που συμβεί ένα περιστατικό κατά το οποίο το νήπιο δείξει άμεσα επιθετικότητα ως προς κάποιο άλλο άτομο, ή αυτοκαταστροφικότητα, είναι καλό να ακολουθηθούν δύο είδη απομάκρυνσης του ιδίου, έτσι ώστε να κατανοήσει την κακή συμπεριφορά που επέδειξε (Carr, 1999). Αυτά τα δύο είδη είναι τα εξής:

1. Να απομακρυνθεί από τις δραστηριότητες που έκανε πριν το συμβάν. Δηλαδή, να απαγορευτεί στο νήπιο να ασχοληθεί με την ευχάριστη δραστηριότητα που είχε πριν, αλλά να του επιτραπεί απλά να παρατηρήσει τα άλλα νήπια. Για παράδειγμα, εξαιτίας του άσχημου τρόπου με τον οποίο συμπεριφέρθηκε, να ζητηθεί από το νήπιο να μην συμμετάσχει άλλο στο προηγούμενο παιχνίδι, μέχρι να νιώσει καλύτερα.

2. Η δεύτερη περίπτωση είναι η κανονική απομάκρυνση του νηπίου από το χώρο. Με αυτόν τον τρόπο, το νήπιο απομονώνεται κοινωνικά, τοποθετείται στην άλλη άκρη του δωματίου, σε κάποιον χώρο που είναι γνωστός ότι είναι ο χώρος απομόνωσης, όπως για παράδειγμα μπορεί να είναι μία καρέκλα, που είναι ειδική για τα ζωνηρά παιδιά, ή σε κάποιο συγκεκριμένο σημείο στο χωλ, ή μέσα στην σχολική αίθουσα σε κάποιο σημείο που δεν έχει άμεση οπτική επαφή ή άμεση πρόσβαση στα υπόλοιπα νήπια, οπότε το νήπιο όταν απομονωθεί σε κάποιο μέρος που δεν του προκαλεί ευχαρίστηση, φυσικά όμως που δεν το τρομάζει επίσης, είναι δυνατό να ηρεμίσει πιο γρήγορα και πιο εύκολα.

Η απομάκρυνση αυτή, είναι δυνατό να διαρκέσει μόνο για μερικά λεπτά. Είναι καλό να προτιμάται η απομάκρυνση από κάποια δραστηριότητα ή η απομάκρυνση από το συγκεκριμένο χώρο στον οποίο βρίσκεται το νήπιο, παρά να γίνεται η απομάκρυνση του νηπίου αλλά συγχρόνως να είναι και απομόνωση αυτού, όπως για παράδειγμα να πρέπει να πάει το νήπιο στο δωμάτιό του για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και να ξεχαστεί εκεί όπου δεν θα πάει κανένας αργότερα να του μιλήσει και να του εξηγήσει.

Ένας άλλος τρόπος αντιμετώπισης της κακής συμπεριφοράς, είτε αυτή είναι επιθετική, είτε αυτοκαταστροφική, είτε ένα απλό ξέσπασμα θυμού, είναι ο κανόνας της προσοχής, δηλαδή ο έπαινος και η αγνόηση. Μέσα από τον κανόνα της προσοχής, δηλώνεται ότι ένα νήπιο θα αναζητήσει την προσοχή κάποιων άλλων και όπως συνηθίζεται κυρίως των γονέων. Χωρίς λοιπόν να τονιστεί, πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι η ανεπιθύμητη συμπεριφορά, δεν αξίζει.

Για παράδειγμα όταν ένα νήπιο θέλει κάτι και το ζητήσει επιτακτικά, αλλά για πρακτικούς λόγους δεν μπορεί να συμβεί αυτό, εξηγούνται οι λόγοι ξεκάθαρα στο νήπιο, αλλά αυτό τους αγνοήσει και αρχίσει να ζητάει στην αρχή και μετά αρχίσει να φωνάζει και να επιδίδεται σε ανάρμοστη συμπεριφορά, πρέπει το παιδί να αγνοηθεί

εντελώς και να υποτιμηθεί η έκρηξή του με άγνοια, οπότε το νήπιο μετά από λίγο, αφού δεν θα λάβει την προσοχή που επιζητάει, κατά πάσα πιθανότητα θα ηρεμίσει και ξεχάσει το όλο συμβάν.

Πρέπει να ξεκαθαρίζονται τα όρια που θέτουν οι γονείς, ή οι υπεύθυνοι για το νήπιο σε αυτό. Τα παιδιά και κυρίως τα μικρότερα, έχουν την τάση να δοκιμάζουν τα όρια των ενηλίκων συνεχώς. Πρέπει λοιπόν και οι ενήλικες να θέτουν τα όρια τα οποία δεν επιτρέπουν στα παιδιά τους να ξεπεράσουν. Σε περίπτωση που γίνει αυτό, πρέπει να γίνει κάποια ελαφριά επίπληξη και παρατήρηση και στην δεύτερη φορά, ο γονιός να προβεί αμέσως σε μια ξεκάθαρη πράξη που δείχνει ότι αυτή η συμπεριφορά του νηπίου δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή. Δεν πρέπει όμως ο ενήλικας να χαλαρώνει τα όρια σε καμία περίπτωση γιατί το νήπιο το καταλαβαίνει αυτό και μετά τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο δύσκολα στο να μπορέσει να επιβληθεί, από ότι ήταν πριν (Carr, 1999).

Ακριβώς όπως η συμπεριφορά η οποία ενισχύεται από τον ενήλικα έχει την τάση να επαναλαμβάνεται από το νήπιο, έτσι ακριβώς συμβαίνει και στην αντίστροφη περίπτωση, δηλαδή η συμπεριφορά που δεν τιμωρείται ή δεν ενισχύεται, δεν σταματάει. Δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει κάθε φορά κάποια ανταμοιβή υλιστικού επιπέδου. Όπως δεν πρέπει στην αντίθετη περίπτωση όταν δηλαδή πρόκειται για τιμωρία, δεν πρέπει να υπάρχει επώδυνη και σκληρή σωματική τιμωρία. Ο στόχος είναι η προσπάθεια για βοήθεια των νηπίων στο να δουν πως κάποιες συμπεριφορές είναι δυνατό να προκαλούν επιθυμητές συνέπειες, που μπορεί να είναι η αποδοχή, ο έπαινος, τα δώρα, η εκτίμηση, κάποια προνόμια κ.ά, ως προς την κοινωνική ζωή και την προσωπική του νηπίου, ενώ στην αντίθετη περίπτωση, υιοθετώντας άλλες μορφές συμπεριφορές, όλα τα παραπάνω δεν μπορούν να συμβούν.

Στις περιπτώσεις που το νήπιο χάνει την ψυχραιμία του εύκολα, ξεσπώντας σε δυνατές εκρήξεις θυμού, μπορεί απλά ο ενήλικας να προσπαθήσει να αυξήσει την ικανότητα του νηπίου στο να σκέφτεται πρώτα και έπειτα να μάθει να συγκρατεί τον θυμό του. Αυτό μπορεί να το κάνει μέσα από μια σταθερή επιβολή κάποιων κυρώσεων που αφορούν ανεπιθύμητες συμπεριφορές. Έτσι, ενισχύεται η «αρνητική ενίσχυση» στις προσπάθειες που κάνει για να διατηρήσει τον θυμό του και την ψυχραιμία του. Υπάρχει η περίπτωση όπου δεν χρειάζεται να εκτελεστεί η ποινή και

αυτό συμβαίνει στην περίπτωση που το νήπιο πιστέψει την απειλή του ενήλικα. Αυτό όμως μπορεί να γίνει μόνο αν μέχρι εκείνη τη στιγμή ο ενήλικας έχει δείξει συνέπεια σε αυτά που έλεγε και κρατούσε τον λόγο του. Ένα καλό παράδειγμα θα μπορούσε να είναι το εξής: αν ο ενήλικας πει στο νήπιο πως αν δεν σκέφτεται πρώτα και συνεχίζει να επιτίθεται σε κάποιο άτομο, τότε δεν θα του επιτραπεί για παράδειγμα να δει τηλεόραση, τότε το νήπιο μπορεί να πάρει κάποια απόφαση στο αν θα πρέπει να πείσει τον εαυτό του να σκέφτεται πρώτα, έτσι ώστε να σταματήσει να επιτίθεται για να μπορέσει να έχει αυτό που επιθυμεί (Κουρκούτας, 2007).

Από αυτό το παράδειγμα εκπίπτει μια απορία που αφορά την εφαρμογή της τιμωρίας. Σε περίπτωση που οι γονείς, ή οι υπεύθυνοι ενήλικες επιλέξουν αυτή τη μέθοδο αντιμετώπισης του παιδιού τους, πρέπει να καταφέρουν να συνοδεύουν αυτήν την τακτική με αρκετή συζήτηση, όπως και εξήγηση σχετικά με τις αιτίες για τις οποίες επιβλήθηκε η τιμωρία. Σε περίπτωση όπως που τελικά χρειαστεί να τιμωρηθούν τα νήπια, είναι προτιμότερο, η τιμωρία να μην είναι σωματικής φύσεως ή λεκτικής ταπείνωσης και σε καμία περίπτωση να μην αφορά την στέρηση βασικών αναγκών, όπως τροφής ή νερού, αλλά μόνο την στέρηση κάποιων επιπλέον απολαύσεων και πλεονεκτημάτων που έχει το νήπιο. Κάποια μικρή στέρηση διαφόρων προνομίων τα οποία απολάμβαναν έως τώρα τα παιδιά, δεν θα τα βλάψει, εν αντιθέσει, θα τα μάθει να μπορούν να τα διεκδικούν και να τα χαίρονται, μόνο όταν και αυτά συμπεριφέροντε με τον σωστό και ζητούμενο τρόπο.

Είναι πολύ σημαντικό όπως προαναφέρθηκε να γίνει άμεσα ο έπαινος για την καλή συμπεριφορά, αλλά ακόμη πιο σημαντικό είναι να πραγματοποιηθεί σχετικά άμεσα, η στέρηση των προνομίων και ο λόγος είναι για να κατανοήσουν τα νήπια ότι δεν τους επιβάλλεται κάποια τιμωρία επειδή δεν αγαπιούνται από τους γονείς τους και οι γονείς τους ξεσπάνε επάνω τους, αλλά ότι όλη αυτή η διαδικασία, γίνεται εξαιτίας της βίαιης συμπεριφοράς που έχουν. Επίσης, δεν πρέπει να υπάρχουν απειλές, ή αναβολές τιμωρίας, κάτι που το μόνο που θα προκύψει από αυτό, είναι να παραταθεί ο φόβος και η αγωνία που έχουν, προωθώντας ίσως ακόμη περισσότερο τις αρνητικές συμπεριφορές.

Με την εξήγηση στα νήπια για το πόσο όμορφη μπορεί να είναι η ζωή όταν υπάρχει ηρεμία, για το πόσα όμορφα πράγματα μπορούν να κερδίσουν, ενώ συγχρόνως μπορούν να αποφύγουν κάποιες πραγματικά άσχημες καταστάσεις που

μπορεί να προκαλέσουν ακόμη μεγαλύτερη στεναχώρια, είναι δυνατό να κατανοήσει ένα νήπιο πως λειτουργεί ο κόσμος. Είναι πολύ σημαντικό να νιώσει ασφάλεια ένα νήπιο. Να νιώσει ότι για οτιδήποτε δυσάρεστη σκέψη κάνει, μπορεί να είναι κάποιος δίπλα του, με τον οποίο μπορεί να μοιραστεί αυτό το συναίσθημα και να τα βοηθήσει να μην προβούν σε επιθετικές ενέργειες, αλλά μειωθεί ο θυμός τους και η τάση για καταστροφή (Χρηστάκης, 2001).

Χαρακτηριστικό είναι το δάγκωμα στο οποίο προβαίνουν πολύ συχνά τα νήπια όταν θυμώνουν. Ένας ενήλικας πρέπει να αντιδράσει σε αυτήν την πράξη και να μην την αφήσει να περάσει απαρατήρητη. Πρέπει να αποφύγει να αντιδράσει και ο ίδιος με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή να το δαγκώσει και αυτός, όπως συνηθιζόταν παλιά. Με αυτόν τον τρόπο, τοποθετείται και ο ενήλικας στο ίδιο επίπεδο με το παιδί και μελλοντικά χάνεται ο σεβασμός. Είναι διαφορετική η έννοια της ταύτισης και πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο για τον θετικό επηρεασμό (Moser, 1987).

Με τον τρόπο αυτό, δημιουργείται βάρος ως προς το κύρος του γονέα, δημιουργώντας επιπλέον ανασφάλεια στο νήπιο. Θα ήταν μια αρκετά σαδιστική πράξη, επειδή έτσι και αλλιώς ο ενήλικας έχει περισσότερη δύναμη και μπορεί όντως να πονέσει το νήπιο, ενώ συγχρόνως του επιβάλλεται με βάρβαρο τρόπο. Μπορεί όντως το παιδί να μην ξαναλειτουργήσει με αυτόν τον τρόπο απέναντι σε κανέναν ενήλικα που είναι όντως πιο ισχυρός από αυτόν, όμως θα κρατήσει κατά πάσα πιθανότητα στην μνήμη του εχθρότητα και ανασφάλεια και ίσως μια διάθεση εκδίκησης, λειτουργώντας αντιδραστικά και εκτονώνοντας την μέσα από άλλους ενοχλητικούς τρόπους.

Ο ενήλικας πρέπει να εξηγήσει στο νήπιο ότι πονάει και αυτή η συμπεριφορά προκαλεί πόνο. Πρέπει στην συνέχεια να ακολουθηθούν κάποιοι τρόποι αντιμετώπισης, όπως αυτοί που προαναφέρθηκαν προηγουμένως. Το βασικότερο είναι να γίνει συζήτηση με το νήπιο, να το ρωτήσει ο ενήλικας για ποιόν λόγο το έκανε και να συζητήσουν τις εναλλακτικές που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει το νήπιο αντί να προβεί σε αυτή την επιθετική πράξη.

Επίσης μια τεχνική που μπορεί να βοηθήσει, είναι ο ενήλικας να αναφερθεί στην πράξη, δηλαδή στο στόμα που δάγκωσε και όχι να κατευθύνει το μάλωμα στο ίδιο το παιδί. Με αυτόν τον τρόπο, τοποθετεί μια απόσταση ανάμεσα στην πράξη και στο άτομο, χωρίς να κατηγορεί άμεσα το άτομο αλλά το συμβάν, δίνοντας στο παιδί

την ευκαιρία να αποστασιοποιηθεί χωρίς να προσβάλλεται άμεσα το ίδιο και να μελετήσει την πράξη αυτή σαν καθατού πράξη. Το νήπιο νιώθει λιγότερο ένοχο και μπορεί να μελετήσει χωρίς εγωισμό την πράξη αυτή. Είναι σημαντικό να μάθει το παιδί, αφού κατανοήσει την ζημιά που έχει προκαλέσει σε κάποιο άλλο άτομο, να ζητάει συγγνώμη. Τα καθησυχαστικά λόγια βοηθούνε όπως και η αποδοχή της συγγνώμης που εξέφρασε το παιδί (Βουϊδάσκης, 1987).

Ο χρόνος που περνάει ένας ενήλικας με το παιδί του, είναι ζωτικής σημασίας, μπορεί να διδάξει στο παιδί καλές συμπεριφορές, ενώ μπορεί παράλληλα να το απαλλάξει από φόβους, ανασφάλειες και συσσωρευμένο θυμό που μπορεί να νιώθει, μέσα από την διαδικασία του παιχνιδιού, όπου το νήπιο είναι ακόμη πιο ευάλωτο. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται μια σχέση επικοινωνίας και η σχέση αλληλεπίδρασης γίνεται πιο έντονη.

Το παιδί πρέπει να μάθει να αποβάλει την επιθετικότητά του και να σκέφτεται περισσότερο, πριν γίνει 3 έως 4 ετών. Μετά είναι πιο δύσκολο να διορθωθεί η κατάσταση. Μετά από αυτήν την ηλικία μπορεί αυτός ο τρόπος επικοινωνίας που έχει υιοθετήσει και δεν έχει διορθωθεί όπως για παράδειγμα το δάγκωμα, να έχει γίνει ο καλύτερος τρόπος που διαθέτει το νήπιο κατά την άποψή του, κάτι που το κάνει δυσκολότερο να αλλάξει (Moser, 1987)..

Μέσα από την επιθετικότητα και τις πράξεις βίας φανερώνεται μια βαθύτερη δυσφορία του νηπίου, η οποία είναι δυνατό να βλάψει τις σχέσεις που έχει με τους άλλους ανθρώπους. Είναι καλό όταν ένας γονέας αντιμετωπίζει τέτοιου είδους προβλήματα και δυσκολεύεται να επέμβει με τον σωστό τρόπο, να συμβουλευτεί κάποιον ειδικό παιδοψυχολόγο (Γιαννικόπουλος, 1984).

4.3: Συνεργασία παιδαγωγών και γονέων

Η ανάγκη για συνεργασία και παράλληλη δράση των παιδαγωγών με τους γονείς ειδικά στις περιπτώσεις όπου ορισμένα παιδιά παρουσιάζουν μακρόχρονη και έντονη επιθετική συμπεριφορά, είναι απαραίτητη. Πρέπει να υπάρχει κοινή τακτική η οποία θα ακολουθηθεί από τους γονείς σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς. Σε

περίπτωση που υπάρξει διαφορετική αντιμετώπιση από την πλευρά των εκπαιδευτικών ή από το μέρος των γονέων σε ίδιες καταστάσεις, τότε προκαλείται σύγχυση στο νήπιο, σχετικά με το αν είναι τελικά αποδεκτή η πράξη που κάνει ή όχι. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις πρέπει να συζητάτε η συγκεκριμένη συμπεριφορά που ήταν ανάρμοστη και όχι το ίδιο το πρόσωπο (Stallard, 2006).

Ο παιδαγωγός πρέπει να επιβραβεύει τις σωστές συμπεριφορές με κάθε ευκαιρία που μπορεί και μάλιστα δημόσια, αλλά όχι να δίνει έμφαση στο ίδιο το πρόσωπο του νηπίου. Ακόμα πρέπει να έχει υπόψη ότι σε όλες τις περιπτώσεις είναι πιο εύκολο να αντικαταστήσει μία συμπεριφορά που δεν είναι επιθυμητή, με μια άλλη που είναι και όχι να την εξαλείψει. Επιπροσθέτως, η αποτελεσματικότητά, εξαρτάται και από έναν άλλο παράγοντα. Από την παρεμβολή και άλλων παραγόντων κατά την παρέμβασή όπως το ενδιαφέρον, η αγάπη, καθώς και η εμπιστοσύνη προς το νήπιο.

Σε κάποιες περιπτώσεις, παιδαγωγοί και γονείς κάνουν κάποιες προσπάθειες για να αποφύγουν τις προβληματικές συμπεριφορές, χωρίς όμως να αποδίδουν τα σωστά αποτελέσματα. Σε αυτές τις περιπτώσεις ,αντί να προσπαθούν να καταπιέζουν την επιθετικότητα με την χρήση απειλών και τιμωριών, θα πρέπει να εξομαλύνουν όλες εκείνες τις πράξεις επιθετικότητας και τις συγκρούσεις. Με αυτόν τον τρόπο, βοηθούν τα παιδιά να μπορέσουν να αναπτύξουν μια ισχυρή προσωπικότητα. Γενικότερα, η καλή γνώση των νηπίων, μπορεί να συμβάλει θετικά προς την κατεύθυνση αυτή (Thio, 1999). Αυτό είναι δυνατόν να συμβεί με την κοινή συνεργασία γονέων και εκπαιδευτικών, καθώς είναι εκείνοι που βρίσκονται δίπλα στο παιδί σε καθημερινή βάση.

Οι παιδαγωγοί για να γνωρίσουν καλύτερα τα νήπια πρέπει εκτός από την καθημερινή εργασία τους, να αφιερώνουν και ένα μεγάλο μέρος από τον ελεύθερο χρόνο τους, σε ατομικές και ομαδικές συζητήσεις, σχετικά με τα προβλήματα των νηπίων. Είναι πολύ σημαντικό να συζητάνε μαζί με τους γονείς τα διάφορα προβλήματα τα οποία προκύπτουν μέσα στον σχολικό χώρο, αναζητώντας μαζί αποδεκτούς τρόπους με τους οποίους τα νήπια, να μπορέσουν να επιλύσουν τα προβλήματα αυτά.

Φυσικά, είναι βασικό να μπορούν να κατανοούν τις διάφορες αιτίες οι οποίες προκαλούν όλες εκείνες τις ανεπιθύμητες συμπεριφορές των νηπίων, προτού

προχωρήσουν στους τρόπους αντιμετώπισης τους, ή στην τροποποίησή αυτών. Αν για παράδειγμα, μελετηθούν οι συνθήκες υπό τις οποίες είναι δυνατό να εμφανιστούν οι αρνητικές συμπεριφορές σε ένα νήπιο, μπορεί έτσι πιο εύκολα να τροποποιηθούν. Πρέπει λοιπόν, ένας παιδαγωγός να μπορεί να παρατηρήσει και στη συνέχεια να καταγράψει την γενικότερη επιθετική αρνητική συμπεριφορά ενός νηπίου, καθώς και την αντίδραση που έχει η υπόλοιπη τάξη προς αυτήν. Για να μπορέσει να κατανοήσει από πού προέρχεται η αρνητική συμπεριφορά του παιδιού, να το ηρεμήσει, και εν τέλει να το ελαφρύνει από αυτό που νοιώθει, πρέπει να αναφέρει στους γονείς τη συμπεριφορά αυτή και μαζί με εκείνους να βρουν την «χρυσή τομή» στο πρόβλημα. (Γιαννικόπουλος, 1984).

Σε αρκετές περιπτώσεις, μόνο αν αγνοηθεί η αρνητική συμπεριφορά, μπορεί να έρθει ένα θετικό αποτέλεσμα. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, με την λεκτική υπόμνηση κάποιου καθήκοντος που έχει το νήπιο, καθώς και η υπενθύμιση των διαφόρων συνεπειών που προκύπτουν από αυτή, μπορεί να λειτουργήσει κατασταλτικά ως προς την αποκλίνουσα συμπεριφορά. Έπειτα από την καταγραφή καθώς και την ανάλυση που πρέπει να γίνεται σε συστηματικό βαθμό, πρέπει πρώτα να τροποποιηθεί η συμπεριφορά του παιδαγωγού, ενισχύοντας έτσι την θετική συμπεριφορά του νηπίου με την χρήση διαφόρων ειδών ανταμοιβών (Ευαγγελοπούλου – Βαμβακερού, 2001).

Είναι μια καλή μέθοδος, από μέρους και των δύο πλευρών, η χρήση των προνομίων και των πόντων, όταν το παιδί καταφέρνει να χειραγωγήσει τον θυμό του και εμφανίζει την επιθυμητή συμπεριφορά. Έτσι, συνάπτεται ουσιαστικά ένα συμβόλαιο επίδοσης, κάτι σαν μυστική συμφωνία, ανάμεσα στο νήπιο, τον παιδαγωγό και τους γονείς χτίζοντας έτσι μια σχέση εμπιστοσύνης και ασφάλειας (Ευαγγελοπούλου – Βαμβακερού, 2001).

Κατά την άποψη αρκετών σύγχρονων παιδαγωγών, όταν η συμπεριφορά των νηπίων είναι θετική και κατά συνέπεια ανταμείβεται, υπάρχει η τάση να επαναλαμβάνεται. Με την υπογράμμιση των επιθυμητών συμπεριφορών, δεν καταδικάζονται άμεσα οι ανεπιθύμητες, όπως είναι η επιθετικότητα, η αυτοκαταστροφικότητα, οι εκρήξεις θυμού, οι εγωισμοί και τα ξεσπάσματα, αλλά εδραιώνονται οι επιθυμητές μέσα στο μυαλό των νηπίων, δείχνοντας τους ταυτόχρονα εμπιστοσύνη ως προς τις ικανότητές τους (Κανάκη, 1999).

Από την πλευρά των γονέων και ειδικά των παιδαγωγών, οι τιμωρίες των παιδιών, δεν είναι γεγονός που πρέπει συνηθίζεται. Η τιμωρία πρέπει όταν εφαρμοστεί να ακολουθείται από εξήγηση στο παιδί για τον λόγο εφαρμογής της. Να εξηγείται επίσης ότι χρειάζεται να εφαρμοστεί στα πλαίσια του επιτρεπτού από το παιδί για να αποφύγει εκ νέου τιμωρία. Η συγκεκριμένη συμπεριφορά του παιδιού, πρέπει μετά το τέλος της τιμωρίας, να έχει γίνει κατανοητή από το παιδί, ότι ευθύνεται για την τιμωρία που έχει δεχθεί. Έτσι, θα μπορέσει να καταλάβει ότι εάν δεν την επαναλάβει εκ νέου, θα κερδίσει την αναγνώριση και την αποδοχή την οποία έχει τόσο ανάγκη σε αυτό το στάδιο της ζωής του. Παρεμπιπτόντως, να σημειωθεί, ότι η σωματική βία ως ποινή δεν έχει καμία λογική εφαρμογή και δεν πρέπει να εφαρμόζεται (Σταυριανάκη, 2000).

Για τους περισσότερους εκπαιδευτικούς οι αποτελεσματικές τιμωρίες συνίστανται στην διακοπή των ανταμοιβών. Η απουσία της προσοχής, του επαίνου κ.ά., αποτελούν από μόνα τους μια δραστική τιμωρία που προκαλούν ανησυχία στο παιδί. Σε μερικές περιπτώσεις είναι πολύ αποτελεσματικό να κληθεί το παιδί να περιγράψει πώς πρέπει να συμπεριφέρεται σε μια δεδομένη κατάσταση. Αυτό θα του δώσει την ευκαιρία να σκεφτεί ήρεμα και να αναλάβει τις συνέπειες της συμπεριφοράς του και να κατανοήσει καλύτερα τη λογική των κανόνων. Οι ποινές πρέπει να έχουν άμεση σχέση με τις πράξεις τις οποίες αποδοκιμάζουμε και πρέπει να δίνονται ύστερα από μια ουσιαστική συζήτηση με το παιδί (Paolucci, et al., 2004).

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω φαίνεται ότι δεν υπάρχουν χρυσές «συνταγές» στην αντιμετώπιση των προβληματικών συμπεριφορών, αφού κάθε παιδί αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση και κάθε πρόβλημα που προκύπτει απαιτεί ειδική αντιμετώπιση. Η γονική και η εκπαιδευτική αγάπη και η κατανόηση απέναντι στα παιδιά, καθώς και η καλλιέργεια, μέσα στην οικογενειακή ζωή, του σεβασμού και της αγάπης για τους συνανθρώπους είναι ο καλύτερος τρόπος για τη μείωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών και της ήρεμης συμβίωσης όλων μας.

Είναι απαραίτητη να υπάρξει παρέμβαση των εκπαιδευτικών και μάλιστα στην κατάλληλη χρονική στιγμή που χρειάζεται. Οι ίδιοι οι γονείς καμιά φορά μπορεί να μην είναι αντικειμενικοί, ενώ ένας τρίτος άνθρωπος που δεν έχει συνηθίσει μια συμπεριφορά, όταν την δει για πρώτη φορά να την μελετήσει και να λειτουργήσει με τέτοιο τρόπο, που η παρέμβασή του θα έχει μακροπρόθεσμο όφελος προς το νήπιο.

Είναι σημαντικό ο άνθρωπος αυτός που θα επέμβει να είναι πλήρως καταρτισμένος επάνω σε αυτό το θέμα και να ακολουθήσει τις τεχνικές που έχει διδαχθεί, μη παρεκκλίνοντας λόγω συναισθηματικής ιδιαιτερότητας της κάθε περίπτωσης, έτσι ώστε να βοηθήσει και να μην κάνει την κατάσταση χειρότερη.

4.4: Κοινωνικές δεξιότητες

Για να μπορέσουν τα νήπια να αποκτήσουν τις βασικές κοινωνικές δεξιότητες πρέπει να καταφέρουν να συμμορφωθούν σε κάποια βασικά αιτήματα, κανόνες και οδηγίες που προέρχονται από τους γονείς, τους νηπιαγωγούς κ.ά. Είναι μάλιστα ζωτικής σημασίας να συμβεί αυτό, έτσι ώστε να καταφέρουν τα παιδιά να καταλάβουν τα όρια μέσα στα οποία πρέπει να λειτουργούν, για να προστατεύονται και να μεγαλώνουν με ισορροπία. Τα παιδιά δοκιμάζουν τα όρια των ενηλίκων συνέχεια. Είναι και αυτό μέσα στην φυσιολογική διαδικασία εξερεύνησης του κόσμου και της κοινωνικοποίησης. Ωστόσο, είναι απαραίτητο να υπάρχουν κανόνες και να μάθουν τα παιδιά να πειθαρχούν σε αυτούς. Όπως επίσης είναι πολύ σημαντικό να μάθουν να αναγνωρίζουν τις συνέπειες από τις πράξεις τους (Faulkner, et al., 1999).

Οι λόγοι για τους οποίους πρέπει να επιβάλλονται τα όρια και κάποιοι βασικοί κανόνες είναι:

- Είναι ζωτικής σημασίας το να μάθει το νήπιο ότι με την επιθετική συμπεριφορά του, είναι δυνατό να προκληθεί ζημιά στο ίδιο. Έτσι, υπάρχει η ανάγκη για ασφάλεια κάτι που θα το μάθει εάν καταλάβει ότι με την επιθετικότητα δεν μπορεί πάντα να αποφεύγει σοβαρούς κινδύνους.
- Είναι βασικό να επιβάλλονται κάποια όρια και βασικοί κανόνες για να μπορέσει να λειτουργήσει αρμονικά η οικογένεια. Όταν το παιδί μαθαίνει να είναι επιθετικό, είναι συγχρόνως και ανυπάκουο, κάτι που συνήθως δημιουργεί δυστυχία μέσα στην οικογένεια και δυσαρμονία ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Όταν

επίσης το παιδί είναι ανυπάκουο στον σχολικό χώρο, εκεί οι συνέπειες μπορεί να είναι ακόμη χειρότερες.

- Είναι σημαντικοί οι κανόνες και τα όρια, για να μπορέσει και η οικογένεια να έχει μια σωστή κοινωνική ζωή. Σε περίπτωση που υπάρχουν μη ελεγχόμενα και επιθετικά- καταστροφικά μικρά παιδιά σε μια οικογένεια, τότε συνήθως δεν είναι ευπρόσδεκτη η οικογένεια ως επισκέπτες, προκαλώντας συγχρόνως και την κοινωνική απομόνωση ολόκληρης της οικογένειας.

Σε περίπτωση αποτυχίας της οικογένειας στο να θέσει τα όρια αυτά το τίμημα μπορεί να είναι σημαντικά μεγάλο. Τα απείθαρχα νήπια όταν λειτουργούν έτσι μέσα στην πρώτη τους διαμορφωμένη κοινωνία που είναι η οικογένεια τους, τότε θα συμπεριφέροντε με τον ίδιο τρόπο και στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο με το οποίο έρχονται σε επαφή. Για παράδειγμα, σε έναν παιδικό σταθμό, στον παιδότοπο, στην παιδική χαρά, στο νηπιαγωγείο κ. ά, μπορεί να δημιουργηθεί βλάβη σε κάποιο άλλο παιδί και τότε να υπάρξουν μέχρι και νομικές κυρώσεις. Οι γονείς είναι υπεύθυνοι για την συμπεριφορά των παιδιών τους και μπορεί να υπάρξουν πολύ δυσάρεστες καταστάσεις σε περίπτωση που δεν διδαχθεί σωστά και δεν εξαλειφθεί η επιθετικότητα από τα παιδιά τους. Επίσης, μαθαίνοντας στην παράβαση των κανόνων, είναι πολύ συνηθισμένο να ακολουθεί αυτή η συμπεριφορά το παιδί και στην πορεία της ανάπτυξης του και να μην καταφέρουν να ενταχθούν ομαλά στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, κάτι που με την σειρά του μπορεί να προκαλέσει και περαιτέρω ψυχολογικά προβλήματα. Μπορεί αυτές οι συμπεριφορές να αποδειχθούν επικίνδυνες και να θέσουν σε κίνδυνο ακόμη και την ζωή τους.

Μακροπρόθεσμα μπορεί να υπάρξουν λοιπόν σοβαρές συνέπειες, με την ανυπακοή που γίνεται σε έντονο βαθμό, καθώς και με την παράβαση των κανόνων που τους τίθενται. Τα παραπάνω, σχετίζονται άμεσα με την έλλειψη αυτοελέγχου και την παρορμητική συμπεριφορά. Όταν δε υπάρχει και έντονη επιθετικότητα, ο συνδυασμός είναι επικίνδυνος. Σε αυτήν την περίπτωση, το νήπιο δεν μπορεί ή δεν θέλει για κάποιους λόγους να συμμορφωθεί με τους κανόνες τους σπιτιού τους, ενώ τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής του, είναι πιθανό να μην μπορεί να συμμορφωθεί με τους κανόνες της κοινωνίας και να αντιμετωπίζει πολύ σοβαρά προβλήματα. Τα παιδιά αυτά που αντιδράνε σε σοβαρό βαθμό, πάσχουν από «αντιδραστική -

εναντιωματική διαταραχή» και αφορά τις μικρές ηλικίες, ενώ περίπου από την ηλικία των 7 ετών και μετά, η δυσλειτουργία αυτή ονομάζεται «διαταραχή διαγωγής».

Είναι πολύ σημαντικό τα νήπια να έχουν δίπλα τους υπεύθυνους ενήλικες, οι οποίοι θα μπορέσουν να εξηγήσουν σε αυτά, με λογικά επιχειρήματα τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται εντός των πλαισίων της κοινωνίας που ζουν. Τα παιδιά, προσπαθούν να προσαρμοστούν και προσπαθούν να ενταχθούν μέσα στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Για αυτούς τους λόγους, σε αρκετές περιπτώσεις προσπαθώντας να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η κοινωνία μέσα στην οποία βρίσκονται, μιμούνται κάποια πιο ισχυρά πρότυπα, ενώ συγχρόνως νιώθουν ανασφαλή και αναζητούν την ασφάλεια, προσελκύοντας, δηλαδή «τραβώντας» την προσοχή των ενηλίκων, προβαίνοντας σε ακραίες πράξεις επιθετικής συμπεριφοράς. Τα νήπια σε αυτήν την περίοδο της ζωής τους, διαμορφώνουν την έννοια του κάθε ενός από τα συναισθήματα που βιώνουν και μέχρι να γίνει αυτό, ζούνε το κάθε συναίσθημα στα άκρα. Όπως ακριβώς αγαπάνε πολύ, κλαίνει πολύ, φοβούνται πολύ, έτσι ακριβώς θυμώνουν και πολύ. Όταν βρίσκεται εντός των φυσιολογικών ορίων και όταν αυτό ελέγχεται από τους κηδεμόνες, τότε το παιδί μεγαλώνοντας μαθαίνει να διαχειρίζεται αυτά τα συναισθήματα, καθώς και την συμπεριφορά του, κατανοώντας τους μηχανισμούς με τους οποίους λειτουργεί το μυαλό του ανθρώπου (Γιαννικόπουλος, 1984).

4.5: Συνέπειες ανάλογα με τους τρόπους αντιμετώπισης

Είναι λοιπόν πολύ βοηθητικό για τα νήπια να τους δηλώσει ο γονέας ότι τα καταλαβαίνει, όπως και ότι οτιδήποτε τα βασανίζει θα μπορούσαν να το μοιραστούν μαζί τους αν το θέλουν τα ίδια.

Εάν διασφαλίσει ο κηδεμόνας και αυτό πάντα μέσα σε ασφαλή όρια, πως το νήπιο θα υποστεί τις συνέπειες των πράξεων του, μπορεί να υπάρξει ένας αποτελεσματικός τρόπος αλλαγής της συμπεριφοράς που έχει. Αυτές είναι άλλωστε οι φυσικές συνέπειες για το νήπιο. Για παράδειγμα, σε περίπτωση που το νήπιο

μεταχειρίζεται χωρίς προσοχή και με άγριο τρόπο κάποιο αντικείμενο που του ανήκει, τότε αυτό το αντικείμενο κατά πάσα πιθανότητα θα καταστραφεί (Riesch, et al., 2006).

Σε αυτήν την περίπτωση, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να καταφέρει να μάθει να προσέχει και να είναι πιο ήρεμο κατά την χρήση του αντικειμένου, επειδή, αν καταστραφεί θα πρέπει να μείνει χωρίς να το έχει πια. Σε περίπτωση που ο γονέας αντικαταστήσει το αντικείμενο αυτό ξανά και ξανά, τότε καταστρέφει την διαδικασία της φυσικής συνέχειας και το παιδί είναι πολύ πιθανό να υιοθετήσει αυτή τη συμπεριφορά, συνεχίζοντας να είναι καταστροφικό.

Τα παιδιά από τη νηπιακή ηλικία ακόμη, μαθαίνουν σε ένα μεγάλο ποσοστό την κοινωνική συμπεριφορά τους, όπως και αρκετές ακόμη πολύπλοκες ενέργειες, μέσα από την μίμηση. Παρατηρούνε τα σημαντικά άτομα που βρίσκονται στο περιβάλλον τους, αντιγράφοντας όλα εκείνα που πράττουν και λένε. Το νήπιο έχει εξαιρετική ικανότητα στο να μιμείται. Αυτό ωστόσο, πολλές φορές έχει και την αρνητική πλευρά, παίζοντας καθοριστικό ρόλο στη μάθηση κάποιων ανεπιθύμητων συμπεριφορών.

Σε αρκετές περιπτώσεις, οι ενήλικες ξεχνάνε πως τα νήπια, όχι μόνο προβαίνουν σε ενέργειες που τους έχουν ειπωθεί, αλλά πράττουν όσα βλέπουν ως πράξεις από τους ενήλικες. Αν ένας κηδεμόνας που ζει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του με ένα νήπιο, καταγράψει συμπεριφορές που τις θεωρεί μη αποδεκτές και λάθος και για τις οποίες έχει παράπονα, θα διαπιστώσει ότι κάποια μέλη της οικογένειας, ή ακόμη και οι ίδιοι, έχουν κάνει ή κάνουν παρόμοια ή ίδια πράγματα (Faulkner, et al., 1999).

Για να καταφέρει κάποιος κηδεμόνας να διδάξει στο παιδί του τις συνέπειες που έχει η επιθετική συμπεριφορά του, πρέπει να προσέξει τα πρότυπα τα οποία είναι πολύ πιθανό να μιμηθεί το παιδί. Είναι καλό να διδάσκει κάποιος κηδεμόνας στο παιδί του που βρίσκεται σε νηπιακή ηλικία, κάποιους καινούριους τρόπους συμπεριφοράς, έτσι ώστε να του δώσει την ευκαιρία να παρατηρήσει τα πρόσωπα που βρίσκονται στον περίγυρό του να εκτελούνε τις επιθυμητές αυτές συμπεριφορές.

Είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει προσοχή στο θέμα που αφορά την ανατροφή και τα πρότυπα που περνάνε στα νήπια. Αυτή είναι η πιο ευαίσθητη ηλικία

και ένα μεγάλο μέρος της συμπεριφοράς του ανθρώπου καθορίζεται σε αυτή την φάση της ζωής του. Υπάρχουν ωστόσο, κάποια κοινωνικά πρότυπα που σε κάποιες περιπτώσεις θέλουν τα αγόρια πιο ζωντανά και επιθετικά, με τις συχνές εκρήξεις θυμού να συγχωρούνται και μάλιστα να υποτάσσονται στα αιτήματα των παιδιών τους οι ίδιοι οι γονείς, θεωρώντας αυτήν την συμπεριφορά ότι συμπεριλαμβάνει μέσα της υπεροχή και αρρενωπότητα, επειδή αυτό «απαιτεί» η κοινωνία. Αντίστοιχα, υπάρχει συχνά η επιθυμία για τα κορίτσια, να είναι πιο ήσυχα όπως και πιο εξαρτημένα από τους γονείς (Παπαδόπουλος Ν. , 1992).

Αυτά τα πρότυπα, έχουν υποβαθμιστεί στην σύγχρονη κοινωνία, θεωρώντας πως ενθαρρύνοντας αυτές τις συμπεριφορές στα αγόρια, δημιουργείται από τη μεριά τους στο μέλλον μια έντονη αντικοινωνικότητα και σκληρότητα κάτι που βλάπτει τις διαπροσωπικές σχέσεις που έχει στο μέλλον και οδηγεί στην απομόνωση του.

Είναι σημαντικό να τονιστεί στα νήπια ότι η βία είναι κάτι που πληγώνει τους άλλους και δεν βοηθάει στην αρμονική συμβίωση και στην ευτυχισμένη ζωή. Πρέπει να μάθουν σημαντικές έννοιες σε αυτήν την ηλικία, όπως τον σεβασμό, την ελευθερία και το πόσο σημαντική είναι η σωματική ακεραιότητα των ανθρώπων, ενώ η σωματικές και ψυχικές βλάβες δεν οδηγούν ποτέ σε κάτι καλό. Είναι υψίστης σημασίας το να μπορούν να ασκούν αυτοέλεγχο και να ελέγχουν το θυμό τους, όπως και το να βρίσκουν αρκετές συμβιβαστικές λύσεις, για να μη μαλώνουν με τον κοινωνικό τους περίγυρο, όπως τους συμμαθητές τους, τους φίλους τους, την οικογένειά τους κ.ά.

Είναι σημαντικό να προσπαθήσουν οι ίδιοι οι γονείς και οι δάσκαλοι, που αποτελούν πρότυπα για τα παιδιά και ειδικά για αυτά που βρίσκονται στη νηπιακή ηλικία, να χαλιναγωγούν τις δικές τους επιθετικές διαθέσεις γιατί τα παιδιά έχουν την ικανότητα να τις αντιλαμβάνονται και να νιώθουν ότι έχουν και τα ίδια το δικαίωμα να λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο. Επιπροσθέτως, μαθαίνουν να μην σέβονται αυτούς που ορίζουν τους τρόπους συμπεριφοράς για τα ίδια, αλλά δεν πράττουν με τον ίδιο τρόπο. Δεν μπορούν να σεβαστούν αυτά τα άτομα ενώ συγχρόνως, δεν μπορούν να νιώσουν ασφάλεια, οδηγώντας τα έτσι σε ακόμη χειρότερες συμπεριφορές. Τα παιδιά συνεχώς ψάχνουν πρότυπα για να μιμηθούν. Έτσι, είναι σημαντικός ο κοινωνικός περίγυρος ενός νηπίου και το είδος των ατόμων που τον αποτελούν. Λέγεται επίσης, ότι τα νήπια είναι «καθρέπτες» της συμπεριφοράς των γονέων, όπως επίσης ότι είναι

«σφουγγάρια» των γνώσεων που αποκτούν παρατηρώντας την προσωπικότητα των ενηλίκων. Το πιο άσχημο συναίσθημα για έναν ενήλικα υπεύθυνο για την ανατροφή του παιδιού του είναι να αντικρύσει τα αρνητικά του ίδιου του, του χαρακτήρα μέσα από το παιδί που ανατρέφει (Τριβίλα, κ. συν., 1998).

Σίγουρα είναι αρκετά δύσκολο να εφαρμοστούν τόσα πράγματα μέσα στα πλαίσια της πολυάσχολης ζωής και των έντονων ρυθμών που έχει η ζωή στη σύγχρονη εποχή. Σε αρκετές περιπτώσεις, ειδικά όταν δεν υπάρχει το κατάλληλο μορφωτικό επίπεδο και η κατάλληλη παιδεία, γονείς και παιδιά, απλά προσπαθούν να επιβιώσουν και δεν στοχεύουν σε μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Ωστόσο, μόνο με την βοήθεια και την καθοδήγηση, μπορούν να βοηθηθούν τα παιδιά, σε περίπτωση που αντιμετωπίζουν ψυχικές συγκρούσεις, οι οποίες οδηγούν σε βίαιες συμπεριφορές από μέρους τους (Κοντοπούλου, 2007).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ/ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι κάτι που μαθαίνεται. Κατακτάται ή επιτρέπεται ανάλογα με τα όρια που έχουν τεθεί πρώτα από την μικρότερη κοινωνία που συναντάει ο άνθρωπος μετά από την γέννησή του που είναι η οικογένειά του, αργότερα από τον κοινωνικό του περίγυρο, τις φιλικές παρέες, τους συμμαθητές, τους συνεργάτες, τους συναδέλφους κ.ά. Ανάλογα με τον τρόπο που μαθαίνει ένα νήπιο να αντιμετωπίζει τις καταστάσεις που του συμβαίνουν σε εκείνη την ηλικία, μαθαίνει να λειτουργεί και στη ζωή του αργότερα ως ενήλικας.

Τα νήπια, έρχονται σε έναν πρωτόγνωρο κόσμο και καλούνται να μάθουν τις έννοιες τις κοινωνικότητας, του μοιράσματος, της αυτοσυγκράτησης, της λογικής σκέψης και άλλα πολλά, καθώς και να μάθουν ποια ακριβώς είναι τα συναισθήματά τους, πώς να τα τιθασεύουν και να τα χαλιναγωγούν και τελικώς πώς να συμπεριφέρονται στους ανθρώπους που βρίσκονται γύρω τους. Συνήθως νιώθουν εύκολα αγανάκτηση και κούραση από όλη αυτή τη μακροχρόνια και κουραστική διαδικασία της εξερεύνησης της ίδιας της ζωής.

Είναι λοιπόν, πολύ συνηθισμένο το φαινόμενο των ξαφνικών εκρήξεων θυμού στα παιδιά και ειδικά στα νήπια, της επιθετικής συμπεριφοράς και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμη και της αυτοκαταστροφικότητας. Οι αιτίες είναι πολλές και διάφορες. Οι τρόποι αντιμετώπισης είναι ξεχωριστοί για κάθε παιδί μια και αυτό αποτελεί μια ξεχωριστή οντότητα από μόνο του. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιες τεχνικές και κάποιοι τρόποι τους οποίους, μπορεί να έχει ως κύριο γνώμονα ένας κηδεμόνας, ο δάσκαλος, ο παιδοψυχολόγος και μπορούν να φανούν πολύ βοηθητικοί και ωφέλιμοι για το νήπιο.

Ο σκοπός είναι πάντα η βοήθεια του παιδιού για προσαρμογή στο κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ζει και αναπτύσσεται. Για να γίνει αυτό, είναι απαραίτητη η κατανόηση του κόσμου τον οποίο αντιλαμβάνεται το παιδί, από την νηπιακή ηλικία ακόμη. Τότε μπορεί να επέμβει αποτελεσματικά ένας υπεύθυνος ενήλικας σε αυτόν τον κόσμο, με μόνο στόχο, την βοήθεια προς το νήπιο. Μπορεί να το βοηθήσει σε μεγάλο βαθμό, να κατανοήσει και να αντιληφθεί τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να λειτουργεί. Με λογικά επιχειρήματα, μπορεί να εξηγήσει σε ένα νήπιο τους τρόπους

με τους οποίους μπορεί αυτό να χειριστεί τα συναισθήματά του και να μάθει να λειτουργεί πιο σωστά, κάτι που θα βοηθήσει το ίδιο στην προσαρμογή του μέσα στην κοινωνία. Το νήπιο μπορεί να απορροφήσει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες και ειδικά στην περίπτωση που η συζήτηση ακολουθηθεί και από πρακτικές εφαρμογές των πλαισίων που πρέπει να υπάρχουν γύρω από κάθε πράξη, είναι δυνατό να υπάρξουν θεαματικά αποτελέσματα ως προς την αλλαγή της επιθετικής συμπεριφοράς που πολύ συχνά παρουσιάζουν τα παιδιά σε τόσο μικρή ηλικία.

Το επιστημονικό συμπέρασμα είναι ότι η επιθετικότητα αποτελεί μια μαθημένη συνήθεια, δηλαδή μια επιγενής παρατήρηση. Μάλιστα, επάνω σε αυτή την αρχή στηρίζονται πολλοί κλάδοι της ψυχοθεραπείας και συμβουλευτικής. Υπάρχει λοιπόν η πεποίθηση ότι κάποια κοινωνικά χαρακτηριστικά και όχι βιολογικά, είναι αυτά που καθορίζουν το ποιες είναι οι εχθρικές πράξεις και οι φιλοπόλεμες διαθέσεις που μπορεί να έχουν τα άτομα και οι ομάδες των ανθρώπων. Αυτό ισχύει γενικότερα και ειδικότερα στην περίπτωση των νηπίων, όπου υπάρχει σε πολύ έντονο βαθμό η μίμηση των προτύπων που αποτελούν την κοινωνία για αυτά, καθώς και ο τρόπος εκπαίδευσης που έχουν λάβει όσον αφορά τη διαχείριση των συναισθημάτων τους από τον κοινωνικό τους περίγυρο. Επιπροσθέτως, έχουν την τάση να ζουν στο έπακρο κάθε συναίσθημα, δοκιμάζοντας το πώς νιώθουν, μια και για αυτά που πριν από λίγο καιρό ήρθαν στη ζωή, όλη αυτή η διαδικασία ερεθίσματος και αντίδρασης, είναι κάτι το καινούργιο.

Έτσι, οι επιστήμονες βασιζόμενοι σε αυτή την άποψη, θεωρούν πως είναι δυνατόν, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, να μειωθεί η πιθανότητα της επιθετικής σύγκρουσης ανάμεσα στους ανθρώπους, με το να περιοριστούν οι σοβαρές ματαιώσεις, ενώ συγχρόνως τονίζοντας την αντίθετη πλευρά, δηλαδή την ελαχιστοποίηση των οφελών τα οποία μπορεί να απολάβει κανείς όταν είναι επιθετικός, είναι κάτι που μπορεί να βοηθήσει σε πολύ μεγάλο βαθμό, ως προς την εξάλειψη αυτού του φαινομένου.

Ο άνθρωπος λοιπόν έχει την δυνατότητα να τιθασέψει τα ένστικτά του και να καταφέρει να μάθει σε φυσιολογικές συνθήκες να μην συμπεριφέρεται με τρόπο που δεν θεωρείται από το σύνολο της κοινωνίας πολιτισμένο. Παρόλο που είναι δεδομένο μετά από επιστημονικά πειράματα ότι υπάρχουν τα ένστικτα, καθώς η ύπαρξη αυτών εξυπηρετεί στην προστασία και μόνο του ανθρώπου και στην αυτοσυντήρηση, έχει

επικρατήσει η θεωρία ότι ο άνθρωπος μπορεί να μάθει να μην συμπεριφέρεται ενεργοποιώντας τα.

Κατά τη διάρκεια μιας «συναισθηματικά έκτακτης ανάγκης» όπως είναι η οργή, η ταραχή, ο φόβος, καθώς και ο πόνος, εξαιτίας των ορμονικών αλλαγών, ενεργοποιούνται οι δυνάμεις του ανθρώπου, έτσι ώστε να καταφέρει να προετοιμαστεί για την μάχη που έχει να δώσει και να επιβιώσει ή για την γρήγορη φυγή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η Σχολική Διαμεσολάβηση: Εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Βουϊδάσκης, Β. (1987) *Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο*. Αθήνα: Γρηγόρη
- Βουϊδάσκης, Β. (1992). *Η Τηλεοπτική βία και επιθετικότητα και οι επιδράσεις τους στα παιδιά και στους νέους*. Αθήνα: Γρηγόρη
- Γιαννικόπουλος, Α. (1984). *Ψυχολογία προσαρμογής του παιδιού και του ενήλικου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Γκονέλα, Ε. (2004). *Παιδική επιθετικότητα*, Λάρισα: άρθρο της εφημερίδας «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ»
- Ευαγγελοπούλου – Βαμβακερού, Ε. (2001). Η επιθετικότητα του παιδιού στο σχολείο και στο σπίτι. Ρέθυμνο: Περιοδικό: *Επιστήμες της Αγωγής*, τ. Α..
- Κάκουρος, Ε., & Μανιαδάκη, Κ. (2000). *Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κάκουρος, Ε., (2001). *Το υπερκινητικό παιδί*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κανάκη, Σ. (1999) Η παιδαγωγική αντιμετώπιση της επιθετικότητας, Αθήνα: Περιοδικό: *Σχολείο και Ζωή*.
- Καραπέτσας, Α.Β. – Βλάχος, Φ. (1992) *Η νευροψυχολογία της επιθετικότητας*, Στο: Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Καψάλης Αχ. Γ. (1995). *Παιδαγωγική Ψυχολογία*, σειρά: Παιδαγωγική και εκπαίδευση, τ.6ος, Θεσσαλονίκη: εκδ. Αφοι Κυριακίδη Α.Ε.
- Κοντοπούλου, Μ.,(2007). *Παιδί και ψυχοκοινωνικές δυσκολίες*, Αθήνα: Gutenberg
- Κορδούτης, Π. (1999) «Η επιθετικότητα ως κοινωνικό κίνητρο: θεωρία για την ερμηνεία και πρόβλεψη της επιθετικής συμπεριφοράς» στο: Νέστορος, Ι. (επιμ.) *Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ. 138-151.

- Κουράκης, Ν. (1989). *Περί Βίας*. Εκδόσεις: Νομικής Θεώρησης. Αθήνα
- Κουρκούτας, Η. (2007). *Προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά: Παρεμβάσεις στο πλαίσιο της οικογένειας και του σχολείου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Μάνος, Ν. (1997). *Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press
- Μαρκέλλα Γ., (2007), *Η διάγνωση της Διάσπασης Προσοχής*, Εκδόσεις Καστανιώτη
- Μπεζέ, Λ. (1998). *Βία στο σχολείο και βία του σχολείου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα,.
- Μπίκος, Κ. (2004): *Αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νέστορας, Ι. (1997). *Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νέστορος, Ι. (1996). *Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο, στην κοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Νοβα – Καλτσούνη Χ.,(1995). *Κοινωνικοποίηση, η γέννηση του κοινωνικού υποκειμένου*, Αθήνα: Gutenberg
- Παπαδόπουλος Ν.,(1992). *Η επιθετικότητα στην οικογένεια , στο σχολείο και στη κοινωνία*,(επιμ.), Νέστορος, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Πατσίδου Μ., (2000), *Εκπαιδευτικές Παρεμβάσεις σε Μαθητές με Διαταραχές Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας*
- Σταυριανάκη Μ., (2000). Η χρήση βίας στην διαπαιδαγώγηση των παιδιών: από την έρευνα στην κοινωνική πολιτική. *Κοινωνική Εργασία*(59): 189-195.
- Τριβίλα, Σ. – Chimienti Giovanni (1998). *Πρόγραμμα ελέγχου των συγκρούσεων*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Τσακίρακης, Ν. (2004) *Βία και επιθετικότητα στο σχολείο και στην οικογένεια*. Αθήνα: Πρόληψη
- Χαραλαμπίδης, Β., (1987). *Η ανάπτυξη της προσωπικότητας*, Gutenberg ,Αθήνα
- Χρηστάκης, Κ. (2001). *Προβλήματα συμπεριφοράς στη σχολική ηλικία: εκτίμηση, πρόληψη, καταγραφή, αντιμετώπιση*. Αθήνα: Ατραπός

Ξενόγλωσση

- Azmitia, M. (1999). «Αλληλεπίδραση συνομηλίκων. Εξελικτικά, θεωρητικά και μεθοδολογικά θέματα» στο *Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον (τομ. Β). Μαθησιακές σχέσεις στη σχολική τάξη*. (Μτφ. Παυλογεωργάτου, Α.). Πάτρα: ΕΑΠ
- Balier, C. (1998). *Ψυχανάλυση της βίας*, (μτρφ. Τσαρμακλή) . Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη
- Barkley, R. A. (1990). *Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A handbook for diagnosis and treatment*. New York: Guilford Press.
- Campbell, S. B. (1985). Hyperactivity in preschoolers: Correlates and prognostic implications. *Clinical Psychology Review*, 5
- Carr, A.(1999).*The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology*. London: Routledge
- Cohen, D., Stern, V. & Balaban, N. (1996). *Observing and recording the behavior of young children*. New York: Teachers College Press.
- Cole M., & Cole S.,(2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών*, τόμος β', (μτφρ.: Σόλμαν Μ.), Αθήνα: Τυπωθήτω
- Dollard, J. (1944). *Frustration and Aggression*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, V. I. (1972). Stop, look, and listen: The problem of sustained attention and impulse control in hyperactive and normal children. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 4, 259–282
- Edward M., Hallowell, M.D. και John J. Ratey, M.D. (1995). *Answers to Distraction*, N. York: Pantheon
- Faulkner, D. & Woodhead, M.(1999). *Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον*. (Μτφ. Παπαδοπούλου, Μ.). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Fialka, J. (1996). *You can make the difference*. DEC Communicator, 23(1)
- Hartup, W. (1987): Relationships and their significance in cognitive development. In: *R. Hinde et al. (Eds.), Social Relationships and Cognitive Development*. Oxford: Clarendon Press, 66 –82

- Hebberecht P. και Verschaeve H., (2004). *MME , παιχνίδια ,βίντεο και η βία στο Βέλγιο», Νέοι , βία και Ρατσισμός / η «εικόνα» από τα MME και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια*, (Επιμέλεια Πανούσης Γ.), Αθήνα: Παπαζήση
- Herbert, M. (1998α). *Η κακή συμπεριφορά*, (μτφρ. Μωραΐτη Γ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Herbert, M. (1998β). (Επιμ. Ι.Ν. Παρασκευόπουλος). *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. (τόμος Α΄ & Β΄). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Herbert, M. (2000) *Οι κανγάδες των παιδιών*, (μτφρ. Τσοβίλη Θ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- James, W. (1890). *The principles of psychology*. New York: H. Holt and Company
- Lorenz, K. (1963). *On Aggression*, N. York: Harcount, Brace, World.
- Merz F. (1965). *Aggression und Aggressionstrieb*, in: Handbuch der Psychologie, II .Band Gottingen
- Moser, G. (1987). *L' aggression*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Paolucci, E.O., & Violato, C. (2004). Meta-analysis of the published research on the affective, cognitive and behavioral effects of corporal punishment. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 138, 3, 197-221
- Riesch, SK., Anderson, LS., Kryeger, HA. Parent – child communication processes: preventing children's health- risk behavior. *Journal Srecial pediatric Nurse* 2006:11(1)
- Ross, D. M., & Ross, S. A. (1982). *Hyperactivity: Current issues, research and theory*. New York: Wiley
- Stallard, P. (2006). (Επιμ. Μ. Ζαφειροπούλου) *Σκέφτομαι Σωστά – Νιώθω καλά. Ένα Εγχειρίδιο Γνωσιακής – Συμπεριφοριστικής Θεραπείας για Παιδιά & Νέους*.
- Stephenson, P. & Smith, D. (1989) *Bullying in the junior school*. In D.P. Tattum & D.A. Lane (Eds.) *Bullying in schools*. London: Trentham Books
- Stor A., (1979). *Ανθρώπινη επιθετικότητα*, (μτφρ. Λώμη, Μ.), Αθήνα: Γλάρος

- Taylor, E. (1992). Υπερκινητικότητα και διαταραχές διαγωγής: Πρόκληση για τον κλινικό και το δάσκαλο. Στο *Πεπραγμένα συμποσίου : Παιδιά με υπερκινητικό σύνδρομο και διαταραχές διαγωγής. Πρόκληση για τους ειδικούς και το σχολείο*.(1992) Αθήνα: Παιδοψυχιατρική εταιρεία Ελλάδας
- Thio A.,(1999). *Παρεκκλίνουσα Συμπεριφορά*, μετάφραση Μπαρπάτση Μ., Έλλην, Αθήνα.
- Wilens, TE., Biederman ,J., Spencer, TJ. Attention deficit/ hyperactivity disorder across the lifespan. *Annual Review of Medicine*,2002, 53